

Tampereen yliopisto
Johtamiskorkeakoulu
Politiikan tutkimuksen tutkinto-ohjelma

Talouden valta – moderni Leviathan?

Hobbesilainen vaihtoehdottomuus suomalaisessa
talouspoliittisessa retoriikassa

Leena Kekkonen
Pro gradu -tutkielma
Ohjaaja Ilkka Ruostetsaari
Toukokuu 2015

Tampereen yliopisto
Johtamiskorkeakoulu
Politiikan tutkimuksen tutkinto-ohjelma

KEKKONEN, LEENA: ”Talouden valta – moderni Leviathan? Hobbesilainen vaihtoehdottomuus suomalaisessa talouspoliittisessa retoriikassa”

Pro gradu -tutkielma, 87 sivua
Valtio-oppi
Toukokuu 2015

Tutkimukseni käsittelee suomalaista talouspoliittista retoriikkaa hobbesilaisen vaihtoehdottomuuden näkökulmasta katsottuna. Tarkastelen suomalaisten valtiovarainministeriöiden eduskunnassa pitämiä valtion talousarvioesitysten esittelypuheenvuoroja. Tutkin sitä, kuvaako hobbesilainen vaihtoehdottomuuden retoriikka näitä niin sanottuja budjettipuheita. Aineistoni koostuu yhteensä yhdestätoista budjettipuheesta. Puheita on viideltä eri valtiovarainministeriltä: Iiro Viinaselta (kok.), Sauli Niinistöltä (kok.), Antti Kalliomäeltä (sd.), Jyrki Kataiselta (kok.) ja Jutta Urpilaiselta (sd.). Puheet jakautuvat kolmelle aikakaudelle: 1990-luvun lamaan, 2000-luvun taloudelliseen nousukauteen ja 2008 alkaneeseen talouskriisiin eli kansainväliseen finanssikriisiin ja sitä seuranneeseen euroalueen velkakriisiin. Jaottelun avulla tutkin sitä, vaikuttaako taloudellinen konteksti talouspoliittisen retoriikan pakottavaan ja vaihtoehdottomaan luonteeseen.

Hobbesilainen vaihtoehdottomuuden retoriikka on metodinen runko, jonka rakennan itse teoreettisen viitekehükseni avulla. Viitekehys perustuu englantilaisen filosofin Thomas Hobbesin (1588–1679) poliittiselle filosofialle. Hobbes esitti poliittisen ja moraalisen filosofiansa täsmällisenä tieteenä, jonka tarkoituksena oli todistaa absoluuttinen monarkia parhaaksi hallintomuodoksi. Käyttämällä tieteellistä täsmällisyyttä aseenaan Hobbes hyökkäsi klassisen retoriikan arvoja vastaan. Hän katsoi, että sanalliset riidat johtavat nopeasti väkivaltaiseen konfliktiin ja pahimmillaan sotaan. Retoriikan vastaisen retoriikkansa avulla Hobbes pyrki tukahduttamaan poliittisen väittelyn ja tuhoamaan metaforisen kielen, joka aiheuttaa väärinymmärryksiä ja ristiriitoja. Hobbesin paradoksaalinen suhde retoriikkaan nousee esille erityisesti hänen kuuluisimmassa teoksessaan Leviathanissa (1651). Leviathan on poliittisen yhteisön absoluuttinen hallitsija, jonka Hobbes nimesi Raamatussa esiintyvän merihirviön mukaan.

Hobbesilainen vaihtoehdottomuuden retoriikka perustuu kuudelle vaihtoehdottomuuden elementille, jotka johdan itse teoreettisesta viitekehüksestäni. Nämä kuusi elementtiä ovat seuraavat: 1. Argumentilla on vain yksi puoli; 2. On olemassa yksi ainoa tyhjentävä määritelmä; 3. On olemassa yksi ainoa moraalinen lähde; 4. Tieteellinen varmuus; 5. Vastustajien naurettavuus; 6. Kuulijan järjen epäily, josta seuraa pelkoon vetoaminen. Näitä kuutta elementtiä apuna käyttäen toteutin aineiston retorisen analyysin.

Johtopäätöksenä voin todeta, että hobbesilainen vaihtoehdottomuuden retoriikka kuvaa aineistooni kuuluvia budjettipuheita. Vaihtoehdottomuuden retoriikan kuusi elementtiä löytyivät kaikilta kolmelta tutkimusajanjaksolta. Erityisen hyvin vaihtoehdottomuuden retoriikka kuvaa Iiro Viinasen 1990-luvun laman aikana pitämiä budjettipuheita. Analyysini perusteella suomalaisessa talouspoliittisessa retoriikassa talouden valta vertautuu Leviathanin valtaan. Ne näyttäytyvät molemmat voimina, joilla on valta määrätä kielestä, moraalista ja poliittisesta keskustelusta.

Asiasanat: klassinen retoriikka, talouspoliittinen retoriikka, Thomas Hobbes, poliittinen filosofia

Sisällysluettelo

| | | |
|------|-----------------------------------------------------------------------|----|
| 1. | JOHDANTO | 1 |
| 2. | PELKO MÄÄRITTÄÄ IHMISEN LUONNONTILAA | 8 |
| 2.1. | Järkevä ja järjetön pelko..... | 8 |
| 2.2. | Luonnontilassa vallitsee merkitysten anarkia..... | 12 |
| 2.3. | Kieli mahdollistaa poliittisen yhteisön synnyn | 15 |
| 3. | HALLITSIJA OHJAA PELKOA JA PÄÄTTÄÄ KIELESTÄ | 18 |
| 3.1. | Oikeudesta luopuminen johtaa hallitsijan syntymään..... | 18 |
| 3.2. | Hallitsijan oikeus päättää kielestä ja moraalista..... | 22 |
| 3.3. | Pelon hallitseminen kielen avulla..... | 24 |
| 4. | VAIHTOEHDOTTOMUUDEN RETORIikka | 28 |
| 4.1. | Klassinen suostutteleva retoriikka..... | 28 |
| 4.2. | Klassisen retoriikan periaatteiden kieltäminen..... | 33 |
| 4.3. | Suomalainen pakottava talousretoriikka | 38 |
| 5. | AINEISTO, METODI JA TUTKIMUSKYSYMYKSET | 43 |
| 5.1. | Tutkimuskysymykset ja aineiston esittely..... | 43 |
| 5.2. | Hobbesilainen vaihtoehdottomuuden retoriikka metodisena runkona | 44 |
| 6. | 90-LUVUN LAMA: KANSALAISTEN PERUSTURVA ON UHATTUNA..... | 48 |
| 6.1. | Faktat kertovat, ettei vaihtoehtoja ole | 48 |
| 6.2. | Poppamiehet tarjoavat ihmelääkkeitä lamakipuihin..... | 50 |
| 6.3. | Ilman säästöjä ei ole perusturvaa..... | 54 |

| | | |
|------|---------------------------------------------------------------------------------|----|
| 7. | 2000-LUVUN NOUSUKAUSI: TALOUDELLINEN KURI ON TULLUT JÄÄDÄKSEEN. | 60 |
| 7.1. | Talous ja asiatieto voittavat politiikan..... | 60 |
| 7.2. | Jakopoliitikoille ei ole vielääkään tilaa | 62 |
| 7.3. | Talouden uhka kuplii pinnan alla | 65 |
| 8. | 2008 ALKANUT TALOUSKRIISI: GLOBAALI TALOUS UHKAA SUOMALAISTA HYVINVOINTIA | 70 |
| 8.1. | Tieteellinen varmuus ja asiatieto pakottavat | 70 |
| 8.2. | Oppositio koostuu vastarannankiiskistä | 73 |
| 8.3. | Markkinat rankaisevat väärästä käytöksestä | 74 |
| 9. | JOHTOPÄÄTÖKSET..... | 80 |
| 9.1. | Vaihtoehdottomuus jatkuu lamasta toiseen..... | 80 |
| 9.2. | Suomalainen talousretoriikka hobbesilaisessa valossa..... | 83 |
| 9.3. | Mahdollisuudet jatkotutkimukseen | 86 |
| | LÄHDELUETTELO..... | 88 |

1. JOHDANTO

”Meidän talouspoliittiseen keskustelukulttuuriimme kuuluu merkillinen pyrkimys etsiä ihmetempuja, joiden avulla voitaisiin kiertää tosiasioita ja välttää kipeitä mutta väistämättömiä ratkaisuja” (Viinanen 1992).

”Mitä tästä seuraisi? Vastaus on erittäin ikävä: pitkän päälle tällainen kasvu johtaa väistämättä hyvinvointivaltion perusteiden murtumiseen, sen hiipumiseen ja alasajoon pala palalta, sosiaaliturvan, koulutuksen, palveluitten leikkaamiseen.” (Kalliomäki 2005.)

Yllä olevat lausunnot ovat esimerkkejä suomalaisten valtiovarainministereiden eduskunnassa pitämistä puheista. Iiro Viinanen toimi valtiovarainministerinä 1990-luvun laman aikana ja Antti Kalliomäki 2000-luvun taloudellisen nousukauden aikana. Molempien lausunnot huokuvat eräänlaista pakottavuutta ja nostattavat mieleen kuvan politiikan vaihtoehdottomuudesta. Suomalaisen talouspoliittisen puhetavan erityispiirteenä onkin vaihtoehdottomuuteen vetoaminen eli toiminnan kuvaaminen pakon edessä tapahtuvaksi. Talouspoliittinen keskustelu pelkistyy tällöin koskemaan ”ainoan vaihtoehdon politiikkaa” (Harald 1997, 263). Myös silloin, kun puheessa nostetaan esille vaihtoehtoisia toimintatapoja, vaihtoehdot supistuvat todellisista vaihtoehdoista pelkiksi uhkakuviksi (Heinonen & Kakkuri-Knuutila 1998, 296–297).

Puhe on poliittinen teko, joka on demokratiassa yksi vallankäytön muodoista (Leiwo & Pietikäinen 1996, 87; Garsten 2006, 2). Demokraattisessa poliittisessä järjestelmässä poliittisella puheella on erityinen rooli, sillä poliittiset riidat on selvitettävä puheen eikä väkivallan avulla. Poliittinen sananvapaus onkin yksi demokratian tärkeimmistä ideaaleista (Dahl 1989, 170, 233). Edustuksellisessa demokratiassa tärkein arena julkiselle poliittiselle puheelle on parlamentti¹ eli suomalaisittain eduskunta. Demokratiassa parlamentti on kaikista tärkein instituutio, ja juuri siellä poliittisen vallankäytön tulisi puheen avulla tapahtua. (Pekonen 2011, 13–14.) Nykypäivän Suomessa eduskunnan asema demokraattisen järjestelmän ylimpänä päättävänä elimenä on haasteellinen, sillä

”[m]arkkina- ja kilpailuideologian ollessa hegemoninen, ja valtiovarainministeriön koordinoimissa ja ohjatussa julkisessa politiikassa kilpailukykyideologian pohjalta, on hallitusten politiikka pysynyt peruslinjaltaan samana hallituskoalitiosta riippumatta. [...] Tällaiset muutostrendit ovat jo johtaneet siihen, että monilla tärkeillä politiikan lohkoilla vähiten sanansijaa on jäänyt edustuksellisille elimille kuten eduskunnalle. [...] Jos hallintapolitiikka on todella niin vaihtoehdotonta kuin sen hallituskoalitiosta riippumatta annetaan ymmärtää olevan, niin eduskunnalla on hyvin vähän todellisia mahdollisuuksia kyseenalaistaa hallitusten harjoittamaa politiikkaa.” (Pekonen 2011, 14–15.)

¹ Sana parlamentti itsessään korostaa puheen tärkeää roolia politiikassa, sillä se juontuu etymologisilta juuriltaan ranskan kielen sanasta puhua (parle) (Pekonen 2011, 13).

Tämä selvä ristiriita demokraattisen poliittisen järjestelmän ihanteiden ja suomalaisen politiikan käytännön tason välillä on kiehtonut minua gradu-prosessini alusta asti. En kuitenkaan aio syventyä tähän ihanteiden ja käytännön väliseen ristiriitaan, vaan keskityn tutkimaan suomalaista poliittista puhetta käytännön tasolla. Tutkimuskohteenani on suomalainen talouspoliittinen retoriikka ja nimenomaisesti valtiovarainministereiden eduskunnassa pitämät valtion talousarvioesitysten² esittelypuheenvuorot. Tarkastelen talouspoliittista retoriikkaa hobbesilaisen vaihtoehdottomuuden retoriikan näkökulmasta. Kutsun kyseistä retoriikkaa ”hobbesilaiseksi”, koska kyseessä on metodinen runko, jonka rakennan itse. Ensisijaisena tutkimuskysymyksenäni on selvittää, kuvaako hobbesilainen vaihtoehdottomuuden retoriikka suomalaista talouspoliittista retoriikkaa. Aineistoni koostuu yhteensä yhdestätoista budjettipuheesta. Puheita on viideltä eri valtiovarainministeriltä. Aineistoni jakautuu kolmelle aikakaudelle: 1990-luvun lamaan, 2000-luvun taloudelliseen nousukauteen ja 2008 alkaneeseen taluskriisiin eli kansainväliseen finanssikriisiin ja sitä seuranneeseen euroalueen velkakriisiin. Jaottelun avulla tutkin sitä, vaikuttaako taloudellinen konteksti talouspoliittisen retoriikan pakottavaan ja vaihtoehdottomaan luonteeseen.

Tutkimukseni metodinen runko rakentuu englantilaisen filosofin Thomas Hobbesin (1588–1679) niin sanotulle retoriikan vastaiselle retoriikalle³ ja hänen hyökkäykselleen klassisen retoriikan ihanteita vastaan. Rakennan tämän rungon teoreettisen viitekehýkseni avulla. Tutkimukseni teoreettinen viitekehýs pohjautuu Hobbesin poliittiseen filosofiaan. Hän kirjoitti poliittista filosofiaa käsittelevät teoksensa aikana, joka eroaa omastamme huomattavasti. Hobbesin nuoruusvuosina 1500–1600-lukujen vaihteessa Englanti oli eräänlainen poliittisten kokeiden laboratorio, kun kuningas, armeija ja parlamentti taistelivat maan hallinnasta (Wolin 1961, 242). Hän syntymänsä aikaan Englantia hallitsi kuningatar Elisabet I, joka jäi viimeiseksi Tudor-suvun monarkiksi (The British Monarchy 2015a). Elisabet kuoli ilman perillistä vuonna 1603, jolloin valtaan nousi Stuartin sukuun kuulunut Jaakko I (The British Monarchy 2015b). Jaakko I kuoltua vuonna 1625 valtaan nousi Kaarle I, jonka aikana Britanniassa käytiin kaksi sisällissotaa. Kaarle I ei ollut suosittu hallitsija. Hänen valtakauttaan leimasivat riidat veroista, uskonnosta ja kuninkaan vallasta suhteessa parlamenttiin. (The British Monarchy 2015c.) Kuninkaan epäsuosio parlamentaristien⁴ joukossa kasvoi 1630-luvulla, kun hän laajensi niin sanottua laivaveroa⁵ ilman parlamentin suostumusta. Hobbes oli mukana keräämässä

² Vuoteen 1992 asti talousarvioesityksiä kutsuttiin valtion tulo- ja menoarvioesityksiksi. Käytän jatkossa yhdenmukaisuuden vuoksi myös tulo- ja menoarvioesityksistä nimeä talousarvioesitys.

³ Nimi ”retoriikan vastainen retoriikka” viittaa Garstenin (2006, 25) näkemykseen Hobbesin tavasta käyttää retorisia keinoja sanallisten riitojen tukahduttamiseen.

⁴ Sana parlamentaristi viittaa Englannin sisällissodan aikaisiin parlamentarismen kannattajiin. Tähän joukkoon lukeutuivat parlamentaarikkojen eli Englannin parlamentin alahuoneen jäsenten lisäksi ne ihmiset, jotka kannattivat tasavaltalaisuutta ja parlamenttia, mutta eivät itse olleet alahuoneen jäseniä.

⁵ Laivaveron oli kruunun ikivanha valtaoikeus, jonka perusteella kuningas saattoi vaatia rannikkokaupungeilta erityistä veroa laivaston rakentamista ja ylläpitoa varten. Kaarle I pyrki laajentamaan tämän veron koskemaan myös sisämaata.

tätä laivaveroa. Vuonna 1640 Kaarle I joutui kutsumaan parlamentin koolle kahteen otteeseen. Näistä jälkimmäinen, niin sanottu Pitkä Parlamenti, halusi vahvistaa omaa valtaansa suhteessa kuninkaaseen sekä saattamaan kuninkaan ja tämän kannattajat vastuuseen teoistaan. Hobbes oli tunnettu monarkian kannattaja ja hänen ensimmäinen poliittista filosofiaan käsittelevä teoksensa *The Elements of Law* (1640) nostatti väittelyä. (Bunce & Robin 2009, 8.) Teoksen nähtiin olevan puolustuspuhe kuninkaan oikeudelle kerätä laivaveroa. Parlamentin vallan kasvaessa Hobbes alkoi pelätä, että teosta käytettäisiin todisteena häntä vastaan, ja hän pakeni Ranskaan marraskuussa 1640. (Tuck 1989, 23-24.) Kaksi vuotta myöhemmin Englanti sortui sisällissotaan. Ensimmäinen sisällissota päättyi vuonna 1648 Cromwellin ja parlamentaristien voittoon. Kaarle I teloitettiin seuraavan vuoden tammikuussa, ja Englannista tuli tasavalta. (The British Monarchy 2015c.) Hobbes palasi Englantiin vuonna 1651 oltuaan maanpaossa yksitoista vuotta (Tuck 1989, 24). Vuonna 1660 uusi parlamenti kutsui Kaarle I:n pojan maanpaosta takaisin Englantiin. Hänet kruunattiin kuninkaaksi ja Englannista tuli jälleen monarkia. (The British Monarchy 2015d.)

Maanpaon vuosinaan Hobbes kirjoitti kuuluisimman poliittista filosofiaa käsittelevän teoksensa *Leviathanin*. *Leviathanin* ensimmäinen painos julkaistiin englanniksi vuonna 1651, ja toinen painos latinaksi vuonna 1668. *Leviathanin* ohella Hobbesin tärkeimpiin poliittisiin teoksiin kuuluvat jo edellä mainittu *The Elements of Law* (1640), *De Cive* (1642)⁶ ja *Behemoth* (1681). Hän kirjoitti poliittisen filosofian ja moraalifilosofian ohella muun muassa optiikasta, historiasta, runoudesta, teologiasta ja geometriasta. Nuoruudessaan Hobbes sai humanistisen koulutuksen, joka painotti klassisen retoriikan ja kaunopuheisuuden tarpeellisuutta. Myöhemmällä iällä hän kuitenkin kääntyi kaunopuheisuutta ja sen taustalla vaikuttaneita humanismin perustavia arvoja vastaan. (Skinner 1996, 230, 250–256). Näitä humanistisia arvoja olivat muun muassa näkemykset siitä, että järki ja puhetaito ovat toisiaan täydentäviä kykyjä, ja että politiikassa on aina mahdollista argumentoida uskottavasti sekä asian puolesta että sitä vastaan. *Leviathanissa*⁷ Hobbes käyttää paradoksaalisesti retoriikan keinoja tuhotakseen retorisen kielen (Stillman 1995, 795). *Leviathan* on täynnä retorista kieltä, mutta sen avulla Hobbes pyrkii tukahduttamaan väittelyn ja poliittisen deliberaation sekä esittämään omat johtopäätöksensä lopullisina ja perustavina (Garsten 2006, 26-7). Hobbes pyrki esittämään oman

Hän halusi rakentaa veron avulla laivaston Hollannin vastaista sotaa varten. Julkinen mielipide Englannissa ei kannattanut sotaa Hollannin kanssa, ja Kaarlen laivavero aiheutti ristiriitoja. (Bunce & Robin 2009, 8; Tuck 1989, 23.)

⁶ *De Civen* ensimmäinen painos julkaistiin Pariisissa latinaksi vuonna 1642. Myös teoksen toinen painos julkaistiin latinaksi, tällä kertaa Amsterdamissa, vuonna 1647. Viimeinen englanninkielinen painos julkaistiin Lontoossa vuonna 1651. Englanninkielinen käännös on Hobbesin itsensä tekemä. (Lambrecht 1982, xviii.)

⁷ Teoksen nimi *Leviathan* on itsessään metafora, jonka tarkoituksesi voi katsoa pelon nostattamisen. *Leviathan* on Raamatussa esiintyvä merihirviö, joka jo Hobbesin aikaan ymmärrettiin saatanan symboliksi. Hobbes varmasti tiesi nimen olevan provokatiivinen, mutta ilmeisesti halusi korostaa pelon avulla teoksensa opetuksellista sisältöä. (Stillman 1995, 794–795.)

poliittisen filosofiansa täsmällisenä, deduktiivisuuteen perustuva tieteenä, jonka avulla on mahdollista tuottaa varmaa tietoa (Hobbes 1982, 5; Hobbes 1968, 5.12, 5.13).

Hobbes puolusti niin sanotulla retoriikan vastaisella retoriikalla poliittista teoriaansa, jonka keskiössä on absoluuttinen hallitsija (Hobbes 1968, 20.18). Tämän retoriikan vastaisen retoriikan perustalle rakennan oman näkemykseni hobbesilaisesta vaihtoehdottomuuden retoriikasta. Hobbesilaisen vaihtoehdottomuuden retoriikan erityispiirteenä on retorinen pelkoon⁸ vetoaminen. Hobbesille pelko⁹ näyttäytyi järkevänä poliittisena tunteena, joka ohjaa ihmisiä tavoittelemaan omaa hyvänsä (Johnston 1986, 100). Järjen ohjaama kuolemanpelko muodostaa poliittisen yhteisön perustan, koska kuolemaa pelkäävät järkevät ihmiset suostuvat alistumaan yhteiselle hallitsijalle (Hobbes 1968, 17.7). Kuitenkin Englannin sisällissodan mukanaan tuoman kaaoksen myötä Hobbesin usko ihmisjärkeen alkoi heikentyä (Johnston 1986, 95). Myöhemmissä poliittista filosofiaa koskevissa teoksissaan, erityisesti Leviathanissa, Hobbesin luottamus ihmisen järkeen ei ole yhtä vahvaa kuin aikaisemmissa teoksissa. Ihmisen järki ei enää riitä rauhan varmistamiseen ja poliittisen yhteisön muodostamiseen, koska ihmisten mielipiteet ovat dogmaattisia ja ihmiset voivat mielipiteidensä pohjalta kieltää järjen saneleman totuuden. Myös ihmisten intohimot ovat järkeä vahvempia (Hobbes 1968, 19.4). Ratkaisuna yksityisen järjen riittämättömyyteen on luotava julkinen järki, joka kumpuaa hallitsijasta. Hallitsijan järjen on korvattava yksityisten ihmisten järki (Garsten 2006, 27).

Järjen riittämättömyys heijastuu Leviathanissa myös poliittisen pelon käsittelyyn. Järjettömät ihmiset pelkäävät järkevän kuolemanpelon sijasta henkiolentoja ja asioita, jotka eivät ole olemassa. Järjettömät pelot johtuvat ihmisten tietämättömyydestä ja pelkojen seurauksena he kääntyvät kirkon ja uskonnon antamien selitysten puoleen. (Hobbes 1999, 12.6.) Tämä on poliittisen yhteisön ja rauhan kannalta vaarallista, koska henkiolentoja pelkäävät ihmiset saattavat pelätä kiirastulta kuolemaa enemmän (Hobbes 1968, 29.14). Ongelman ratkaisuna hallitsijan on ohjattava ihmisten pelkoa kielen avulla. Hallitsijalla on oltava valta päättää kielestä, moraalitermeistä ja uskonnosta. Ohjaamalla ihmisten pelkoa hallitsija kykenee alistamaan järjettömät pelot järkevälle kuolemanpelolle ja ylläpitämään rauhaa.

Hobbesin alkuperäistekstien ja hobbesilaisen tutkimuksen terminologian kääntäminen suomeksi osoittautui huomattavan haastavaksi. Alkuperäistekstien kohdalla ongelmia aiheuttivat

⁸ Psykologia määrittelee pelon yhdeksi ihmisen perustunteista. Tunteet ovat ihmisen fysiologisia ja kognitiivisia reaktioita henkilökohtaisesti merkittäviin asioihin tai tapahtumiin. Tunteilla on suuri merkitys ihmisen käyttäytymisessä ja ne voivat tilanteesta riippuen joko haitata tai edesauttaa ihmisen harkintakykyä. Tunteiden ja kognition vaikutus toisiinsa on monimutkaista eikä niiden keskinäisestä suhteesta olla yksimielisiä. (Neuman & Crigler & Marcus & Mackuen 2007, 9-16.) Tunteiden on kuitenkin mahdollista siirtyä yksilötasolta kollektiiviselle tasolle ja politiikkaan (Neuman & Crigler & Marcus 2007, 261).

⁹ Hobbes (1999, 6.16) määritteli pelon ”[v]astenmielisyy[deksi], johon liittyy ajatus objektin tuottamasta vahingosta”.

vanhakantainen kieli ja Hobbesin erikoinen tapa muokata sanojen merkitystä tavanomaisesta käytöstä poikkeavaksi (kts. esim. Pettit 2008, 67, 54). Myös latinasta tulleet lainasanat aiheuttivat päänvaivaa. Leviathanista on olemassa Tuomo Ahon suomennos, josta sain monia hyviä käännöksiä. Osa käännöksistä kuitenkin häivytti, tai ei tuonut tarpeeksi selvästi esille, alkuperäistä englanninkielistä merkitystä. Tämä johtui yleensä joko eroista eri kielisten sanojen konnotaatioissa tai siitä, ettei suomenkielistä vastinetta englannin kieliselle sanalle yksinkertaisesti ole. Eräissä tapauksissa koin, ettei suomennos tuonut esille alkuperäistekstin retorista purevuutta tai Hobbesin vastustajilleen esittämää ivaa ja halveksuntaa. Hobbes oli satiirikko, joka enemmän pilkkasi vastustajiaan kuin varsinaisesti argumentoi näitä vastaan (Skinner 1996, 13). Erityisen maininnan tällaisesta tapauksesta ansaitsee Hobbesin käyttämä sana ”the multitude”, jolla on englanniksi negatiivisia ja halventavia konnotaatioita. Se voidaan kääntää suomeksi yhtä alentavilla sanoilla ”massat” tai ”rahvas”, mutta Aho on systemaattisesti kääntänyt sanan neutraalilla muodolla ”ihmisjoukko” tai ”joukko”. Epäselvien tapausten kohdalla käänsin termit itse. Omissa käännöksissäni käytin lähteenä C. B. Macphersonin toimittamaa versiota Leviathanista. Kyseinen versio on kopio Toronton yliopiston kirjaston Leviathanin Head-julkaisusta eli teksti on alkuperäisessä vuonna 1651 julkaistussa muodossa.¹⁰ Hobbesin muista teoksista olevat suorat lainaukset ovat kaikki minun käännöksieni, sillä näistä teoksista ei ole olemassa suomennoksia. Kaikki suorissa lainauksissa olevat kursiivit¹¹ ovat Hobbesin.

Eräs Hobbesin poliittisen teorian keskeisimmistä termeistä, ”common-wealth”, oli erityisen vaikea termi kääntää suomeksi. Tuomo Aho on kääntänyt sen suomeksi sanalla ”yhteiskunta”¹². ”Yhteiskunta” on ongelmallinen suomennus useastakin syystä. Ensinnäkin ”commonwealth” on alkujaan 1400-luvulta, jolloin ”common weal”¹³ tarkoitti yhteistä hyvää tai julkista hyvinvointia (OED 2015a). Sata vuotta myöhemmin muoto ”commonwealth” viittasi poliittiseen kokonaisuuteen, kansakuntaan tai valtioon, jonka muodosti yhtenäinen ihmisjoukko (OED 2015b). Hobbesin aikaan sanalla viitattiin yleensä demokraattiseen poliittiseen järjestelmään, jolla on koko kansan tuki (Skinner 2008, 209). Sanalla viitattiin erityisesti Englannin tasavaltalaiseen hallitukseen¹⁴, joka nousi

¹⁰ Leviathanista on olemassa useita toisistaan enemmän tai vähemmän eroavia alkuperäispainoksia ja uusintapainoksia. Hobbesin alkuperäisistä 1600-luvulta peräisin olevista käsikirjoituksista on olemassa enää yksi, niin sanottu Egertonin käsikirjoitus, jonka Hobbes antoi Kaarlo II:lle vuonna 1651. Muut alkuperäisversiot ovat eri kustantamojen tekemiä painoksia. Nämä eroavat sekä toisistaan että Egertonin käsikirjoituksesta. (Rogers & Schumann 2003, 47–48, 71.)

¹¹ Hobbes korosti usein sanojen merkitystä kirjoittamalla substantiivien ensimmäisen kirjaimen isolla kirjaimella. Poistin lainauksista kaikki virkkeen keskellä sijainneet isot kirjaimet erisnimiä lukuun ottamatta. Hobbes myös käytti liberaalisti pilkkuja tauottamaan tekstiään. Myös näiden määrää karsin lainauksista tarvittaessa.

¹² Aho (1999, 25) toteaa suomennoksensa johdannossa, että sana yhteiskunta ”voi kuulostaa liian modernilta, mutta toivottavasti viimeistään jakso yhteiskunnan perustamisesta karsii kaikki asiaankuulumattomat assosiaatiot”.

¹³ Hobbes käytti myös tätä muotoa viitatessaan poliittiseen yhteisöön. Kts. esim. Hobbes 1982, 10.10.

¹⁴ Tämä tasavaltalainen eli republikaaninen hallitus oli käytännössä Englannin parlamentin alahuone. Parlamentti julisti vuonna 1649 lailla olevansa Englannin valtakunnan ylin päättävä elin ja edustavansa Englannin kansaa ilman kuningasta

valtaan kuningas Kaarle I teloituksen jälkeen vuonna 1649 (OED 2015b). Hobbes oli varmasti tietoinen näistä ”commonwealth” – sanan merkityksistä. Hän ei itse kannattanut demokraattista järjestelmää, mutta käytti silti sanaa ”common-wealth” viittaamaan Leviathanin absolutistiseen valtioon.¹⁵

Sen sijaan Suomen kielen sana ”yhteiskunta” on tietoisesti rakennettua 1840-luvun uudissanastoa. Käsite on läheisesti sidoksissa kansallisvaltion rakentamiseen ja erityisesti poliittiseen näkemykseen niin sanotun kansan tahdon tärkeydestä (Kettunen 2003, 167, 184). Suomalaisessa kontekstissa ”yhteiskunnan käsitteestä ovat hävinneet julkimerkitykset, joissa olisi kyse [...] tavoitteellisesta vapaaehtoisesta yhteenliittymisestä ja sopimisesta” (mt., 174). Tältä pohjalta tarkasteltuna sana ”yhteiskunta” ei sovi kuvaamaan Hobbesin näkemystä valtiosta. Hobbesille ”common-wealth” syntyi ihmisten keskenään tekemästä vapaaehtoisesta sopimuksesta ja hän kiisti kansan olemassaolon hallitsijan persoonasta erillisenä entiteettinä (Hobbes 1968, 17.8, 18.4).

Päätin kääntää sanan ”common-wealth” termillä ”poliittinen yhteisö”. ”Poliittinen yhteisö” on suomennos ruotsinkielisestä termistä ”borgerligt samhälle”, joka puolestaan linkittyy latinan termiin ”societas civilis” ja Aristoteleen kreikankieliseen termiin ”politikon koinonia”. Kaksi jälkimmäistä termiä viittaavat nimenomaisesti poliittiseen valtakoneistoon ja sen alaisuudessa eläviin ihmisiin yhtenäisenä kokonaisuutena. Latinankielinen ”societas civilis” viittaa maalliseen poliittiseen yhteisöön, joka on yleensä erotettu armeijasta ja kirkollisesta yhteisöstä. 1700-luvulta alkaen tuo termi on ymmärretty myös vastakohtaksi ihmisen luonnontilalle. Ruotsinkielinen termi on peräisin John Locken *Two Treatises of Government*-teoksen ruotsinnoksesta, joten sillä on suora yhteys 1600-luvun sopimusteoreettiseen poliittiseen filosofiaan. (Saastamoinen 2003, 38–39.) Näistä syistä katsoin, että termi ”poliittinen yhteisö” on merkitykseltään ”yhteiskuntaa” käyttökelpoisempi suomennos sanalle ”commonwealth”.¹⁶

Tutkimuksen rakenne muodostuu seuraavasti. Ensimmäisessä osassa käsittelen tutkimuksen teoreettista viitekehystä. Luvut kaksi ja kolme käsittelevät Thomas Hobbesin poliittista filosofiaa. Luvussa kaksi käsittelen ihmisen luonnontilan ongelmaa. Luonnontila on poliittista yhteisöä edeltävä tila, jossa ihmiset ovat yksin sodassa toisiaan vastaan. Luonnontilaa määrittää jatkuva pelko, joka johtuu luottamuksen puutteesta ja merkitysten anarkiasta. Kolmannessa luvussa käsittelen Hobbesin

tai parlamentin ylähuonetta. Samassa laissa parlamentti julisti Englannin kansan muodostavan vapaan valtion. Tätä vapaata valtiota, jonka muodostaa kansa, laki nimitti sanalla ”commonwealth”. (OED 2015b.)

¹⁵ Tämä erikoinen päätös antaa demokratiaan yhdistetty nimi absoluuttiselle monarkialle on esimerkki Hobbesin tavasta käyttää ironiaa poliittisia vastustajiaan vastaan. Ironian tarkoituksena oli tehdä selväksi se, että absoluuttista monarkiaa voi yhtä hyvin kutsua nimellä ”commonwealth” kuin vapaata demokratiaa tai tasavaltaa. (Skinner 2008, 209.)

¹⁶ Olen kuitenkin tietoinen siitä, että Hobbesia pidetään yhtenä yhteiskuntasopimusteorian kantaisänä, ja tässä mielessä sanan ”commonwealth” olisi hyvinkin voinut kääntää ”yhteiskunnaksi”. Itse en kuitenkaan painota näkemystä Hobbesista sopimusteoreetikkona, joten päätin käyttää termiä ”poliittinen yhteisö” ”yhteiskunnan” sijaan.

luonnontilan ongelmalle tarjoamaa ratkaisua. Ihmisten ainoa keino paeta luonnontilan sotaa on tehdä yhteinen sitoumus luopua luonnollisesta oikeudesta kaikkiin asioihin ja luoda suvereeni hallitsija, joka pakottaa jokaisen pysymään sitoumuksessaan. Hallitsija pystyy tähän ohjaamalla ihmisten pelkoa ja määräämällä kielestä, sen merkityksistä ja käyttämisestä.

Neljännessä luvussa keskityn käsittelemään retoriikkaa. Luku koostuu kolmesta osasta. Ensimmäisessä osassa esittelen lyhyesti klassisen retoriikan perusteita ja ihanteita, joiden kieltämiselle perustan hobbesilaisen vaihtoehdottomuuden retoriikan. Toisessa osassa käsitteelen Hobbesin niin sanottua retoriikan vastaista retoriikkaa ja hänen hyökkäystänsä klassisen retoriikan ihanteita vastaan. Kolmannessa osassa esittelen lyhyesti aikaisempaa tutkimusta suomalaisesta talouspoliittisesta retoriikasta.

Viidennessä luvussa esittelen tutkimuskysymykseni, aineistoni ja rakennan metodisen rungon analyysia varten. Esittelen myös lyhyesti muutamia retorisia tekniikoita, joita käytän analyysiosiossa. Luvut kuusi, seitsemän ja kahdeksan ovat analyysiosiot. Ne olen jaotellut aikakausien perusteella kronologisesti. Viimeisessä yhdeksännessä luvussa esittelen tutkimukseni johtopäätökset. Tässä luvussa vastaan tutkimuskysymyksiin ja peilaan analyysin tuloksia teoreettiseen viitekehykseen. Johtopäätösluvun lopuksi pohdin lyhyesti mahdollisuuksia jatkotutkimukselle. Seuraavaksi kuitenkin käänny Thomas Hobbesin poliittisen filosofian puoleen ja aloitan teoriaosuuden käsittelemällä Hobbesin teoreettista jaottelua ihmisen pelosta.

2. PELKO MÄÄRITTÄÄ IHMISEN LUONNONTILAA

2.1. Järkevä ja järjetön pelko

Hobbesin poliittinen teoria käsittelee laajasti ihmisen pelkoa. Pelko jakautuu kahteen osaan: järkevään kuolemanpelkoon ja järjettömään henkiolentojen pelkoon. Käsite kuolemanpelosta on Hobbesin poliittiselle teorialle tärkeä, koska sen voi katsoa muodostavan ihmisen psykologisen selkärangan ja samalla se toimii avaimena luonnontilan ongelman selvittämiseen. Luonnontila on poliittista yhteisöä edeltävä tila, jossa ei ole olemassa yhteisiä lakeja tai hallintoa, vaan jokaisen ihmisen on pärjättävä omillaan. Luonnontilassa ihmisen perimmäinen tarve on säilyä itse hengissä. (Hobbes 1999, 13.8, 14.1.) Halu säilyä hengissä kumpuaa suoraan ihmisluonnosta, koska ihmiset ovat pohjimmiltaan egoistisia¹⁷ olentoja, jotka tavoittelevat omaa hyvänsä. Kuolema on suurin paha, joka ihmistä voi kohdata, koska ihminen ei voi tavoitella omaa hyvänsä kuolemassa. (Johnston 1986, 34-5.) Ihmisen halut ja nautinnot muodostuvat ihmisen fysiologian kautta, joten haluaminen ja elossa oleminen ovat tiukasti yhteen sidottuja. Tällöin jokaisen ihmisen kohdalla hengissä säilyminen on aina hyvä ja kuoleminen on aina paha. (Pettit 2008, 87.)

Yksilöiden tavoitteena luonnontilassa on säilyä itse hengissä, joten jokainen on itse vastuussa omasta hengestään. Jokaisella ihmisellä on luonnonoikeuden perusteella vapaus¹⁸ ”käyttää omaa valtaansa kuten itse tahtoo oman luontonsa säilyttämiseksi” (Hobbes 1999, 14. 1). Oikeus hengissä säilymiseen on negatiivinen vapaus, eikä se perusta muille velvoitetta kunnioittaa toisen oikeutta säilyä hengissä (Johnston 1986, 37). Luonnontilassa vallitsevat luonnonlait, joista ensimmäinen on säilyä hengissä (Skinner 1996, 321). Ensimmäisen luonnonlain mukaan ”ihmisen on kiellettyä tehdä sellaista, mikä on tuhoisaa hänen elämälleen tai mikä poistaa keinot sen säilyttämiseen, tai jättää tekemättä sellaista, millä se hänen mielestään parhaiten säilytettäisiin” (Hobbes 1999, 14.3). Jokaisella ihmisellä on luonnonoikeuden perusteella oikeus käyttää kaikkia mahdollisia keinoja säilyäkseen hengissä ja lupa päättää itse, mitä nuo keinot ovat. Tästä seuraa jokaisen rajoittamaton oikeus kaikkiin asioihin, jopa toisen ruumiiseen (Hobbes 1999, 14.4).

Rajoittamaton oikeus kaikkiin asioihin yhdistettynä materiaalistien resurssien vähäisyyteen johtaa kilpailuun. Ihmiset ovat yleisesti ottaen toistensa kanssa tasa-arvoisia fyysisiltä ja henkisiltä ominaisuuksiltaan, joten jokaisen on mahdollista kilpailla muiden kanssa samoista resursseista.

¹⁷ Nykytutkijat eivät ole yksimielisiä siitä, kuinka paljon ihmisen egoistisuutta pitäisi Hobbesin ajattelussa painottaa, tai pitäisikö sitä huomioida lainkaan. Tässä esimerkiksi Johnston korostaa egoismia, kun taas Skinner (1996, 11) argumentoi Hobbesin olleen sen sijaan hyveteoreetikko.

¹⁸ Vapaus tarkoittaa Hobbesille (1999, 14.2) ulkoisten esteiden puuttumista. Toisin sanoen ihminen on vapaa, mikäli häntä ei mikään ulkoinen voima estä tai pysäytä.

Kilpaillessaan samasta resurssista, jota molemmat eivät voi saada¹⁹, ihmisistä tulee toistensa viholliset. Tällöin ihmiset yrittävät alistaa tai tuhota toisensa pyrkiessään päämääräänsä. Näin syntyy ihmisten välinen epäluottamus. Ihmisen paras keino puolustautua muilta ihmisiltä ja säilyä itse hengissä on hankkia mahdollisimman paljon valtaa ja muita resursseja. Ihminen voi olla varma omasta asemastaan vasta, kun hän ei näe ympärillään ”muuta voimaa, joka riittäisi vaarantamaan hänet”. Lopputuloksena on kaikkien ihmisten sota kaikkia muita vastaan. (Hobbes 1999, 8.1–8.4, 13.8.)

Luonnontilan kurjuus johtuu pääasiallisesti ihmisluonnon negatiivisista ominaisuuksista, joita ovat epäluottamus, turhamaisuus ja halu alistaa muut ihmiset (Hobbes 1999, 8.4, 8.6). Ihmisen turhamaisuus liittyy läheisesti haluun sijoittua muiden yläpuolelle. Hobbes korosti ihmisen huolta siitä, mihin hän sijoittuu arvoasteikolla muihin verrattuna, ja oletti, että ihminen pyrkii aina muita ylemmälle tasolle. Ihmiselle ei Hobbesin mukaan riittäisi se, että hän olisi tasa-arvoisessa asemassa muiden kanssa. (Pettit 2008, 3.)²⁰ Halveksunta ja aliarvioiminen herättävät ihmisessä turhamaisuuden, koska ihminen himoitsee muilta arvostusta, ja haluaa kostaa kokemansa halveksunnan. Vallanhalu on ihmisten yleinen taipumus, ja se lakkaa vasta kuolemassa (Hobbes 1999, 8.5, 9.2). Ihmisen vallanhalu kyseenalaistaa sen, voiko ihminen koskaan olla osaansa tyytyväinen (Pettit 2008, 92). Koska ihminen pyrkii ”turvaamaan itsensä pelkäämäänsä pahaa vastaan ja hankkimaan haluamansa hyvän, hän on pakostakin jatkuvasti levoton tulevaisuuden suhteen” (Hobbes 1999, 7.5).

Ihmisluonnossa on, kaikkien edellä esiteltyjen huonojen puolien lisäksi, kaksi piirrettä, jotka mahdollistavat luonnontilasta pakenemisen. Nämä ovat järki ja kuolemanpelko (Johnston 1986, 30). Kuolema on suurin paha, joka ihmistä voi kohdata, kun taas järki kertoo, miten kuoleman voi välttää. Ihmisen järjen ensisijainen määräys, ja tärkein luonnonlaki, on tavoitella rauhaa, jotta hengissä säilyminen on mahdollista (Skinner 1996, 321).

”Ne intohimot, jotka saavat ihmiset haluamaan rauhaa, ovat kuolemanpelko; ja mukavan elämän kannalta välttämättömien asioiden haluaminen; ja toivo siitä, että ne voi saavuttaa omalla yritteliäisyydellä. Ja järki ehdottaa käytännöllisiä rauhan pykäläitä, joiden pohjalta ihmiset voivat päästä yhteisymmärrykseen. Nämä pykälät ovat ne, joita muualla kutsutaan luonnon laeiksi.” (Hobbes 1968, 13.14)

Pelko ei ole näin ollen ole voima, joka halvaannuttaa ihmisen toiminnan ja järjen. Pelkäävä ihminen on rationaalinen toimija, joka kykenee vapaaehtoisin päätöksiin. Pelosta tehty päätös tai sopimus on

¹⁹ Tämä tarkoittaa, että yksi voittaa ja toinen häviää, eli luonnontila on eräänlainen nollasummapeli.

²⁰ Tämä on Pettitin mukaan Hobbesin epäuskottavin argumentti. Pettit (2008, 96) katsoo, ettei mikään Hobbesin omassa argumentoinnissa estä ihmistä tyytymään tasa-arvoiseen asemaan toisten ihmisten kanssa.

tehty vapaaehtoisesti eikä se, että päätös on tehty epäsuotuisien seuraamusten pelossa tee siitä vastentahtoista (Pettit 2008, 143, 67). Tämä koskee myös sitoumusta poliittiseen yhteisöön, koska yksilön tekemä oikeuden luovutus on aina vapaaehtoinen teko (Hobbes 1999, 14.8). Hobbesin on mahdollista argumentoida näin, koska hän yhdistää tahdonalaisen²¹ samaksi asiaksi vapaaehtoisin päätöksen kanssa (Pettit 2008, 67).

Hobbesin mukaan pelko tai välttämättömyys eivät ole rajoitteita ihmisten vapaudelle²². Pelosta tehty teko on vapaaehtoinen, koska ainoastaan jonkin teon estäminen on vapauden puutetta. Pelosta tehty teko on siis vapaaehtoinen siinä mielessä, että tekijällä olisi ollut vapaus jättää teko tekemättä. Samankaltainen logiikka pätee välttämättömyydestä tehtyihin tekoihin. Toimijan omasta tahdosta tehty teko on aina vapaaehtoinen teko, ja koska kaikki ihmisen halut ja tahtomukset juontavat juurensa Jumalan tahdosta, ne ovat myös välttämättömiä. (Hobbes 1999, 21.2, 21.3.) Tämän logiikan perusteella vapaaehtoinen ja välttämätön sulautuvat yhteen, koska kaikki toimijan oman tahdon perusteella tehdyt teot ovat vapaaehtoisia ja kaikki toimijan tahtomukset ovat peräisin Jumalalta. Tahtominen on siten sama kuin välttämättömyys, jotka molemmat palautuvat vapaaehtoisuuteen. Samalla vapaaehtoisuuden ja välttämättömyyden välinen erottelu menettää merkityksensä. Ulkoisten seurausten uhkaavuus ja pelottavuus eivät siis tee ihmisen teosta vastentahtoista. Tällöin vapaaehtoisuuden määrittää ainoastaan ihmisen sisäinen tahto, eivät ihmisen ulkopuolella sijaitsevat mahdollisesti tulevaisuudessa toteutuvat uhat.

Kuolemanpelko on Leviathanissa poliittisen argumentin keskiössä, mutta Hobbesin aikaisemmista teoksista poiketen²³ pelon teeman käsittely on monimutkaisempaa. Tämä liittyy siihen, että Hobbesin suhtautuminen ihmisen järkeen muuttui Leviathanin myötä. (Johnston 1986, 98, 95.) Järki ei olekaan luonnollinen taito vaan opittu taito. Ihmisen luontainen äly, joka kertyy käytännön ja kokemuksen kautta, eroaa siis ihmisen hankitusta älykkyydestä. Hankitun älykkyyden ihminen saavuttaa metodin ja opetuksen kautta, eikä sitä kerry iän myötä kuten luontaista älykkyyttä. (Hobbes 1999, 8.2, 8.13.) Tämä tarkoittaa, että osalla ihmisistä on järkeä, mutta toisilla ei. Ihmisten järjettömyyttä selittävät uskomusten ja mielipiteiden vaikutukset. Ihmiset tavoittelevat sitä, mikä vaikuttaa heidän mielestään hyvältä, eivätkä sitä, mikä rationaalisesti ajateltuna todella olisi heidän omalle edulleen parasta. Ovelat puhujat voivat vaikuttaa näihin uskomuksiin tukeutumalla väärään tietoon ja käyttämällä kieltä väärin. Irrationaalisuuden pääsy on kuitenkin taikauskoisuuden vahva

²¹ Pettit (2008, 67) käyttää englanniksi sanaa volitional, jonka hän määrittelee tarkoittavan yksilön valtaa tehdä omat päätöksensä.

²² Vapaa ihminen on ”se, jota ei estetä tekemästä mitä hän tahtoo niissä asioissa, joita hän voimansa ja taitonsa mukaan pystyy tekemään” (Hobbes 1999, 21.2).

²³ Esimerkiksi Leviathania edeltäneessä teoksessa Elements of Law Hobbes tuskin mainitsee henkiolentojen pelkoa (Johnston 1986, 99).

ote tavallisen kansan mielikuvituksesta. (Johnston 1986, 97–98, 106.) Tietämättömyys johtuu pääasiassa siitä, ymmärtääkö ihminen asioiden syiden ja seurausten suhteita. Näistä suhteista muodostuu ketju, jonka alkupäässä viimeisen seurauksen syytä ei ole enää löydettävissä (Hobbes 1999, 9.25).

”Tietämättömyys luonnollisista syistä saa ihmisen hyväuskoiseksi, niin että hän uskoo usein mahdottomuuksia. Sillä hän ei tiedä mitään vastakkaista syytä, mikseivät ne olisi tosia, eikä kykene huomaamaan mahdottomuutta. [...] Vaikka tietämättömyys sinänsä on viatonta, se siis saattaa saada ihmisen sekä uskomaan valheita että kertomaan niitä ja joskus keksimäänkin niitä.” (Hobbes 1999, 9.23.)

Taikauskoon perustuvat uskomukset syntyvät spontaanisti tuntemattomien asioiden pelosta (Johnston 1986, 106). Ihmiset, jotka eivät ymmärrä asioiden luonnollisia syitä, ovat tietämättömiä ja juuri oman tietämättömyytensä vuoksi pelkäävät asioita, joita eivät ymmärrä (Hobbes 1999, 9.26). Ihminen voi ymmärtää ainoastaan asioita, jotka hän aiheuttaa tai jotka hän rakentaa, koska ihmisen itsensä ulkopuolelta tulevat aistihavainnot ovat epäluotettavia. Tästä huolimatta maailma, johon ihminen syntyy, ei ole hänen rakentamansa eikä hän siten voi ikinä perustavalla tavalla sitä ymmärtää. Toisin sanoen ihminen syntyy ja elää tiedollisessa pimeydessä ja epävarmuudessa. (Blits 1989, 423–424.) Pelko ei edellytä aikaisempaa kokemusta vahingollisesta asiasta, vaan kaikki, minkä vaarallisuudesta tai vaarattomuudesta ei ole tietoa, luo pelkoa (Hobbes 1999, 6.4, 6.16). Hobbesilaisen pelon voi tämän perusteella katsoa olevan pohjimmiltaan alkukantainen tuntemattoman pelko, jolla ei ole kohdetta tai määritelmää (Blits 1989, 424).

Kohteeton pelko ei ole ratkaistavissa, koska sillä ei ole kohdetta, jota vastaan voisi taistella tai jolta voisi paeta (Blits 1989, 425). Tietämättömät ihmiset päätyvät uskomaan henkiolentoihin ja ”kuvittelemaan itse monenlaisia näkymättömiä mahteja ja tuntemaan kauhua omien kuvitelmiensa edessä” (Hobbes 1999, 9.26). Usko henkiolentoihin syntyy epätietoisuudesta siitä, miten erottaa unet ja muut fantasiat todellisista aistimuksista. Jos ihmiset eivät uskoisi henkiolentoihin, heistä tulisi paljon soveltuvampia ”tottelevaisiksi kansalaisiksi”²⁴. (Hobbes 1999, 2.8.) Vaikka henkiolentojen pelko on irrationaalista ja pelon kohde ei ole olemassa, pelko itse sekä sen seuraukset ovat todellisia (Johnston 1986, 99–100). Pelon seuraukset näkyvät selvästi niissä sosiaalisissa instituutioissa, jotka ovat saaneet alkunsa henkiolentojen pelosta (Johnston 1986, 99).

”Tällä jatkuvalla pelolla, joka ihmiskuntaa aina seuraa kun syitä ei tiedetä, ikään kuin oltaisiin pimeässä, täytyy olla jotain kohteenaan. Ja koska mitään ei ole nähtävissä, ei hyvästä tai huonosta onnesta voi syyttää mitään muuta kuin jotain *näkymätöntä mahtia* tai vaikuttajaa.” (Hobbes 1999, 12.6.)

²⁴ Hobbes käsitti kansalaisen ja alamaisen tarkoittavan samaa asiaa (Skinner 1996, 286).

Irrationaalisten pelkojen alkuperänä ovat virheet tai vääristymät järjessä, kielenkäytössä tai mielikuvituksessa (Johnston 1986, 102-3). Esimerkiksi absurditeetti²⁵, yksi kielen väärinkäytön muodoista, on hulluuden laji (Hobbes 1999, 8.26). Absurditeetiksi luetaan muun muassa sana ”aave”, joka ”ei merkitse mitään, ei taivaassa eikä maan päällä, paitsi ihmismielen kuvitteellisia asukkaita” (Hobbes 1968, 34.14). Aaveet, kuten myös enkelit, ovat kuvitelmia, jotka voivat aiheutua esimerkiksi haaveilusta tai valonheijastuksesta, ja ovat siten aivoissa aiheutuneita vahinkoja (Hobbes 1968, 34.3, 34.17). Tietämättömät ihmiset eivät kuitenkaan erota haaveilua todellisuudesta ja päätyvät uskomaan aaveisiin ja muihin henkiolentoihin (Whelan 1981, 65). Vahva henkiolentojen pelko on todellinen ja vaarallinen uhka poliittiselle yhteiskunnalle (Johnston 1986, 111). Usko aaveisiin ja henkiolentoihin nostattaa kirkon aavemaisen auktoriteetin kyseenalaistamaan maallisen hallitsijan valtaa (Hobbes 1968, 29.14). Irrationaaliset henkiolentoja pelkäävät ihmiset eivät sovi siihen poliittisen yhteiskunnan malliin, jossa hallitsijan valta perustuu alamaisten ruumiillisen rangaistuksen pelolle (Johnston 1986, 101).

Nykytutkijoiden suhtautuminen kuolemanpelon rooliin Hobbesin teoriassa vaihtelee. Osa tutkijoista korostaa kuolemanpelon merkitystä poliittisen teorian keskiössä, kun taas toiset katsovat pelon vaikutuksen olevan vähäisempi tai toissijainen muihin teemoihin verrattuna. Painotuksista huolimatta pelolla, etenkin fyysisen kuoleman pelolla, on paikkansa Hobbesin argumentoinnissa. Blits (1989, 417) korostaa pelon merkitystä vahvasti ja argumentoi pelon olevan ainoa mahdollinen pohja, jolle poliittisen yhteisön voi rakentaa sekä ainoa luotettava keino, jolla tuota yhteisöä voidaan ylläpitää. Johnston (1986, 101) katsoo pelon olevan koko poliittisen teorian perustana. Kuolemanpelko muodostaa oikeutuksen sekä suvereenin valtaoikeuksille että alamaisten luovuttamattomille oikeuksille (mt., 101). Toisaalta esimerkiksi Pettit (2008, 68) katsoo pelon roolin Hobbesin poliittisessa teoriassa olevan toissijainen. Pelko itsessään on alisteinen niille sitoumuksille ja sopimuksille, jotka ovat pelon takia mahdollisia (mt., 68). Myöskään Abosch (2009, 18) ei pidä pelkoa itsessään riittävänä selittäjänä poliittisen vakauden ylläpitämiselle.

2.2. Luonnontilassa vallitsee merkitysten anarkia

Tiede näyttäytyi Hobbesille älyllisenä draamana, jonka lähtöpisteenä oli luova tuhoaminen. Hobbes ilmaisi tämän ajatuksen konemetaforan²⁶ avulla De Civessä: kokonaisuuden toimintaa ei voi ymmärtää, ellei sitä hajoteta palasiksi ja tarkastella osia toisistaan irrallisina. Tätä lähtökohtaa hän

²⁵ Absurditeetti eli mieletön puhetapa tarkoittaa sitä, että ”järkeilemme sanoilla, joilla on yleinen merkitys, ja sorrumme yleiseen päättelyyn, joka on epätosia” (Hobbes 1999, 5.5).

²⁶ ”For as in a watch [...], the matter, figure, and motion of the wheels cannot well be known, except it be taken in sunder, and views in parts; so to make curious search into the rights of states, and duties of subjects, it is necessary [...] that they be considered, as if they were dissolved” (Hobbes 1982, 10-11).

sovelsi myös filosofiaansa. Mikäli filosofia alkaisi siitä, että maailma on tuhoutunut, eikä tulevaa tai mennyttä olisi olemassa, ihminen olisi vapaa ennalta määrättyistä sanojen merkityksistä ja voisi luoda uudet merkitykset oman mielensä mukaan. Tällöin myöskään tieteellinen totuus ei olisi riippuvainen materiaalisesta ulkoisesta totuudesta, vaan ihmismielen mielivaltaisesti luomista rakennelmista. Ihminen loisi oman järkensä avulla maailmalle merkityksen. Sanojen merkitykset eivät siis olisi valmiiksi annettuja vaan ne syntyisivät ihmisen tahdosta. (Wolin 1961, 245-6.)

Luonnontila on ihmisen toinen, kielen syntymisen jälkeinen luonnontila (Pettit 2008, 98). Hobbes ei itse sanonut tätä suoraan, mutta hän toteaa Leviathanissa puheen olevan ”kaikista jaloin ja hyödyllisin keksintö”, joka ”koostuu nimistä tai nimityksistä ja niiden yhteenliittymistä” (Hobbes 1999, 4.1). Hobbes nostaa puheen tärkeäksi edellytykseksi poliittisen yhteisön luomiselle. Hän toteaa, ettei ilman puhekykyä olisi rauhaa, sopimuksia tai poliittista yhteisöä (Hobbes 1968, 4.1). Hobbesin kuvailema luonnontila ei siis ole ihmisen ensimmäinen primitiivinen luonnontila, jossa ihminen on eläin muiden joukossa. Eläimet kykenevät luonnostaan elämään yhteisöissä, mutta ihmiset eivät, koska ihmisillä on kyky puhua. Kielen hallitseminen siis huonontaa ihmisen asemaa verrattuna eläimiin, koska kieli tuo mukanaan lahjojen, kuten järjen ja kommunikaation, lisäksi haittoja, kuten vallanhimon, keskinäisen vertailun ja tulevaisuuteen keskittymisen.²⁷ (Pettit 2008, 92-4, 99.) Hobbesin mukaan nimien keksiminen sekä sanojen ja järjen mukanaan tuomat edut olivat välttämättömiä edellytyksiä sille, että ihminen vapautui tietämättömyydestä. Kuitenkin sanojen keksimisellä ja kyvyllä kommunikoida on myös huono puolensa – ne antavat ihmiselle kyvyn valehdella ja huijata. Toisin sanoen kyky puhua ylentää ihmisen eläimiä korkeammalle, mutta samalla tekee ihmisen eläimiä alttiimmaksi virheille. (Skinner 1996, 293.)

Hobbes oli ensimmäinen modernin ajan poliittinen filosofi, joka katsoi sanojen olevan voimakkaita poliittisia aseita ja aiheuttavan konflikteja ja kansankiihotusta. Moni ihmisluonnon eripuraa aiheuttava piirre liittyy läheisesti ihmisen kykyyn käyttää kieltä. Ihmiset kykenevät riitelemään oikean ja väärän merkityksestä sekä voivat puheen avulla muuttaa sanojen tarkoitusta siten, että asiat näyttävät paremmilta tai pahemmilta kuin ne todellisuudessa ovatkaan. (Whelan 1981, 59.) Erityisesti moraalitermit, kuten hyvä ja paha, ovat alttiita tällaiselle merkitysten muuntelulle. Moraalitermit tarkoittavat eri asioita eri ihmisille, koska hyvä asia tarkoittaa haluttavaa asiaa ja paha vastenmielistä tai inhottavaa (Hobbes 1999, 6.7). Moraalitermit ovat siis yksilöstä riippuvaisia ja tässä mielessä relativistisia.

²⁷ Hobbes painottaa Leviathanissa monia kertoja sitä, miten tulevaisuuteen keskittyminen aiheuttaa ihmiselle ahdistusta. Esimerkiksi: ”ihminen, joka katselee liian kauas eteensä huolissaan tulevaisuudesta, tuntee päivät pitkät, kuinka pelko kuolemasta, köyhyydestä tai muusta onnettomuudesta jäytää hänen sydäntään” (Hobbes 1999, 12.5).

Moraalista puhuttaessa sanoilla on tarkoitus kuvata jonkin teon tai asiantilan hyväksyttävyyttä tai paheksuttavuutta. Sosiaalisessa kontekstissa moraalisesti arvottavat sanat eivät ainoastaan kuvaile kohdettaan, vaan niiden avulla yksilöt voivat myös ilmaista omia asenteitaan kuvailun kohteeseen. Kuvailevat termit voivat arvottaa kuvailemaansa asiaa, ja tällaisissa tapauksissa ihmisen tunteilla on suuri merkitys. Kuvaileva termi, jolla voi olla hyvä tai paha arvotus, valitaan yksinkertaisesti oman tunteen perusteella (Skinner 1999, 279–80.) Moraalitermit, joilla ei ole yleisesti hyväksytyä määritelmää, aiheuttavat ongelmia, koska niiden referentit ovat auttamatta sidoksissa yksilöön ja tämän tunteisiin (Whelan 1981, 62). Lyhyesti sanottuna jokaisella yksilöllä on siis oma näkemyksensä hyvästä ja pahasta ja erot näkemyksissä ovat syviä ja väistämättömiä (Skinner 1996, 279, 283).

Asiaa vaikeuttaa edelleen se, että retoriikan avulla keskustelusta on mahdollista tehdä tarkoituksellisesti monitulkintaisempaa. Eräät retoriset tekniikat myös saavat ihmiset tekemään virheitä yrittäessään ymmärtää maailmaa. Näistä tekniikoista eniten hankaluuksia aiheuttavat troopit ja kielikuvat, määritelmien manipulointi sekä uudelleenkuvaus eli paradiastole. (Skinner 1999, 278, 276.) Paradiastole²⁸ on klassisen retoriikan uudelleenkuvaailun tekniikka, jonka avulla on mahdollista vedota yleisön tunteisiin. Sen tarkoituksena on kyseenalaistaa jonkin teon tai asiantilan kuvaus väittämällä, että kyseisen teon tai asiantilan tosiasiallinen moraalinen luonne eroaa siitä, miten sitä on kuvattu. Tarkoituksena on väittää, että tekoa on arvioitu moraalin kannalta väärin. Mikäli olemassa olevan teon kuvauksen kyseenalaistaminen onnistuu, on usein mahdollista samalla kyseenalaistaa teon moraalinen arviointi. (Skinner 1996, 139, 144.)

Uudelleenkuvaailun avulla on mahdollista suurentaa tai pienentää tekojen merkitystä. Esimerkiksi paha teko voi kuvata vähemmän pahana: sen sijaan, että kutsuisi jotakuta julmaksi, voi sanoa, että tämä on ankara. On myös mahdollista vähätellä hyvää tekoa kuvailemalla se negatiivisena asiana: joku ei olekaan rohkea vaan holtiton. Paradiastolen tarkoituksena ei kuitenkaan ole yhden sanan korvaaminen toisella sanalla, vaan se, että korvaa yhden asian toisella asialla. Antiikin retoriikan teoreetikkojen mukaan aina on mahdollista esittää enemmän tai vähemmän uskottava uudelleenkuvailu. Tämä perustuu näkemykseen siitä, että hyveet ja paheet ovat naapureita. Hyve on eräänlainen keskiarvo, joka sijaitsee kahden äärimmäisyyden eli paheen välissä. Voidaan sanoa, että hyveillä ja paheilla on keskenään samankaltaisuuksia tai että ne muistuttavat jossain määrin toisiaan. Tämän takia on mahdollista oikeuttaa paha teko antamalla sille viereisen hyveen nimi, ja kääntäen on mahdollista mustata hyvä teko kutsumalla sitä viereisen paheen nimellä. (Skinner 1996, 142–156.)

²⁸ Nimi paradiastole on peräisin antiikin Rooman aikana eläneeltä reettorilta Publius Rutilius Lupukselta. Kyseisen retorisen tekniikan tärkeydestä vallitsi yksimielisyys, mutta sen nimestä tai luokittelusta ei. Rutiliuksen antama nimi paradiastole oli vaihtoehtoista laajimmin hyväksytty. (Skinner 1996, 149–50.)

Sanalliset riidat ovat konfliktien yleisin ja selkein syy (Whelan 1981, 60). Kun tähän lisätään paradiastolen mukanaan tuomat ongelmat, vaarana on se, että moraalista tulee täysin mielivaltaista. Jos näin kävisi, arvottavien termien käytöstä ei olisi mahdollista päästä yhteisymmärrykseen eikä olisi mahdollista välttää loputonta hämmennystä ja keskinäistä vihamielisyyttä. (Skinner 1996, 282.) Tästä seuraisi merkitysten anarkia (Whelan 1981, 59). Merkitysten anarkiasta seuraisi poliittinen anarkia, jota puolestaan seuraisi sota. Sodasta ei olisi ulospääsyä yhteisellä päätöksellä moraalitermien käyttämisestä, koska ihmiset voisivat muuttaa mieltään (Skinner 1996, 318, 282-3).

Merkitysten anarkian ongelmaan on kuitenkin olemassa yksinkertainen ratkaisu. Mikäli moraalitermien määritelmästä tai käytöstä on eriäviä näkemyksiä, ainoa mahdollinen ratkaisu on antaa suvereenin hallitsijan päättää termeille määritelmä ja kieltää asiasta riitelemisen tulevaisuudessa. Sama pätee paradiastolesta johtuviin ongelmiin. Hobbesilaisessa poliittisessa yhteiskunnassa alamaisia ei opetettaisi ymmärtämään moraalikeskustelua, vaan heille ainoastaan ilmoitettaisiin asiasta (Skinner 1996, 318–20).

2.3. Kieli mahdollistaa poliittisen yhteisön synnyn

Edellisen keskustelun perusteella on selvää, että ihmisen tulee tehdä kaikkensa, jotta onnistuisi pakenemaan luonnontilan onnetonta elämää sotatilassa. Pakeneminen on mahdollista ainoastaan jokaista ihmistä sitovalla sitoumuksella luopua omasta luonnollisesta oikeudestaan kaikkeen ja antaa tämä oikeus suvereenille hallitsijalle (Hobbes 1968, 17.12). Edellytyksenä kuitenkin on se, että ihmiset voivat kommunikoida puhumalla toistensa kanssa niin, että toisen sanaan on mahdollista luottaa. Tämän mahdollistaa ihmisten kyky toimia persoonina, jotka voivat solmia keskenään pitäviä sopimuksia (Pettit 2008, 55). Tämän edellytyksen takia esittelen lyhyesti teorian persoonista ja personoimisesta.

Leviathanissa esiteltyt auktoriteetin ja keinotekoisien persoonien käsitteet olivat uusia ja merkittäviä täsmennyksiä Hobbesin poliittiseen teoriaan (Skinner 1996, 337). Hobbes ei lähestynyt persoonien käsitettä sen klassisesta määritelmästä, joka painotti metafysiikkaa ja teologiaa, vaan määritteli persoonien tekojen ja roolien kautta (Pettit 2008, 55). Persoonat ovat ne, ”jonka sanojen tai tekojen ajatellaan joko olevan hänen omiaan tai edustavan toisen ihmisen tai jonkin muun olion sanoja tai tekoja” (Hobbes 1999, 16.1). Persoonat voivat olla luonnollisia, jolloin yksilön sanat ja teot ovat hänen omiaan tai keinotekoisia, jolloin yksilön sanat ja teot edustavat jonkun toisen yksilön sanoja ja tekoja (Hobbes 1999, 16.2). Keinotekoiset persoonat voivat edustaa muita, sekä luonnollisia että keinotekoisia persoonia (Pettit 2008, 71). Tällöin se, joka puhuu ja toimii, on edustaja, mutta se, jonka puolesta puhutaan ja joka niin sanotusti omistaa puheen ja toiminnan, on auktori. Edustaja, jolla

on oikeus toimia edustettavansa luvalla, toimii auktoriteetilla. (Hobbes 1968, 16.4.) Mikäli kyseessä on luonnollinen persoona, joka edustaa itseään, edustaja ja auktori ovat yksi ja sama henkilö (Pettit 2008, 71).

Hobbesin alkuperäistermi edustajalle on englanniksi ”actor”, joka tarkoittaa sekä näyttelijää että esiintyjää mutta myös toimijaa. Päätin käyttää suomeksi sanaa ”edustaja” sen poliittisten, toiminnallisten ja oikeudellisten konnotaatioiden vuoksi. Tämä eroaa Tuomo Ahon Leviathanin suomennoksesta, jossa Aho on kääntänyt termin ”actor” sanalla ”esiintyjä”. Suomennettu muoto ”esiintyjä” häivyttää alkuperäistermin toiminnallista puolta. Auktoriteetin varassa toimiva keinotekoinen persoona voi tehdä edustettavansa puolesta sitovia tekoja ja sopimuksia (Hobbes 1968, 16.5), joten tässä mielessä alkuperäistermin merkitys tulee lähemmäksi suomen kielen puhemiestä tai edustajaa. Englannin kielistä Leviathania myöhemmin vuonna 1668 julkaistussa latinan kielisessä painoksessa Hobbes käyttää ainoastaan termiä ”edustuksellinen persoona” eikä viittaa kertaakaan keinotekoiisiin persooniin (Skinner 2007, 158).

Hobbesilaisessa lähestymistavassa personaatioon voidaan siis nähdä kaksi puolta: esiintymisen ja puhumisen taso ja toisaalta toiminnan taso. Alkuperäistermit tuovat nämä molemmat puolet esille yhtäaikaaisesti, mutta niiden vastaavat suomennokset eivät, koska englanniksi kyseisillä sanoilla on monipuolisempi merkityssisältö kuin suomenkielisillä käännöksillä. Suomennokset ovat tässä kohtaa vaatineet päätöksen siitä, kumpaa sanaa ja kumpaa puolta personaatiosta painottaa. Olen katsonut molemmat puolet tasavertaisesti yhtä tärkeiksi ja tämän takia haluan tuoda esille molemmat. Sana edustaja tuo esille alkuperäistermin molempia puolia: edustaja käyttää puhevaltaa ja esiintyy edustettavansa puolesta, mutta tällä on myös oikeus päättää ja toimia sitovasti edustettavansa puolesta.

Sekä luonnolliset että keinotekoiset persoonat ovat sosiaalisia käsitteitä. Luonnollinenkin persoona on olemassa vain esiintyessään yleisön edessä; ihminen on siis persoona ainoastaan ollessaan vuorovaikutuksessa muiden kanssa (Pettit 2008, 55-6). Tämä korostaa vahvasti kielen ja kommunikaation merkitystä. Ihmisen on myös hallittava täysin oman mielensä toiminnot eli kyettävä rationaaliseen ajatteluun ollakseen persoona (Hobbes 1999, 16.10). Lisäksi muiden ihmisten on hyväksyttävä yksilön rationaalisuus. Tämä tarkoittaa, että ne ihmiset, jotka eivät pysty järkevästi artikuloimaan ajatuksiaan sanoiksi ja kommunikoimaan niitä muille, eivät ole persoonia. (Pettit 2008, 56-7.)²⁹

²⁹ Irrationaaliset ihmiset, jotka eivät hallitse järkeään, eivät voi olla auktoireita (Hobbes 1999, 16.10), eivätkä siten varsinaisia persoonia (Pettit 2008, 56). Tällöin muun muassa ”lapset, typerykset ja hullut” eivät ole persoonia (Hobbes 1968, 16.10).

Hobbes ei eritellyt teksteissään näkemystään luonnollisista persoonista, mutta eräänlainen hobbesilainen näkemys on mahdollista rakentaa keinotekkoisten persoonien kommentaarista (Pettit 2008, 160). Ensinnäkin luonnolliset persoonat puhuvat itse itsensä puolesta. Tämän Hobbes (1999, 16.2) toteaaakin suoraan. Toiseksi voidaan katsoa, että kun luonnollinen persoona puhuu omasta puolestaan, puhe ei ole vain tahattomia merkkejä henkilön sen hetkisestä mielentilasta.³⁰ Persoonat kommunikoivat toistensa kanssa tarkoituksellisesti ilmaisemalla itseään tarkasti muotoiltujen sitoumusten kautta. Tämän lisäksi luonnollinen persoona, puhuessaan omasta puolestaan ja ollessaan omien sanojensa auktori, auktorisoi omat sanansa ja pyytää muita luottamaan niihin. Tämän voidaan katsoa tarkoittavan, että muut ihmiset ymmärtävät persoonan omistavan sanansa ja tekonsa aktiivisessa merkityssä, jossa omistaminen tarkoittaa omien sanojen auktorisoimista sekä sanoihin sitoutumista (Pettit 2008, 57, 59, 160).

Edellä esitelty keskustelu painottaa kielen merkitystä ihmisten keskinäisissä suhteissa, koska on mahdollista argumentoida, että Hobbes näki personaation yhtenä kielen tuomista suurista lahjoista ihmiselle. Personaatio mahdollistaa muiden ihmisten käyttäytymisen ennustamisen sekä antaa tietoa siitä, milloin toisten sanaan voi luottaa. Personaation avulla ihmiset voivat edustaa itseään auktoritiivisesti, jolloin muihin ihmisiin on voi vaikuttaa aktiivisesti. Tämä on mahdollista, koska persoonat voivat todistaa luotettavuutensa täyttämällä heihin kohdistuvat odotukset ja pitämällä sanansa tai hyväksymällä sanansa rikkomiseen liittyvät seuraamukset. Personaation mahdollistamat ihmisten väliset suhteet ovat tärkeitä Hobbesin poliittiselle teorialle, koska ainoastaan niiden avulla ihmiset voivat paeta luonnontilan kurjuutta. (Pettit 2008, 59–60.)

³⁰ Eläimet kommunikoivat tahattomilla mielenilmaisuuilla, kuten haukotuksilla.

3. HALLITSIJA OHJAA PELKOA JA PÄÄTTÄÄ KIELESTÄ

3.1. Oikeudesta luopuminen johtaa hallitsijan syntymään

Luonnontilassa ”vallitsee ainainen pelko ja väkivaltaisen kuoleman vaara; ja ihmisen elämä on yksinäinen, kurja, häijy, raaka ja lyhyt” (Hobbes 1999, 13.9). Inhorealistinen, mahdollisimman epätoivoinen kuvaus luonnontilasta tekee selväksi sen, että ihmisen tulee kaikin mahdollisin keinoin pyrkiä pakenemaan sitä. Ulospääsyyn on kuitenkin vain yksi keino – luovuttaa oma oikeus kaikkiin asioihin yhteiselle hallitsijalle (Hobbes 1999, 14.5, 17.12). Tähän päätelmään Hobbes saapuu luonnonlakien perusteella. Ensimmäisen ja perimmäisen luonnonlain perusteella ihmisen tulee ensisijaisesti tavoitella rauhaa. Jos rauha ei ole mahdollinen, on ihmisen puolustettava itseään kaikin mahdollisin keinoin.

”[J]okaisen ihmisen pitäisi edistää rauhaa sikäli kuin hän voi toivoa sen saavuttavansa, ja ellei hän voi sitä saavuttaa, hän saa etsiä ja käyttää kaikkia sodan apuneuvoja ja keinoja. [...] [I]hmisen tulee suostua, jos toisetkin suostuvat, luopumaan tästä oikeudesta kaikkeen sikäli kuin se on hänestä rauhan ja itsepuolustuksen vuoksi välttämätöntä, ja tyytyä sellaiseen vapauteen toisia kohtaan, jonka sallisi toisille itseään kohtaan.” (Hobbes 1999, 14.4, 14.5).

Luonnontilassa ei kuitenkaan ole varmuutta siitä, että jokainen pitäisi lupauksensa eikä ketään, joka vahvistaisi sopimuksen, joten lupauksista huolimatta jokaisen tulisi tehdä kaikkensa parantaakseen omaa puolustuskykyään (Johnston 1986, 40-1). Epävarmuutta korostaa se, etteivät ihmiset ole rationaalisia ja he saattavat rikkoa lupauksensa (Pettit 2008, 104). Pyrkimyksestä turvallisuuteen voi luonnontilassa seurata ainoastaan molemminpuolista pelkoa ja epäluottamusta, eivätkä ihmiset näin ollen voi saavuttaa luonnontilassa rauhaa keskinäisellä tavanomaisella sopimuksella (Johnston 1986, 41).

Asettaessaan itselleen keinotekoisia rajoituksia ihmisten tavoitteena ja päämääränä on hengissä säilyminen ja luonnontilassa vallitsevasta sodasta ulos pääseminen. Luonnonlait, kuten armo, kohtuus ja oikeudenmukaisuus ovat ihmisten luonnollisten intohimojen vastaisia, eivätkä ihmiset noudata luonnonlakeja, ellei jonkin voiman pelko pakota ihmisiä niitä noudattamaan. ”Ilman miekkaa sitoumukset ovat vain sanoja”, eikä niillä ole voimaa turvata ihmisten hengissä säilymistä. Ihmiset eivät voi luottaa toistensa sanaan, joten luonnontilasta pakenemista varten on välttämätöntä pystyttää ”yhteinen mahti, joka pitää heidät pelonsekaisen kunnioituksen vallassa”. (Hobbes 1968, 17.1, 17.2, 17.7). Tämä mahti on poliittinen hallitsija.

”Sellainen yhteinen mahti [...] voidaan pystyttää ainoastaan niin, että he [ihmiset] siirtävät kaiken valtansa ja voimansa yhdelle ihmiselle, tai ihmisten kokoukselle, joka voi supistaa heidän tahtonsa [...] yhdeksi tahdoksi: eli toisin sanoen he nimittävät yhden ihmisen, tai

ihmisten kokouksen kantamaan heidän persoonaansa; ja jokainen heistä tunnustaa olevansa auktori kaikille teoille ja käskyille, jotka heidän persoonaansa kantava henkilö tekee yhteistä rauhaa ja turvallisuutta koskevilla asioilla; ja näin ollen heistä jokainen alistaa tahtonsa hänen tahdolleen, ja heidän harkintansa hänen harkinnalleen.” (Hobbes 1968, 17.8).

”Minä valtuutan ja luovutan oman oikeuteni hallita itseäni tälle ihmiselle, tai tälle ihmisten kokoukselle, sillä ehdolla, että sinä luovutat sinun oikeutesi hänelle, ja valtuutat kaikki hänen tekonsa samalla tavalla. Kun tämä on tehty, rahvas yhdistettynä yhdeksi persoonaksi, on nimeltään POLIITTINEN YHTEISÖ, latinaksi CIVITAS. Näin syntyy tuo suuri LEVIATHAN, tai pikemminkin (kunnioittavammin sanoen) tuo *Kuolevainen Jumala*, jolle olemme velkaa *Kuolemattoman Jumalan* alla meidän rauhamme ja puolustuksemme.” (Hobbes 1968, 17.12).

Ratkaisu luonnontilan ongelmaan on yksilöiden välinen sopimus, joka antaa yksilöitä personoivalle ihmiselle tai ryhmälle absoluuttisen vallan. Tämä on ainoa keino luoda niin mahtava voima, joka saa ihmiset pitämään lupauksensa. (Pettit 2008, 108.) Sitoutuessaan poliittiseen yhteisöön ihmiset alistavat oman harkintakykynsä hallitsijan harkinnalle. Yksityisestä harkinnasta tulee alisteinen julkiselle järjelle, joka on lähtöisin hallitsijasta. Kun päätös harkintakyvyn luovuttamisesta on tehty, ihmisestä tulee osa poliittista yhteisöä, eikä hän voi enää käyttää yksityistä harkintakykyään. (Garsten 2006, 38, 45.) Ihmisten keskinäisestä sitoumuksesta syntyy³¹ Leviathan, suvereeni hallitsija, joka kantaa jokaisen alamaisensa persoonaa. Hallitsija on keinotekoinen persoona, jolla on kaikkien alamaistensa auktoriteetti ja oikeus kaikkiin asioihin. Poliittista yhteisöä ei ole olemassa ilman hallitsijaa, sillä hallitsija on yhtä kuin poliittinen yhteisö. (Hobbes 1968, 17.12, 17.13.) Hallitsija edustaa sekä poliittista yhteisöä että jokaista alamaistaan.

Leviathanin syntymää kuvaavassa yllä olevassa lainauksessa Hobbes käyttää käsitettä valtuuttamisesta ja yhdistää sen keskusteluun edustamisesta. Nämä kaksi käsitettä yhdessä muodostavat perustan legitiimin valtion teorialle. Samalla Hobbes pyrki kyseenalaistamaan ja osoittamaan vääräksi demokraattista poliittista järjestelmää kannattaneiden vastustajiensa teorian valtuuttamisesta ja edustuksellisuudesta. (Skinner 2007, 157, 163). Hobbesin mukaan edustaja voi edustaa joukkoa eri ihmisiä, mikäli joukon jokainen yksittäinen ihminen suostuu tähän (Hobbes 1968, 16.13). Tällöin, ja ainoastaan tällöin, joukosta tulee yksi ja yhtenäinen: ”edustajan *ykseys*³² tekee persoonan yhdeksi, eikä edustetun *ykseys*. Ja edustaja käyttää persoonaa, ja vain yhtä persoonaa. Muuten ei joukon ykseyttä voida ymmärtää” (Hobbes 1999, 16.13). Hobbes korosti vahvasti sitä, ettei joukossa ihmisiä ollut mitään erikoista ja puhui ihmisjoukoista vähättelevään ja jopa

³¹ Yhteiskunnan muodostumista voi lähestyä avioliiton ja lisääntymisen metaforan kautta. Leviathan on tämän vertauskuvallisen avioliiton jälkeläinen (Skinner 2008, 189).

³² Alkuperäinen termi ”unity” viittaa ykseyden lisäksi laajasti erilaiseen yhtenäisyyteen ja yhteisymmärrykseen.: 1. ”Quality or condition of being one in mind, feeling, opinion, purpose or action; harmonious combination together of the various parties or sections into one body” sekä 2. ”Something which is complete or entire in itself, or regarded as such” (OED 2015c).

halventavaan sävyyn (Pettit 2008, 72). Hobbesin käyttämällä termillä ”the multitude” on negatiivisia ja halventavia konnotaatiota, ja se voidaan kääntää suomeksi yhtä alentavilla sanoilla ”massat” tai ”rahvas”. Hobbes (1999, 16.9) myös käsittelee samassa luvussa sitä, miten joukkoa elottomia entiteettejä, kuten kirkkoa tai siltaa, on mahdollista edustaa. Kyseisen keskustelun tarkoituksena lienee teroittaa lukijalle vertauksen avulla sitä, että ihmisjoukko on poliittiselta merkitykseltään yhtä vähäpätöinen kuin joukko siltoja. Ihmisjoukon hajanaisuuden ja vähäpätöisyyden korostaminen sopi Hobbesin poliittisen teorian tavoitteisiin hyvin. Hajanainen ja vähäpätöinen ihmisjoukko, jolla ei ole edustajaa, ei kykene esittämään vaatimuksia hallitsijaa vastaan (Pettit 2008, 72).

Leviathania aikaisemmissa teoksissa, kuten *De Civessä*, Hobbes ei puhunut valtuuttamisesta vaan oikeuksista luopumisesta ja niiden hylkäämisestä. Leviathanissa Hobbes erottaa toisistaan vallasta luopumisen, vallan siirtämisen ja valtuuttamisen (Hobbes 1968, 14.7). Terminologian muutos on selkeä, ja eräät hobbesilaiset tutkijat ovat sittemmin olettaneet, että Hobbesin aikaisemmassa käsittelyssä poliittisen yhteisön muodostamisesta on täytynyt olla virheitä, jotka ovat ajaneet terminologian muutosta (kts. esim. Gauthier 1979, 99). Terminologisille muutoksille on kuitenkin annettavissa myös hyvin toisenlainen selitys. Voidaan väittää, että Hobbesin tarkoituksena oli kyseenalaistaa ja kumota hänen oman näkemyksensä kanssa kilpaileva poliittisen järjestelmän teoria. Terminologian muutos, jossa oikeudesta luopuminen muuttui keskusteluksi valtuuttamisesta ja edustamisesta, johtui Englannissa sisällissodan aikana viljellystä parlamentaarista propagandasta. Parlamentaristit puhuivat tuolloin laajalti siitä, miten kansasta lähtöisin oleva valtuutus on edellytys legitiimille hallinnolle, ja Hobbes pyrki retorisin keinoin ironian avulla osoittamaan näiden johtopäätökset tyhjiksi. (Skinner 2007, 159–162.)

Hobbesin tavoitteena oli siis asettaa poliittiset vastustajansa naurun alaisiksi demonstroimalla, että on mahdollista hyväksyä vastustajien poliittisen teorian perusolettamukset ja samalla kieltää näiden radikaalit johtopäätökset. Osapuolet olivat yhtä mieltä kahdesta perusolettamuksesta. Ensinnäkin siitä, että valtuutuksen jälkeen edustetut ovat auktureita kaikelle, mitä hallitsija tekee, ja toisekseen siitä, että sellainen sopimus, jolle yksilö ei ole antanut valtuutusta, ei sido yksilöä. Parlamentaristien ongelmallinen johtopäätös lähti liikkeelle olettamuksesta, että poliittiset yhteisöt syntyivät vapaista, luonnollisista ihmisyhteisöistä. He väittivät, että kansa muodostaa yhdistyneen voiman, jolloin kansa toimii yhtenä persoonana. Tällöin kansa tekee sopimuksen hallitsijan kanssa ja suostuu alistumaan tämän vallalle. Näiltä perusteilta parlamentaristit vetivät johtopäätöksen, että suvereenin vallan oikeutuksen täytyy tulla kansalta kokonaisuutena. (Skinner 2007, 160-2.)

Hobbes katsoi, että personaation avulla ihmisjoukko yhdistyy kansaksi, mutta olisi äärimmäisen vakava virhe ajatella tätä kansaa hallitsijasta erillisenä itsenäisenä persoonana. Kansalla ei ole

edustajastaan erillistä ääntä tai yhtenäisyyttä. Ainoa kansaa yhdistävä tekijä on sen edustaja. Kansa ei ole persoona itsessään, koska se on olemassa ainoastaan edustajansa välityksellä. Edustaja on siten persoona, ei kansa itse. (Pettit 2008, 72-4.) Hobbes toi tämän esille metaforan avulla puhuessaan yhteiskunnan hajoamisesta: ”suvereeni on yhteinen sielu, joka antaa elämän ja liikkeen yhteiskunnalle, ja sammuttuaan se ei enää hallitse jäseniä sen enempää kuin ihmisen poistunut [...] sielu hallitsee hänen kuollutta ruumistaan” (Hobbes 1999, 29.23). Kansa ei myöskään voi olla itsenäisenä persoonana arvoasteikolla kuningasta ylempänä, kuten parlamentaristit katsoivat (Skinner 2007, 163-4). Hobbes (1999, 18.18) pyrki todistamaan kyseisen väitteen naurettavuuden tuomalla esille sen absurditeetin:

”[E]i ole paljoa perustetta niiden mielipiteelle, jotka sanovat, että vaikka suvereenit kuninkaats ovat *singulis majores*, siis että heillä on suurempi valta kuin jokaisella alamaaisellaan, he ovat kuitenkin *universis minores*, heillä on vähemmän valtaa kuin kaikilla yhdessä. Sillä jos *kaikki yhdessä* ei tarkoita kollektiivia yhtenä persoonana, niin *kaikki yhdessä* tarkoittaa samaa kuin *jokainen*, ja väite on absurdi. Mutta jos he ymmärtävät *kaikilla yhdessä* kaikkia yhtenä persoonana, niin kaikkien yhteinen valta on sama kuin suvereenin valta, ja väite on jälleen absurdi.”

Tämä tarkoittaa, että ajatus hallitsijasta kansalle alistaiseena on virhe (Pettit 2008, 123). Poliittinen yhteisö on kaikkien jäsentensä epäsuorasti hyväksymä korporaatio, jonka tarkoituksena on sen jäsenten hyvä ja hengissä säilyminen (Pettit 2008, 124).

Parlamentaristeilla oli vielä kaksi muuta teoreettista johtopäätöstä, joita Hobbes ironisoi. Ensinnäkin he väittivät, että yhteiskuntasopimukseen voidaan kirjata ehtoja, joista alamaisten on mahdollista valittaa (Skinner 2007, 165). Hobbesin mukaan tämä on absurdia. Jokainen alamaainen on hallitsijan tekojen auktori, joten hallitsijan teoista valittajat alamaiset valittaisivat omista teoistaan (Hobbes 1968, 18.6). Toisekseen parlamentaristit korostivat, että kansalla on oikeus nousta yhteiskuntasopimusta rikkovaa hallitsijaa vastaan (Skinner 2007, 165). Hobbes vetosi tässäkin absurditeettiin. Hallitsijan teot ovat alamaisten tekoja, koska alamaisten ovat hallitsijan tekojen auktoireita. Tämän takia alamaisten halu rangaista hallitsijaa on sama kuin alamaisten halu rangaista jotakuta muuta omista teoistaan. (Hobbes 1968, 18.7.) Erityisesti Hobbes kielsi kuninkaanmurhan järjettömänä absurditeettina, koska käsitys siitä, että kansa on olemassa ainoastaan hallitsijan yhdessä, jakamattomassa ruumiissa, tarkoittaa, että kuninkaanmurha on joukkoitsemurha (Pettit 2008, 123).

Parlamentaristien väärin olettamuksien esille tuominen oli myös yksi syy sille, miksi Hobbes kuvasi ihmisen luonnontilaa melodramaattisella tavalla. Luonnontilassa ei ole vallitse ihmisten välinen rauha, kuten parlamentaristit olettivat, vaan kaikkien sota kaikkia muita vastaan. Hobbes saattoi hylätä näiden koko teorian sillä perusteella, että nämä eivät tunnistanee totuutta ihmisen

luonnontilasta. Ihmiset eivät kykene toimimaan yhtenä persoonana, kansana, ennen poliittista yhteisöä ja hallitsijaa, joka heitä edustaisi. Tämän perusteella kansa yhtenä persoonana ei voi tehdä yhteiskuntasopimusta. (Skinner 2007, 162.) Hallitsija ei tee yhteiskuntasopimusta, jossa osallisena olisi ”koko rahvas, yhtenä sopimusosapuolena”, koska se olisi ”mahdotonta” (Hobbes 1968, 18.4). Sen sijaan hallitsija jää koko yhteiskuntasopimuksen ulkopuolelle, kun yksilöt sitoutuvat sopimukseen keskenään.

3.2. Hallitsijan oikeus päättää kielestä ja moraalista

Kaikki ihmisten väliset riidat saavat alkunsa moraalialia koskevien sanojen ristiriitaisesta käyttämisestä (Hobbes 1982, 6.9). Näitä ovat muun muassa erottelut minun ja sinun, oikean ja väärän sekä oikeudenmukaisen ja epäoikeudenmukaisen välillä. Ihmiset määrittelevät tällaiset sanat omien halujensa pohjalta, ja nämä halut muuttuvat ajan myötä (Hobbes 1999, 5.6, 5.7). Nimetessään jonkin asian ihminen antaa asialle samalla merkityksen. Nimeämisen avulla ihminen myös ilmaisee omat tunteensa kyseistä asiaa kohtaan. Tämä koskee erityisesti niin sanottuja epävakaita sanoja. Sanat³³ merkitsevät aina käsitystä ihmisen mielessä, joten tilanteissa, joissa ihmiset käsittävät jonkin asian eri tavoin, he myös nimeävät tuon asian eri tavoin. Epävakaisiin sanoihin kuuluvat muun muassa hyveitä ja paheita koskevat sanat. Esimerkiksi se, mitä yksi ihminen kutsuu viisaudeksi, tarkoittaa toiselle pelkoa. (Hobbes 1968, 4.23.) Myös poliittisia järjestelmiä kuvaavat sanat ovat epävakaita sanoja. Se, mitä yksi ihminen kutsuu demokratiaksi, tarkoittaa toiselle anarkiaa. Samoin aristokratiaa voidaan kutsua oligarkiaksi ja kuningasta tyranniksi. Tällöin kyse ei ole poliittisen järjestelmän kuvailusta vaan siitä, miten nimeä käyttävä ihminen suhtautuu poliittiseen järjestelmään. (Hobbes 1982, 87-9.) Ihmisten sanavalintojen objektiivisuuteen ja totuudenmukaisuuteen ei voi luottaa. Yksityiseen järkeen luottaminen johtaa epäsopuun ja riitaan, sillä ihmisen halujen muuttuessa tämä muuttaa myös sanojaan ja niiden merkitystä. Lopulta tämä sanojen ja merkitysten relatiivisuus johtaa merkitysten anarkiaan. (Wolin 1961, 255, 257.)

Suvereenilla hallitsijalla³⁴ on oikeus päättää sanojen määrittelystä, niiden soveltamisesta ja moraalitermien sisällöstä (Hobbes 1982, 17.12). Hallitsijalla on oikeus päättää opeista, mielipiteistä ja kaikista sanallisista riidoista sekä siitä, mitä näistä saa esittää julkisuudessa. Kaikki valtakunnan rauhan turvaamista koskevat asiat ovat yksin hallitsijan käsissä, joten hallitsija päättää myös siitä, mitkä opit ja mielipiteet edistävät rauhaa. Rauhan vastainen mielipide ei voi olla tosi. (Hobbes 1968,

³³ Hobbes käyttää usein synonyymeinä termejä ”sana” ja ”nimi”. Olen johdonmukaisuuden vuoksi kääntänyt molemmat termit suomeksi sanalla ”sana”.

³⁴ Englannin kielisessä *De Civessä* Hobbes käyttää termiä suvereenin edustaja, mutta Skinnerin (1996, 319) mukaan latinankielisessä *De Civessä* Hobbesin termi on ”civitasin persoona”, joka tarkoittaa hallitsijaa itseään. Seuraan tässä Skinnerin esimerkkiä ja ymmärrän Hobbesin tarkoittaneen hallitsijan itsensä valtaa päättää.

18.9, 18.9.) Hallitsijan oikeus kieleen on itsevaltainen, koska se koskee myös sellaisia asioita, jotka on yleensä nähty yksityisinä eikä poliittisina. Hallitsijalla on oikeus päättää esimerkiksi siitä, onko epämuodostuneena syntynyt lapsi ihminen vai ei, koska kyseessä on moraalialue koskeva ongelma (Hobbes 1982, 17.12).³⁵ Moraalialueissa päätökset ovat lopullisia, eikä alamailla ole oikeutta valittaa tai kyseenalaistaa hallitsijan päätöksistä (Skinner 1996, 319). Suvereenin täytyy toimia kansakuntansa järkenä, koska yksittäiset ihmiset eivät kykene järkeilemään objektiivisesti vaan järkeilevät omien halujensa pohjalta (Hobbes 2015, 29.8). Yksityistä oikeaa järkeä ei ole olemassa, koska ihmiset yleisesti ottaen kuvittelevat olevansa muita viisaampia vaikka todellisuudessa edistävät vain omia halujaan (Hobbes 1999, 5.3). Tämän takia hallitsijan luomat yhteiskunnalliset lait toimivat alamaisten kaikkien tekojen mittarina, ja lait määräävät, ovatko alamaisten teot olleet oikein ja hyveellisiä vai väärin ja paheellisia. Kaikkien epäselvien sanojen määritelmät, ja sen, miten niitä tulee soveltaa, päättää laki (Hobbes 2015, 29.8). Hallitsijan julkinen järki siis tuottaa kaikki legitiimit argumentit ja määritelmät, joihin julkisessa keskustelussa voidaan vedota. Alamaisten on hyväksyttävä hallitsijan argumentit ja määritelmät oikeiksi julkisessa keskustelussa, vaikka nämä olisivat yksityisesti eri mieltä hallitsijan päätöksen kanssa. (Garsten 2006, 27.)

Hallitsijalla on valta päättää julkisen keskustelun sisällöstä ja siitä, millaisia mielipiteitä julkisuudessa on luvallista esittää (Hobbes 1999, 18.9). Tämä koskee kaikkia yhteiskunnallisia asioita, myös uskonnollisia (Pettit 2008, 121). Ihmisten yksityisiä mielipiteitä ja uskomuksia ei ole mahdollista muuttaa hallitsijan käskyllä, mutta hallitsija voi rangaistuksen uhalla rajoittaa sitä, millaisia mielipiteitä on luvallista esittää julkisesti (Hobbes 1968, 42.11). Hallitsijan on toimittava päätöksentekijänä epäselvissä tapauksissa ja omalla auktoriteetillaan estettävä ihmisten muutoin loputon riitely (Skinner 1996, 319).

”[N]e ihmiset, joita hallitaan niin holtittomasti, että he tohtivat tarttua aseisiin puolustaakseen tai edistääkseen jotain mielipidettä, ovat vielä sodassa, eikä heidän tilansa ole rauha, vaan vain pelon aiheuttama aselepo, ja he elävät jatkuvasti ikään kuin taisteluvälineissä. Suvereenin vallan haltijan asiana on siksi olla kaikkien mielipiteiden ja oppien tuomarina tai asettaa kaikki niiden tuomarit, sillä tämä on rauhaa varten välttämätöntä hajaannuksen ja sisällissodan ehkäisemiseksi.” (Hobbes 1999, 18.9.)

Kielellinen järjestys on poliittisesti äärimmäisen tärkeää (Johnston 1986, 58). Hallitsijan tulee lakien avulla luoda julkisten merkitysten järjestys, jonka tarkoituksena on ohjata ihmisten käyttäytymistä tarjoamalla näille yhteinen kieli ja yhteiset merkitykset (Pettit 2008, 131-2). Mielipiteet vaikuttavat suuresti siihen, toimivatko ihmiset rationaalisesti vai eivät. Tämän lisäksi retoriikan avulla on

³⁵ Hobbes esittelee kyseisen esimerkin diskurssissaan Jumalan laeista ja niiden rajoista. Jumalan laki kieltää tappamista toista ihmistä, jolloin moraaliseksi kysymykseksi Hobbesin mukaan muodostuu se, onko epämuodostunut lapsi ihminen vai ei. Nykylukijalle uskomattomalta kuulostava vastaus todellakin on se, että hallitsija päättää, saako lapsen tappaa. (Hobbes 1982, 17.12.)

mahdollista tuhota ihmisten kyky erottaa toisistaan tosi ja epätosi, ja siten saada ihmiset uskomaan absurdeihin asioihin ja mielipiteisiin. (Johnston 1986, 84, 59.) Poliittiset riidat saavatkin usein alkunsa siitä, että yksityiset ihmiset esittävät julkisuudessa yksityisiä mielipiteitään ilman hallitsijan lupaa (Whelan 1981, 63). Julkisesti esitettyjen mielipiteiden kontrolloiminen suojelee siten poliittista yhteisöä taitavien reettoreiden ja väärien profeettojen harjoittamalta kansaa kiihottavalta retoriikalta (Garsten 2006, 38, 45). Kaiken tämän tarkoituksena on ylläpitää rauhaa yhteiskunnassa.

”[S]uvereniteettiin liittyy sen ratkaiseminen, mitkä mielipiteet ja opit ovat rauhalle haitaksi ja mitkä edistävät sitä. [...] [I]hmisten teot juontuvat heidän mielipiteistään, ja mielipiteiden hyvässä hallinnassa piilee ihmisten tekojen hyvä hallinta, jotta heillä olisi rauha ja yhteisymmärrys. [...] [R]auhalle vastakkainen oppi ei voi olla tosi, kuten rauha ja yhteisymmärrys eivät voi olla vastoin luonnon lakia.” (Hobbes 1999, 18.9.)

Hobbes vaikutti kuitenkin olevan tietoinen itsevaltaisuuden ja sensuurin aiheuttamista mahdollisista ongelmista, koska hän esitteli tieteellisen testin, jonka avulla oli mahdollista osoittaa moraalitermien oikeellisuus. Termien oikeellisuus yhdistyy niihin liittyvien tekojen oikeellisuuteen. Oikeellisuus riippuu siitä, edistävätkö jonkin teon seuraukset rauhan ylläpitämistä vai eivät. Tällöin teko, joka edistää rauhaa, on itse asiassa hyve. (Skinner 1996, 320, 246, 342.)

3.3. Pelon hallitseminen kielen avulla

Hobbesilainen poliittinen järjestelmä ja hallitsijan valta perustuvat alamaisten rationaalille, järjen ohjaamalle kuolemanpelolle. Kuolemanpelko vahvimpana ihmistä motivoiva voimana kykenee hallitsemaan muita haluja ja intohimoja, jotta yksilö hyväksyy poliittiselle auktoriteetille alistumisen. Se, että kaikilla ihmisillä ei olisikaan oman hyvänsä rationaaliseen tavoitteluun tarvittavaa järkeä, aiheuttaa ongelmia poliittiselle järjestelmälle. Ihminen, joka ei pelkää oman henkensä puolesta, toimii holtittomasti eikä kuuntele omaa järkeään. Kuolemaa pelkäävä ihminen sitä vastoin on halukas sitoutumaan poliittiseen yhteisöön. Mikäli kuolemanpelko ei ole ihmisten suurin pelko, kyseenalaistuu koko poliittisen järjestelmän vakaus. (Johnston 1986, 98–101.)

Hobbesin suhtautuminen ihmisen järkeen muuttui Leviathanin myötä (Johnston 1986, 95). Järki ei olekaan luonnollinen, vaan opittu taito. Ihmisen luontainen äly, joka kertyy käytännön ja kokemuksen kautta, eroaa siis ihmisen hankitusta älykkyydestä. Hankitun älykkyyden ihminen saavuttaa metodin ja opetuksen kautta, eikä sitä kerry iän myötä kuten luontaista älykkyyttä. (Hobbes 1999, 8.2, 8.13.) Tämä tarkoittaa, että osalla ihmisistä on järkeä, mutta toisilla ei (Johnston 1986, 97-8). Järjen tulisi ohjata ihmisen kuolemanpelkoa, mutta tämä ei ole mahdollista, mikäli kaikki ihmiset eivät kykene järkeilyyn. Hobbes esittää kuivasti epäilyksensä järkeä kohtaan toteamalla, että ”tieto siitä, mikä on [...] säilymisen kannalta hyväksi, on enemmän kuin ihmiselläkään on” (Hobbes 1999, 2.1).

Leviathanissa Hobbes toi esille irrationaalisen henkiolentojen pelon. Vahva henkiolentojen pelko on todellinen ja vaarallinen uhka poliittiselle yhteiskunnalle. Irrationaaliset henkiolentoja pelkäävät ihmiset eivät sovi siihen poliittisen yhteiskunnan malliin, jossa hallitsijan valta perustuu alamaisten ruumiillisen rangaistuksen pelolle. (Johnston 1986, 111, 101.) Poliittisen yhteisön olemassaolo riippuu hallitsijan kyvystä jakaa oikeutta, ja oikeudenmukaisuus puolestaan hallitsijan oikeudesta määrätä alamaistensa elämästä ja kuolemasta. Koko poliittisen yhteisön olemassaolo kyseenalaistuu, mikäli on olemassa voima, joka kykenee antamaan ihmisille elämää suurempia palkintoja tai rankaisemaan kuolemaa pahemmalla rangaistuksella. (Hobbes 1968, 38.1.)

Hobbes syytti Aristoteleen ”turhamaista filosofiaa” ja sen virheellistä oppia erillisistä olemuksista ihmisten pelottelusta ”tyhjillä nimillä”. Kyseisen virheellisen opin perusteella kirkko pelottelee ihmisiä kertomalla näille tarinoita siitä, miten ihmisen sielu voi kävellä hautausmaalla, vaikka ihmisen ruumis makaa haudassa maan alla. Tämä aiheuttaa ongelmia maalliselle hallitsijalle, sillä ”kukapa ei aaveita pelätessään kunnioittaisi suuresti niitä ihmisiä, jotka osaavat tehdä vihkivettä aaveita karkottamaan”. (Hobbes 1968, 692.) Näiden pelottelujen ja pelkoa herättävien tyhjien sanojen takia ihmiset eivät uskalla totella maansa lakeja. Kyseisessä kohdassa Hobbes selvästi kyseenalaisti tavallisten ihmisten järjen riittävyden, sillä hän vertasi ihmisiä lintuihin, jotka pelästyvät maissipellolla linnunpelätintä. (Hobbes 1968, 692.)

Hallitsijalla on oltava valta päättää uskonnollisista asioista ja Raamatun oikeasta tulkinnasta, jotta voisi ohjata ja kontrolloida alamaistensa pelkoa. Poliittisen järjestelmän säilymisen kannalta alamaisten on pelättävä fyysistä kuolemaa enemmän kuin mitään muuta, ja hallitsijalla on oltava oikeus rangaista lainrikkooja kuolemalla. (Hobbes 1968, 28.17, 38.1.) Mikäli hallitsijasta itsenäisellä kirkolla olisi valta päättää uskonasioista, kirkko voisi ohjata ihmisten pelkoa kertomalla näille olemattomista henkiolennoista ja kiirastulesta. Tällöin suvereniteettia vastaan nousisi ylivaltiut, lakeja vastaan kaanonit ja maallista määräysvaltaa vastaan nousisi aavemainen määräysvalta. Maallisen hallitsijan ohella ihmisiä ohjaisi toinen, aavemainen herra. Jokaisella alamaaisella olisi tällöin kaksi isäntää, joiden käskyjä ja lakeja totella. Kahden isännän totteleminen yhtä aikaa on mahdotonta, ja lopputuloksena olisi sisällissota. (Hobbes 1968, 29.14.)

Hobbes antaa Leviathanissa paljon tilaa teologian käsittelylle. Kirjan kolmas osa on pyhitetty kokonaan kristinuskon ja Raamatun käsittelylle. Hobbes aloittaa Leviathanin kolmannen osan huomauttamalla, että uskonnosta puhuttaessa ei tule kieltää ihmisen kokemuksen, aistihavaintojen tai luonnollisen järjen merkitystä. Järki on Jumalalta peräisin oleva ihmiselle annettu taito, eikä mikään voi olla järjen vastaista. Mikäli jokin asia Jumalan sanassa ei ole luonnollisen järjen avulla todistettavissa oikeaksi tai vääräksi, ongelma johtuu joko taidottomasta Jumalan sanan tulkinnasta tai

väärästä järjestyksestä. (Hobbes 1968, 32.2.) Tästä on vedettävissä kaksi johtopäätöstä, joiden avulla Hobbes myöhemmin tekstissään tulkitsi Raamattua. Nämä olivat molemmat Hobbesin aikalaisille epäsovinnaisia, jopa harhaoppisia näkemyksiä. Ensinnäkin Raamatun tulkinta ei voi rikkoa logiikan sääntöjä, eli yliluonnolliseen selitykseen vetoaminen ei tee loogisesta ristiriidasta totta. Toisekseen sellaisia Raamatun tulkintoja, jotka ovat ristiriidassa luonnollista maailmaa koskevan tiedon kanssa, ei pitäisi hyväksyä ilman äärimmäisen tarkkaa tutkimusta. Näiden kahden johtopäätöksen avulla Hobbes rajasi huomattavasti Raamatun vaikutusvaltaa ja auktoriteettia. Raamattu ei Hobbesin tulkinnan perusteella ole erehtymätön ohjenuora siihen, miten ihmisen pitäisi elää. (Johnston 1986, 138–139, 142.)

Hobbes sovelsi yllä esiteltyjä johtopäätöksiä omaan Raamatun tulkintaansa virtuoosimaisesti (Johnston 1986, 142). Hän pitäytyi Raamatun tulkinnassaan tiukasti materialistisessa maailmankatsomuksessa. Näistä lähtökohdista hän esitti argumenttinsa siitä, että ihmisellä ei ole ikuista sielua vaan ainoastaan yksi maallinen ruumis, ja että Jumalan valtakunta on ollut fyysinen valtakunta maan päällä, eikä siten ole olemassa aineetonta Jumalan valtakuntaa (Hobbes 1968, 44.15, 35.13). Hobbes myös argumentoi Jumalan vallan vastaavan maallisen suvereenin valtaa. Käytännössä Jumala oli kuitenkin hallinnut yksinomaisesti edustajansa kautta. Tämä tarkoitti kolmea asiaa. Ensinnäkin Jumala puhuu ainoastaan yhden edustajansa kautta. Tästä seuraa, että yksikään alamainen ei voi välttää rangaistusta vetoamalla siihen, että on nähnyt Jumalan antaman näyn. Kolmanneksi yhdelläkään alamailla ei ole oikeutta tulkita Jumalan sanaa maallista hallitsijaansa vastaan. Tällaisen argumentaation tarkoituksena oli vahvistaa Hobbesin poliittisen teorian johtopäätöstä siitä, että maallisella hallitsijalla on oltava ylin valta uskonnollisissa asioissa. (Johnston 1986, 166–169.) Väittämällä Jumalan valtakunnan olleen maallinen valtakunta Hobbes pystyi myös väittämään, että hengellinen ja maallinen valta eivät koskaan ole olleet toisistaan erillisiä. ”Jumalan valtakunta on ensimmäisestä perustamisestaan lähtien [...] ollut maallisen suvereniteetin käsissä” (Hobbes 1968, 40.11).

Toisin sanoen hengellisen vallan erottaminen maallisesta vallasta on väärä johtopäätös. Valta on aina valtaa, sillä ”jaottelu maalliseen ja hengelliseen valtaan on vain sanoja” (Hobbes 1968, 600). Hengellisen ja maallisen vallan sulauttaminen yhteen antoi mahdollisuuden kieltää katolisen kirkon valta maallisen hallitsijan yli. Hobbes katsoi, että kirkon itselleen Jumalan nimessä ottamat oikeudet ovat itse asiassa vallan anastus lailliselta maalliselta hallitsijalta (Hobbes 1968, 703). Hobbes ruotii katolisen kirkon absurdeja ja järjettömiä oppeja Leviathanissa pitkään. Katolaisuus ja paavinvalta näyttävät tekstissä naurettavina. Ivaava tyyli huipentuu seuraavassa lainauksessa:

”Sillä siitä asti, kun Rooman piispa oli pyhän Pietarin seuraajana esiintymällä saanut tunnustuksen universaalina piispana, heidän koko hierarkiaansa eli pimeyden valtakuntaa voidaan hyvinkin verrata *keijujen kuningaskuntaan*, siis *tarinoihin*, joita eukot Englannissa kertovat *haamuista* ja *hengistä* ja niiden yöllisistä tempuista. Ja jos kukaan harkitsee tämän suuren kirkollisen ylivallan alkuperää, hän huomaa helposti, että *paavius* ei ole muuta kuin kuolleen *Rooman keisarikunnan haamu*, joka istuu kruunattuna sen haudalla; sillä niin paavius kohosi äkkiä tuon pakanavallan raunioista.” (Hobbes 1999, 47.21.)

Hobbesin poliittisen teorian tarkoituksena oli perustella tarve absoluuttiselle hallitsijalle, Leviathanille. Leviathanilla oli rajaton valta päättää kielestä, moraalista ja uskonnosta, sekä siitä, mitä mielipiteitä julkisessa keskustelussa oli sallittua esittää. Leviathan oli kuolevainen jumala, jolla tuli olla valta kirkon yli. Leviathan oli sama asia kuin poliittinen yhteisö, koska hallitsijan jakamattomasta persoonasta ja ruumiista erillistä kansaa ei ollut olemassa. Hobbesilainen hallitsija todellakin muistutti sitä hirviötä, jonka mukaan se sai nimensä. Silti Leviathan oli ainoa oikea hallitsija, koska ainoastaan alistumalla absoluuttiselle hallitsijalle ihmiset saattoivat paeta luonnontilan kurjuutta ja sotaa. Seuraavassa luvussa kuitenkin jätän Hobbesin poliittisen teorian taakseni ja käännyin klassisen retoriikan puoleen. Esittelen ensin antiikin klassisen retoriikan perusteita ja siihen liittyvää humanismia. Sen jälkeen palaan Hobbesin pariin esittelemällä hänen paradoksaalista suhdettaan retoriikkaan.

4. VAIHTOEHDOTTOMUUDEN RETORIikka

4.1. Klassinen suostutteleva retoriikka

Klassinen retoriikka tarkoittaa taitoa puhua ja kommunikoida suostuttelevasti. Retoriikan taidon opetuksen juuret ovat antiikin Kreikassa, jossa retoriikkaa alettiin opettaa sosiaalisten ja yhteiskunnallisten tarpeiden takia. Kreikan kaupunkivaltioissa tapahtui 470- ja 460-luvuilla ennen ajanlaskun alkua vallanvaihdoksia, kun omaisuutta laittomasti haltuunsa ottaneita tyranneja karkotettiin. Vallanvaihdosten jälkeen kaupunkilaiset saattoivat oikeudessa vaatia takaisin haltuun otettua omaisuuttaan. Tätä varten heidän tuli osata puolustaa omaa näkemystään oikeudessa ja argumentoida oman asiansa puolesta. Samoihin aikoihin poliittinen järjestelmä alkoi muuttua demokraattisemmaksi, jolloin entistä useampi kaupunkilainen saattoi osallistua kansankokouksiin. Myös politiikassa suostuttelevan puheen taito oli erittäin tärkeää. Nämä asiat yhdessä muodostivat kreikkalaiseen yhteiskuntaan tarpeen suostuttelevan puhetaidon opetukselle. (Vickers 1989, 6-7.)

Antiikin Kreikan filosofeista erityisesti Platon (n. 427–347 eaa.) ja Aristoteles (384–322 eaa.) sekä antiikin Rooman reettoreista Cicero (106–43 eaa.) ja Quintilianus (n. 35–100 jaa.) vaikuttivat suuresti retoriikan myöhempisiin vaiheisiin. Retoriikkaa opetettiin kouluissa laajasti 1800-luvulle asti, jolloin sen opetus alkoi vähentyä ja harvinaistua (Corbett 1965, 20). Retoriikka suostuttelemisen taitona nähtiin viime vuosisadalla pitkään negatiivisessa valossa, kunnes 1980-luvulla alkanut niin sanottu retorinen käänne alkoi muuttaa retoriikkaan suhtautumista positiivisemmaksi (Palonen & Summa 1996, 7).

Retoriikka on Aristoteleen ajoista asti jaettu viiteen osaan eli kaanoniin, joita ovat inventio, dispositio, elocutio, memoria ja pronuntiatio. Inventio viittaa puheen argumenttien keksimiseen tai löytämiseen; dispositio puheen rakenteeseen; elocutio puheen tyyliin; memoria puheen argumenttien, rakenteen ja tyylin opetteluun ja muistamiseen; pronuntiatio puheen esittämiseen ja puhetapaan. Puhujan esittelemät argumentit on edelleen jaettu kolmeen osaan sen mukaan, mihin ne vetoavat kuulijoissa. Logokseen vetoaminen tarkoittaa sitä, että puhuja esittää loogisen argumentin, jonka on tarkoitus vedota kuulijoiden järkeen. Paatokseen vetoaminen tarkoittaa kuulijoiden tunteisiin vetoamista, ja eetokseen vetoaminen taas liittyy siihen, että puhuja itse näyttäytyy uskottavana. (Corbett 1965, 21-8.)

Suostutteleva retoriikka on vallankäytön ja hallinnan keino, koska sen tarkoituksena on vaikuttaa ihmisiin puheen avulla. Luonteeltaan se vertautuu demokratiaan, sillä molemmissa yksilöt ovat vuorotellen hallitsijoita ja hallittuja. Kuitenkaan se ei ole manipulaatiota tai pakottamista, koska

yleisöllä on suostuttelussa aktiivinen rooli omien uskomustensa ja mielipiteidensä muokkaamisessa. Tämä johtuu siitä, että suostutteluun pyrkivä puhuja vetoaa yleisönsä harkintakykyyn. Poliitiikka on siis ristiriitojen ja konfliktien alue, jossa konsensukseen pyrkiminen ei ole itseisarvoisen tärkeää. (Garsten 2006, 2, 5-9.)

Antiikin Kreikan ja Rooman reettorit yhdistivät ideaalin hyvästä kansalaisesta ja hyvästä puhujasta (Vickers 1989, 6-7). Hyvä kansalainen, vir civilis, nähtiin ihmisenä, joka osasi vedota oman asiansa puolesta tuomioistuimessa ja joka kykeni deliberaation eli hyvän harkinnan avulla edistämään hyviä ja kunniallisia asioita kansankokouksissa (Skinner 1996, 69). Hyvä kansalainen oli viisas ja kykeni järkeilyyn, mutta ennen kaikkea hyvän kansalaisen täytyy hallita kaikista korkein kaunopuheisuus (Skinner 1996, 74-5, 83). Quintilianus esitti tämän ajatuksen ytimekkäästi.

”Jos mies on todellinen valtiomies ja pätevä niin julkisten kuin yksityistenkin asioiden hoidossa ja kykenee neuvoillaan ohjaamaan kaupunkia, rakentamaan yhteiskunnan perustaa lainsäädännöllä ja kehittämään sitä oikeuden päätöksillä, on hän taatusti juuri puhuja” (Quintilianus 2014, 20).

Ihanteellisella kansalaisella oli siis kaksi tärkeää ominaisuutta. Kansalaisen oli kyettävä järkeilyyn, jotta hän voisi löytää totuuden, sekä hallittava kaunopuheisuus, jotta hän voisi saada kuulijansa uskomaan tuohon totuuteen (Skinner 1996, 83). Hyvän kansalaisen ja hyvän puhujan tuli myös olla hyveellinen (Quintilianus 2014, 151). Silloin kun puhuja hallitsee järkeilyn, kaunopuheisuuden ja on hyveellinen, tämä pystyy yhtä aikaisesti opettamaan, ilahduttamaan ja suostuttelemaan (Skinner 1996, 83). Retoriikka nähtiin suurena voimana, jonka avulla kansakunnatkin alun perin syntyivät. Puhetaidon avulla ihmiset saadaan noudattamaan lakeja ja toimimaan moraalisesti. (Quintilianus 2014, 161.) Taitava puhuja saa kuulijat toimimaan järjen määräysten mukaisesti. Järjen ja kaunopuheisuuden liitto nähtiinkin välttämättömänä. Kaunopuheisuus ilman viisautta on kansakunnalle haitallista, kun taas viisautta ilman kaunopuheisuutta on mykkää (Skinner 1996, 91, 83). Kaiken kaikkiaan puhetaito on suurin ihmiselle suotu lahja (Quintilianus 2014, 90).

Eräs klassisen retoriikan tärkeimpiä periaatteita on *in utramque partem*-ideaali. Tämä tarkoittaa sitä, että moraalien ja politiikan saralla jokaisella kysymyksellä on aina kaksi puolta, joten on aina mahdollista rakentaa uskottava argumentti sekä väitteen puolesta että sitä vastaan. Ideaali on peräisin antiikin Rooman reettoreilta. Ideaali koski sekä forensista että deliberatiivista puhetta. Oikeudenkäynnissä on lähes aina mahdollista rakentaa uskottava argumentti sekä puolustuksen että syyttäjän taholta. Deliberatiivisessa puheessa, joka koskettaa tulevaisuutta, uskottavia näkökulmia voi olla myös useampia kuin kaksi. (Skinner 1996, 9, 97.) Tällaisissa tapauksissa puhujan on perustettava argumenttinsa todennäköisyyksien pohjalle. Todennäköisyyteen perustuva argumentointi liittyy sellaisiin asioihin, jotka yleensä toteutuvat. Myös ihmiskunnan tavanomaisiin

uskomuksiin liittyvä argumentointi on todennäköisyyksien perusteella argumentointia. (Cicero 1968, 29.46).

Ihmisen harkintakyky oli Aristoteleen mukaan kyky reagoida erilaisiin tilanteisiin käyttämällä hyväksi järkeä, havainnointia ja tunteita. Hän uskoi ihmisten harkitsevan tarkemmin ja tekevän parempia päätöksiä tilanteissa, joissa päätettävä asia liittyi heidän omaan hyvänsä. Tilanteissa, joissa kuulijat olivat puolueettomia eikä asia koskettanut heidän omaa hyvänsä, heidät oli helpompi harhauttaa pois itse asiasta. Tämän takia ihmiset tekivät kansankokouksissa parempia päätöksiä kuin oikeudessa. Kansankokouksissa deliberatiivinen retoriikka kohdistui ihmisten yksilöllisiin intresseihin ja heidän puolueellisiin tunteisiinsa, ja näin ollen kannusti käyttämään harkintakykyä. Aristoteles piti käytännöllistä viisautta poliittisena viisautena, joten hän oletti ihmisen harkintakyvyn muuttuvan paremmaksi iän ja kokemuksen myötä. (Garsten 2006, 115, 119, 124, 128.)

Aristoteles korosti yksilöiden puolueelliseen harkintakykyyn vetoavaa retoriikkaa, koska ei uskonut olevan olemassa yhtä universaalia koodistoa, jolla voisi erotella hyvät päätökset huonoista. Tällöin päätös siitä, mikä on kussakin tilanteessa sopivaa, jää ihmisen oman harkintakyvyn varaan. Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut sitä, että yksityiset puolueelliset intressit saisivat määrätä politiikkaa tai että retoriikkaa voisi käyttää suostutteluun kaikilla keinoilla. Yksilön puolueellinen harkintakyky oli hyvä aloituspiste poliittiselle harkinnalle, muttei se saanut olla sen loppu, eikä retoriikan paikka ollut poliittisen yhteisön ulkopuolella vaan sen sisällä.³⁶ (Mt., 115, 117-8, 128.)

Usein on tulkittu, että Aristoteles olisi yleisesti paheksunut tunteisiin vetoamista retoriikassa. Vaihtoehtoinen näkemys tälle on se, että Aristoteles ei pitänyt ongelmana tunteisiin vetoamista itsessään, vaan ongelmana oli se, mihin tunteisiin vedottiin. Vahvoin kehollisiin ja irrationaalisiin tunteisiin vetoaminen hämärsi kuulijan harkintakykyä ja harhautti itse asiasta, kun taas niin sanottuihin poliittisiin tunteisiin vetoaminen toimi päinvastaisesti. Poliittiset tunteet, kuten kunnia ja ylpeys, juonsivat juurensa ihmisen oman hyvän tavoittelemiseen ja ankkuroivat hänet läheisiinsä ja polikseensa. Näihin tunteisiin vetoaminen deliberatiivisessa keskustelussa herätti siis kuulijan harkintakyvyn ja pakotti kuulijan harkitsemaan asiaa erityisesti oman hyvänsä ja poliiksen hyvän kannalta. (Mt., 122-4, 137-8.)

Klassisessa retoriikassa katsotaankin, että puhujan vahvin ase on kyky vedota kuulijoidensa tunteisiin ja manipuloida niitä niin, että kuulijat siirtyvät puhujan puolelle. Muun muassa Cicero katsoi, että tämä tapahtuu parhaiten innostamalla ja kiihdyttämällä yleisöä. (Skinner 1996, 120–121).

³⁶ Ajatus siitä, että retoriikan paikka on poliittisen regiimin sisällä, erottaa Garstenin mukaan Aristoteleen ajattelun sofistista. Sofistit uskoivat, etteivät lait tai politiikka voineet rajoittaa retoriikkaa. (Garsten 2006, 118.)

Yleisökeskeisyys on retoriikassa tärkeää, sillä ainoastaan suuntaamalla puheen tietylle yleisölle retoriikka voi olla tehokasta ja suostuttelevaa. Suostuttelevaan viestiin kuuluu perinteisesti kolme osaa: eetos eli puhujan uskottavuus, paatos eli tunteisiin vetoaminen sekä logos eli järjen avulla argumentointi. Paatosta eli tunteisiin vetoamista käytetään usein silloin, kun yleisöä on vaikea suostutella loogisten argumenttien kautta. (Tuman 2003, 71, 75–77.)

Klassisten reettoreiden mukaan puhujan on mahdollista käyttää puheessaan niin värikästä ja kuvainnollista kieltä, että kuuntelija voi ”nähdä” mielessään asian, jota puhuja kuvailee. Vilkas mielikuvitus on puhujalle erittäin tärkeä taito, sillä vahvan mielikuvituksen avulla puhuja pystyy välittämään puheen avulla kuulijoilleen oman kuvitelmansa vahvana ja välittömänä. Mikäli puhuja kykenee tähän, hän pystyy myös välittämään yleisölle omat tunteensa kuvailtua asiaa kohtaan. Parhaat puhujat pystyvät muuttamaan kuuntelijat katselijoiksi ja tarjoamaan näille niin vahvan ja välittömän kuvauksen tapahtuneesta, että kuulijat voivat kuvitella olleensa itse tapahtumapaikalla. Taidokas puhuja ei ainoastaan kerro, mitä tapahtui, vaan ikään kuin pitelee tosiasioita yleisön silmien alla niin, että nämä voivat itse nähdä kyseiset asiat. Tämä on mahdollista retoristen trooppien ja kielikuvien, erityisesti metaforien ja vertausten, avulla. Näiden avulla puhuja voi yhdistää yleisölle tuntemattomat asiat näille tuttuihin asioihin, jolloin yleisö voi ”nähdä” kyseiset asiat selvemmin (Skinner 1996, 183–187.) Erityisesti onnistunut metafora vetoaa suoraan näköön. Tällaista värikästä tapahtuman kuvailua, joka saa yleisön näkemään tapahtuman omassa mielessään ikään kuin he olisivat olleet paikalla todistamassa tapahtumaa, kutsutaan latinaksi termeillä *illustratio* sekä *evidentia* ja kreikaksi termillä *enargeia*. Quintilianus määritteli *enargeian* puhujan kyvyksi esitellä tapahtumat ja näyttää yleisölle, mitä on tapahtunut, sen sijaan, että vain kertoisi näille tapahtuneesta. *Enargeia* tarkoitti puhujan voimaa käyttää mielikuvitustaan hyväksi asioiden ja tapahtumien mahdollisimman realistiseen kuvaamiseen. (Vickers 1989, 321).

Metafora on ymmärretty jo Aristoteleen aikana vahvimaksi keinoksi vaikuttaa kuulijoiden tunteisiin. (Vickers 1989, 320). Aristoteles uskoi, että tunteet ovat monimutkaisia ilmiöitä, jotka liittyvät sekä mieleen että ruumiiseen. Esimerkiksi pelon tunne syntyy uhkaavan vaaran ajatuksesta, joten pelko ei voi olla kognitiosta erillään. Koska tunteet perustuvat ajatuksiin ja uskomuksiin, tunteellinen reaktio on järkevää käyttäytymistä, ja tällöin sitä voidaan muuttaa järkeen perustuvalla suostuttelulla eli retoriikalla. Uskomuksia, joihin tunteet perustuvat, voidaan siis kritisoida ja mahdollisesti muuttaa argumentaatiolla. (Fortenbaugh 1975, 9-17.) Metafora sopii tähän tavoitteeseen hyvin, sillä sen tarkoituksena on antaa kuulijoille jotain uutta (Vickers 1989, 320). Uusi idea tai uusi tosiasia tuo tapahtumat yleisön silmien eteen kuvailun todellisuuden tunnun ja eläväisyyden kautta (Vickers 1989, 320). Hyvin käytetty metafora siis imitoi elämän valoisuutta ja värikyyttä (Skinner 1996, 194).

Klassinen retoriikka asettaa metaforien käytölle tunteisiin vetoamisessa kaksi vastakohtaista vaatimusta. Yhtäältä puhujan täytyy etsiä vertauskuvansa lähde tarpeeksi kaukaa tavallisen kokemusmaailmaan ulkopuolelta, jotta vertaus on yllättävä, helposti muistettava ja sopivissa määrin suhteeton. Toisaalta vertauskuva ei saa milloinkaan olla epäsuhtainen³⁷ ja epäuskottava. Tarkoituksena on venyttää vertauskuvan suhteellisuutta sen verran, että on mahdollista tuoda yhteen vertailukelvottomia asioita yllättävällä mutta valaisevalla tavalla. Metaforan päämääränä täytyy olla asioiden selventäminen, ei koskaan kuulijan kummastuttaminen. (Skinner 1996, 188, 190.)

Yksi suostuttelevan retoriikan edellytyksiä on se, että puhuja huomioi ja kunnioittaa muiden ihmisten näkökulmia ja mielipiteitä. Suostuttelun lähtökohdaksi valikoituu puhujan kanssa eri mieltä olevan kuuntelijan näkökulma ja argumentaatio lähtee liikkeelle tästä näkökulmasta. Tällöin ei oleteta, että kuuntelija omaksuisi puhujan näkökannan, mikäli kuuntelija olisi järkevämpi. Suostutteleva retoriikka ei oleta lähtöpisteekseen modernien yhteiskuntasopimus–teorioiden tapaan julkista järkeä, jonka avulla kaikki yksilöt kykenevät ajattelemaan järkevästi ja hyväksymään universaalisti järkevät argumentit (Garsten 2006, 3, 189).³⁸

Suostuttelevan retoriikan lähtökohtana on se, että ihmiset ovat keskenään eri mieltä asioista ja että nämä ristiriidat ovat hyväksyttäviä ja jopa suotavia. Tästä lähtökohdasta kumpuava retoriikka antaa tilaa erimielisyyksille, kun puhuja alusta asti huomioi, että yleisöllä voi ja todennäköisesti onkin puhujasta eroavia uskomuksia ja mielipiteitä (Garsten 2006, 5). Suostuttelemisen retoriikka juontaa juurensa antiikin ideaaliin siitä, että paras ratkaisu ongelmaan on mahdollista löytää vain vastakohtien vertailun avulla (Palonen 2012, 40). Retorisesti tämä tapahtuu väittelemällä asian puolesta ja sitä vastaan (Palonen 2012, 20).

Antiikin reettoreista jo Aristoteles kirjoitti siitä, miten puhujan on mahdollista käyttää huumoria aseena vastustajien voittamisessa. Aristoteles katsoi naurun ilmaisevan halveksuntaa, ja Cicero ja Quintilianus totesivat molemmat, että nauramme lähes aina jollekin ihmiselle tai asialle. (Skinner 1996, 199–200.) Myös Hobbes määritteli naurun tähän tapaan toteamalla, että nauru on ”havainto jonkun muun epäsuhtaisuudesta, johon verrattuna voi äkkiä onnitella itseään” (Hobbes 1999, 6.42). Vastustajien leimaaminen naurettaviksi retoriikan avulla on mahdollista, koska nauru heijastelee ylenkatseen ja halveksunnan tunteita. Mikäli puhuja onnistuu esittämään vastustajansa naurettavina, hän voi saada yleisönsä tuntemaan halveksuntaa vastustajaa kohtaan. Tällöin puhuja kyseenalaistaa

³⁷ Tässä kohtaa alkuperäiset metaforia kuvaavat adjektiivit olivat käytännössä mahdottomia suomentaa. Kyseessä oli Hobbesin englanninnois Aristoteleen Retoriikasta. Hobbesin käännöksen mukaan metaforien tulee olla ”unproportionable” mutta ei koskaan ”disproportionable”. (Skinner 1996, 190.)

³⁸ Myös deliberatiivisten teorioiden heikkoutena on Garstenin (2006, 189) mukaan se, että ne vaativat kaikkia hyväksymään toissijaiset maksimit, kuten reiluuden periaatteen, julkisen keskustelun taustalle.

vastustajan argumentin ja väheksyä argumentin arvoa ja näin ollen nostaa puhujan oman argumentin arvoa yleisön silmissä. (Skinner 1996, 199–200, 204.)

Poliittisten vastustajien leimaaminen naurettaviksi on osa poliittista valtapeliä. Vastustajien aikaansaannosten vähättely, näiden tietämättömyyden ja ymmärtämättömyyden korostaminen ja moraalaisella tasolla vastustajien vastuuttomuuden esille tuominen ovat kaikki keinoja leimata vastustajat naurettaviksi. Retorisia keinoja vastustajien naurettavuuden korostamiselle on useita, mutta tehokkaimmat metodit ovat metaforat, vertauskuvat ja liioittelu (Skinner 1996, 206). Vastustajien naurettavuuden esittämiseen pyrkivä retoriikka korostaa politiikan konfliktiluonnetta. Samalla se luo illuusiota poliittisten vaihtoehtojen vähäisyydestä, koska poliittiset vastustajat tai näiden esittämät poliittiset vaihtoehdot eivät ole vakavasti otettavia, vaan naurettavia ja vastuuttomia. Myös muutamilla muilla retorisisilla troopeilla on katsottu olevan perustavalla tavalla pilkkaavia ominaisuuksia. Näitä ovat muun muassa ironia, antiteesi, anaphora eli toisto sekä meiosis eli vähättely (Skinner 1996, 206-8).

Eduskunnan täysistunnoissa tämän kaltainen poliittisia jakoja ja konflikteja korostava puhe on yleistä, eikä täysistuntopuheen päämääränä välttämättä ole vastustajien vakuuttaminen oman vaihtoehdon paremmuudesta. Päämääränä saattaa sen sijaan olla ”vastustajan asettaminen epäilyttävään valoon”. Poliittiseen propagandaan ja liioitteluun turvautuminen retoriikan tasolla on täysistuntopuheelle tyypillistä. Myös foorumin julkisuus ja potentiaalisen laaja yleisö korostavat tarvetta nostaa puheen tasolla esille konflikteja ja edustajan omia tai puolueen linjan mukaisia näkemyksiä. Täysistunnossa puhuminen vertautuukin teatterissa esiintymiseen, koska nähdyksi ja kuulluksi tuleminen on tärkeä osa julkista spektaakkelia. Puheen aggressiivisuutta selittää myös edustajien tarve profiloitua aktiivisena toimijana. (Pekonen 2011, 96–110, 198.)

4.2. Klassisen retoriikan periaatteiden kieltäminen

Hobbesin suhde retoriikkaan ja kaunopuheisuuteen oli kiehtova ja ristiriitainen. Nuoruudessaan Hobbes sai humanistisen koulutuksen, joka painotti vahvasti klassisen retoriikan ja kaunopuheisuuden tarpeellisuutta. Hän pääsi opiskelemaan Oxfordin yliopistoon poikkeuksellisen nuorena, vain 15-vuotiaana. Oxfordin opetussuunnitelma 1600-luvun alkuvuosina perustui klassisen humanismin viidelle kaanonille eli kieliopille, retoriikalle, runoudelle, historialle ja moraalifilosofialle. Opintosuunnitelman vaatimuksiin kuuluivat muun muassa sellaiset klassiset teokset kuten Aristoteleen Etiikka ja Retoriikka, Ciceron De Oratore ja Platonin Valtio. Viiden vuoden opintojen jälkeen Hobbes varmasti tunsi klassisen retoriikan perusteet yksityiskohtaisesti. (Skinner 2008, 2-3.)

Ennen ensimmäisten poliittisten teoksiensa julkaisua, 1630-luvulla, Hobbes alkoi kääntyä kaunopuheisuutta ja retoriikan perustavia arvoja vastaan (Skinner 1996, 250–256). Ensimmäisen poliittista teoriaa koskevan teoksensa, *The Elements of Law*'n³⁹, omistuskirjoituksessa Hobbes tekee äärimmäisen selväksi sen, ettei järjellä ja retoriikalla ole toistensa kanssa mitään tekemistä. Hän toteaa oman teoriansa perustuvan järjen erehtymättömille säännöille, joista muodostuu järkkymätön kokonaisuus. Samaan hengenvetoon Hobbes huomauttaa, että kirjoittaessaan hän konsultoi logiikkaa, eikä retoriikkaa, ja siksi ei anna painoarvoa teoksensa tyyllisille seikoille. Myöhemmin samassa teoksessa hän esittelee retoriikan järjettömänä puheena, jota puhuja itse ei ymmärrä, vaan ainoastaan toistelee sanoja vanhasta tottumuksesta (Hobbes 2015, *Epistle dedicatory*, 5.14.) Seuraavassa poliittisessa teoksessaan *De Civessä* samankaltainen negatiivinen suhtautuminen retoriikkaan jatkuu, kun Hobbes toteaa pyrkivänsä suostuttelemaan lukijat teoksensa totuudenmukaisuudesta vankan järjen eikä retoriikan avulla (Skinner 1996, 302).⁴⁰ Molempien teosten kirjallisen tyylin koruttomuus ja askeettisuus korostaa loogisuuden ja deduktiivisen päättelyn tärkeyttä. Kummassakaan teoksessa Hobbes ei käytä klassisen retoriikan keinoja. Hän ei rakenna eetosta eikä huomioi invention vaatimuksia suostuttelevien argumenttien muodostamisesta, ja tällaisen tyylin koruttomuuden on täytynyt olla shokeeraavaa Hobbesin aikalaisille. Tarkoituksena on oletettavasti ollut julistaa lukijoille, että teokset kuuluvat uusien tieteiden joukkoon eivätkä ole osa vanhaa humanistista perinnettä. (Skinner 1996, 303-8.)

Leviathan sen sijaan on tyyliään äärimmäisen retorinen teos, joka hyödyntää laajasti klassisen kaunopuheisuuden keinoja. Kuitenkin Hobbesin aiempi epäluottamus retoriikkaa kohtaan nousee selkeästi esille myös tässä teoksessa. Onkin paradoksaalista, että teos, jonka nimi on itsessään metafora, pyrkii retoriikan avulla tuhoamaan metaforisen kielenkäytön (Stillman 1995, 795). Eräs hyvä esimerkki Hobbesin ristiriitaisesta suhteesta retoriikkaan löytyy Leviathanin viidennestä luvusta, jossa hän yhtä aikaisesti käyttää retoriikkaa hyväkseen ja samalla tuomitsee retorisen kielen.

”Ihmismielten valona ovat selkeät sanat, jotka ensin täsmällisillä määritelmillä kirkastetaan ja puhdistetaan monitulkintaisuudesta; *järki on askel*; *tieteen kasvu on tie*; ja ihmiskunnan hyöty on *määränpää*. Ja päinvastoin metaforat ja järjettömät monimerkitykselliset sanat ovat kuin virvatulet; ja niiden perusteella järkeily on harhailua lukemattomien absurditeettien keskellä; ja niiden määränpäänä riita, ja kansankiihotus, tai halveksunta.” (Hobbes 1968, 5.19.)

³⁹ Jo teoksen nimi, *The Elements of Law*, johdattaa lukijansa logiikan maailmaan. Hobbes oli varmasti tietoinen siitä, että nimi viittaa Eukleideen teokseen *Alkeet* (n.300 eaa.). Teos oli käännetty vuonna 1571 englanniksi nimellä *The Elements of Geometry*. Hobbesin tarkoituksena on todennäköisesti ollut yhdistää oma teoksensa tuohon kuuluisaan deduktiivisen logiikan teokseen. (Skinner 1996, 298.)

⁴⁰ Kyseinen toteamus löytyy *De Civen* latinankielisestä painoksesta, jota Skinner siteeraa. Englanninkielisestä versiosta kyseistä huomautusta ei löydy. Tämä on huomattavan arvoista, sillä latinankielinen *De Cive* on julkaistu englanninkielistä kymmenen vuotta aiemmin. Englanninkielinen versio on julkaistu samana vuonna Leviathanin ensimmäisen painoksen kanssa.

Hobbesin retoriikkaa voi osuvasti kuvailla retoriikan vastaiseksi retoriikaksi. Se perustuu pyrkimykselle keskittää poliittinen harkinta- ja päätösvalta yhteen suvereeniin lähteeseen, joka tarkoituksena on syrjäyttää kansalaisten yksilöllisen harkintakyky. Hobbesin tarkoituksena oli suostutella kansalaiset haluamaan ristiriidoista ja konflikteista vapaata politiikkaa. Mikäli tämä onnistuisi, olisi mahdollista myös hävittää suostutteleva retoriikka, joka perustuu poliittisille erimielisyyksille. Suvereenin vallan luomisessa ihmiset luopuvat omasta yksityisestä harkintakyvystään. Päämääränä oli eristää kansalaiset aristoteeliselta retoriikalta, joka vetosi kuulijoidensa yksityiseen harkintakykyyn. (Garsten 2006, 179, 31.)

Hobbes oli erinomainen reettori ja satirisoi vastustajiaan säälimättömästi. Ensimmäisessä englannin kielisessä versiossa Leviathanista hän pommittaa säälimättä vastustajiaan halveksuvilla kommentteilla ja käyttää hyväkseen kaikkia retoriikan satirisoivia ja halveksuvia tekniikoita.⁴¹ Hobbes käyttää Leviathanissa jokaisen mahdollisuuden esittää vastustajansa naurettavina, ja vetoaa näiden naurettavuuteen ennen kuin esittelee näiden argumentit (Skinner 1996, 394-5).

Hobbes hyökkäsi klassiseen puhetaitoon liittynyttä kansalaisuuden ideaalia vastaan (Skinner 1996, 284). Kuten edellisessä luvussa totesin, klassinen *vir civilis* – ideaali yhdisti hyvän puhujan ja hyvän kansalaisen toisiinsa niin läheisesti, että hyvä puhuja on sama kuin hyvä kansalainen ja siten ihmisyyden huipentuma. Puhetaito ja kaunopuheisuus nähtiin antiikissa hyvän kansalaisen välttämättömäksi perustaidoiksi, jotka oli hallittava antiikin Kreikan kansankokouksissa ja antiikin Rooman senaatissa. Antiikin aikana retoriikka ja järki nähtiin toisilleen tarpeellisina ja toisiaan täydentävinä voimina. Hobbes kielsi sekä retoriikan taidon tarpeellisuuden hyvälle kansalaisuudelle että retoriikan ja järjen symbioottisen suhteen (Skinner 1996, 284, 278-9). Klassinen puhetaito näyttäytyi Hobbesille moraalittomana voiton ja puhujan omien päämäärien tavoitteluna, jolla ei ollut tekemistä totuuden tai kansallisen hyvän tavoittelun kanssa. Hän kuvasi rahvaan suosioista kilpailevat taidokkaat reettorit vallanhimoisina, vaarallisina ja keinoja kaihtamattomina.

”Puhetaidolle on luontaista tehdä hyvästä pahaa, tuottoisasta tuottamatonta, rehellisestä epärehellistä, ja saada ne näyttämään paremmilta tai pahemmilta kuin ne todellisuudessa ovat; ja saada epäoikeudenmukaisuus näyttämään oikeudenmukaisuudelta sen mukaan, mikä parhaiten edistää puhujan itsensä tavoitteita. Sillä tätä tarkoittaa suostuttelu; ja vaikka he järkeilevät, he eivät perusta tosista periaatteista, vaan vulgaareista yleisistä mielipiteistä, jotka suurimmalta osin ovat vääriä; eivätkä he pyri niinkään puhumaan aiheensa todellisesta luonteesta, vaan sovittavat sanansa kuuntelijoidensa intohimoihin sopiviksi, mistä syystä mielipiteet eivät välity oikean järjen kautta, vaan mielen väkivallan kautta. Eikä tämä ole vika miehessä, vaan kaunopuheisuuden luonteessa, jonka tavoitteena [...] ei ole totuus (paitsi

⁴¹ Skinner (1996, 394) huomauttaa, että nykytutkijat ovat vain harvoin selittäneet Leviathanin aikalaisissaan nostattamaa närkästyttä Hobbesin säälimättömällä retoriikalla, jonka tarkoituksena oli esittää Hobbesin vastustajat naurettavina ja absurdeina.

sattumalta) vaan voitto, ja jonka tarkoituksena ei ole antaa tietoa, vaan viettelä.” (Hobbes 1982, 10.11.)

Hobbes asettaa kaunopuheisuuden järjen ja viisauden vastakohtaksi. Kaunopuheisuuden tavoitteena on liikuttaa kuulijoiden mieltä ja tunteita metaforisen kielen avulla, jotta puhuja saavuttaisi voiton. Retoriikka vertautuu tällöin kiristämiseen. Se on rauhalle ja kansakunnan olemassaololle vaarallista, sillä taidokkaat mutta viisautta vailla olevat reettorit kykenevät ”myrkyttämään kansan absurdeilla mielipiteillä, jotka ovat rauhalle ja kansalaisyhteisölle vastakohtaisia”. Tällöin taidokas puhuja voi muuttaa kuulijoidensa typeryyden hulluudeksi suurentamalla näiden toivoa ja pienentämällä näihin kohdistuvia vaaroja järjen vastaisesti. Kaiken tämän taidokas reettori pystyy tekemään oman mielikuvituksensa ja kaunopuheisuuden avulla, koska osaa kuvitella kuulijoidensa mieltä liikuttavan asian ja sen jälkeen ilmaisemaan kyseisen asian niin, että kuulijat näkevät sen mielessään. (Hobbes 1982, 12.12.)

Hyökätessään antiikin kansalaisuuden ideaalia vastaan Hobbes vetoaa samoihin retoriikan vastaisiin argumentteihin, jotka olivat esillä jo antiikin aikana. Yksi näistä oli se, että taidokas reettori pystyy helposti manipuloimaan tietämätöntä ja ennakkoluuloista yleisöä. (Skinner 1996, 286.) Tähän viittaa yllä oleva Hobbesin näkemys kuulijoista typeryksiä, jotka puhuja voi tehdä hulluiksi. Hobbes myös piti suurinta osaa ihmisistä tietämättöminä kansakunnan hoitoon liittyvistä kysymyksistä ja siten kykenemättöminä toimimaan kansakunnan parhaaksi. Jopa kansakunnan parasta haluavat ihmiset voivat tietämättömyytensä takia edesauttaa kansankiihotuksessa, jos he hallitsevat kaunopuheisuuden ja tietämättömyyttään edistävät vaarallisia mielipiteitä. (Hobbes 1982, 10.10, 12.13.)

Hobbesin hyökkäys kansalaisuuden ideaalia vastaan kulminoituu ideaalin kanssa täysin vastakohtaisiin näkemyksiin kansalaisuudesta ja kansalaisten velvollisuuksista. Antiikin kreikkalaiset ja roomalaiset korostivat kansalaisten velvollisuutta osallistua julkiseen elämään ja paheksuivat sitä, että ihminen keskittyisi yksityiseen elämäänsä julkisten velvollisuuksiensa sijasta. (Skinner 1996, 291.) Hobbes puolestaan korostaa sitä, että kansalaisen kuuluu keskittyä yksityiseen elämäänsä julkisen elämän sijasta. Ainoa syy sille, miksi yksittäinen kansalainen osallistuisi julkiseen elämään, on kunnian, maineen ja arvostuksen himoitseminen. Yksityisen ihmisen halu osallistua julkiseen elämään näyttyy turhamaisena ja lapsellisena ylistyksen kaipuuna. Tämän Hobbes ilmaisee pilkallisen esimerkin kautta: ”kaikki ilo, jonka Marcus Coriolanus⁴² sai sotaisista toimistaan, johtui siitä, että hänen äitinsä oli tyytyväinen sotatoimien saamista ylistyksistä”. (Hobbes 1982, 10.15.) Kansalaisen velvollisuudet sijaitsivat siis yksityiselämässä eivätkä julkisessa elämässä. Hobbesin näkemys kansalaisuudesta on tämän takia passiivinen, ei aktiivinen kuten antiikin

⁴² Gaius Marcius Coriolanus oli roomalainen kenraali, josta Shakespeare on kirjoittanut näytelmän Coriolanus.

ideaalissa (Skinner 1996, 285). Kansalaisen passiivista osaa korostaa se, että itse asiassa kansalainen on synonyymi alamaiselle (Hobbes 1982, 12.8).

Toinen antiikin retoriikan perusoletus, jota vastaan Hobbes hyökkäsi, oli poliittisen ja moraalisen tiedon suhteellisuus ja epävarmuus. Antiikin reettorit katsoivat, että erityisesti moraaliasioissa tieto ei ole varmaa, joten päätökset on tehtävä todennäköisyyksien pohjalta. Tämän takia moraaliasioissa oli aina mahdollista puolustaa argumentin molempia puolia uskottavalla tavalla. (Skinner 1996, 98-9.) Hobbes sen sijaan yhdisti luonnontieteistä kumpuavan tieteellisen menetelmän ja tieteellisen varmuuden moraalifilosofiaan. Hobbes suhtautui moraalitieteisiin samalla vakavuudella kuin luonnontieteisiin, etenkin geometriaan. Tämä tuli yllä selväksi *The Elements of Law*'n ja *De Civen* kohdalla. *De Civen* omistuskirjoituksessa Hobbes tuo vahvasti esille moraalifilosofian varmuuden ja demonstratiivisuuden toteamalla, että ”minä olen [...] todistanut [...] äärimmäisen itsestään selvällä yhteydellä [...] moraalisen ja kansalaisyhteiskunnallisen järkevyyden perusteet” (Hobbes 1982, 5). Myös *Leviathanissa* Hobbes toteaa tieteen voivan tuottaa erehtymätöntä tietoa (Hobbes 1968, 5.12, 5.13).

Hobbes siis yhdisti luonnontieteistä kumpuavan tieteellisen menetelmän ja tieteellisen varmuuden moraalifilosofiaan. Hän halusi korvata humanistisen lähestymistavan moraalifilosofiaan omalla tieteellisellä menetelmällään. Renessanssin humanismi korosti moraalin saralla antiikin humanistisia ihanteita dialogisuudesta ja anti-demonstratiivisuudesta, jolloin lähtökohtana oli oletus, että jokaisella moraalikysymyksellä on kaksi puolta, ja että moraalitieteissä on aina mahdollista puolustaa argumentin molempia puolia. Hobbesin tarkoituksena oli siten tarjota vaihtoehtoisena lähestymistapana tieteellistä teoriaa politiikasta. (Skinner 1996, 299.)

Leviathanissa Hobbesin suhtautuminen retoriikkaan muuttuu selvästi. Aikaisemmissa teoksissaan Hobbes pyrki välttämään retorista kieltä, mutta *Leviathan* sen sijaan on klassisen kaunopuheinen teos. Hän ei myöskään enää pidä järkeä ja retoriikkaa toisensa poissulkevinä asioina. *Leviathanin* johtopäätöksissä Hobbes ilmaisee selvästi mielensä muutoksen.

”Kaikessa harkinnassa ja kaikissa puolustuspuheissa vankka järkeilykyky on tarpeellista; sillä ilman sitä ihmisten päätökset ovat hätiköityjä ja heidän tuomionsa epäoikeudenmukaisia: ja kuitenkin järjen vaikutus jää pieneksi, jollei voimakas kaunopuheisuus kiinnitä huomiota ja varmista suostumusta. Mutta nämä ovat vastakkaisia kykyjä; edellinen perustuu totuuden periaatteille; toinen yleisille mielipiteille, olivat ne totta tai eivät; ja ihmisten intohimoille ja intresseille, jotka ovat erilaisia ja vaihtelevia. [...] Järki ja kaunopuheisuus (joskaan kenties ei luonnontieteissä, mutta moraalitieteissä) voivat käydä erittäin hyvin yhteen.” (Hobbes 1968, 717.)

Johtopäätöksissä Hobbes myös toteaa, ettei luota mihinkään niin vähän kuin omaan kaunopuheisuuteensa. Samalla hän kuitenkin sanoo uskovansa, että hänen tyyliinsä on selkeä eikä epämääräinen tai vaikea ymmärtää. (Hobbes 1968, 726.) Hobbesin paradoksaaliselta vaikuttava suhtautuminen retoriikkaan on selitettävissä hänen muuttuneella suhtautumisellaan ihmisen järkeen. Ranskan maanpaon vuosinaan Hobbes alkoi uskoa, että tieteillä on vain pieni vaikutus ihmisiin, koska useimmat ihmiset tekevät päätöksensä omien etujensa pohjalta eivätkä kuuntele järkensä ääntä. Tämä tarkoitti, että tilanteissa, joissa järjen vaatimukset ovat ristiriidassa ihmisten oman edun kanssa, ihmiset eivät suostu hyväksymään järjen ääntä. Ihmisten itsekkyyks on siten järkeä vahvempi voima. Ihmisjärki ei ole yksinään tarpeeksi vahva voima suostuttelemaan ihmiset uskomaan järjen löytämiin totuuksiin, ja siksi tiedettä on vahvistettava kaunopuheisuudella. Tällä on selitettävissä Hobbesin erikoinen suhtautuminen retoriikkaan Leviathanissa – koska ihmisjärki yksinään ei riitä, on yhdistettävä klassinen kaunopuheisuus ja tieteellinen menetelmä. (Skinner 1996, 427–429.)

4.3. Suomalainen pakottava talousretoriikka

Anu Kantola on tutkinut suomalaisten talouspoliittisten päättäjien näkemyksiä 1990-luvun lamassa. Hänen tutkimuksensa keskiössä ovat vallankäyttö ja hallinta, jotka nousevat esille päättäjien puhutavoissa. Hallinta on vallankäytön muoto, jota on mahdollista ymmärtää poliittisen puheen ja argumentaation avulla. Tällainen vallankäyttö kirkastuu ja tiivistyy poliittisten ja taloudellisten kriisien aikana. Kriisillä myös oikeutetaan tehtyä politiikkaa. Suomen 1990-luvun kriisissä hallinta asettui markkinakurin raameihin ja hallinnan tekniikkana oli tehokkuus. (Kantola 2002, 18, 31.)

Markkinakuri ja managerivalta yhdessä rakentavat suomalaisen poliittisen hallinnan muodon. Markkinakuri toimii poliittisen vallankäytön oikeuttajana ja apuvälineenä, kun talouskriisin esiin nostamat ongelmat kyseenalaistavat poliittisen hallinnan legitimitettä. Päättäjien on perusteltava toimintansa ja oikeutus haetaan markkinoista. Markkinavoimat esitetään oikeudenmukaisuuden mekanismina, jonka jakama oikeus on ankaraa, mutta joka kohtelee kaikkia samalla tavoin. Toisin sanoen markkinatalous on hyvä keino ohjata yhteiskuntaa. Tämä mahdollistaa sen, että päättäjät voivat vetäytyä poliittisesta vastuusta – markkinat päättävät, kuka yhteiskunnassa voittaa ja kuka häviää, eivät päättäjät itse. Poliittiseen vastuunkantoon muodostuu tyhjiö ja avoimesti poliittinen toiminta häviää, kun päättäjät piiloutuvat vastuunkannolta markkinavoimien taa. (Kantola 2002, 149, 155.)

Modernin valtion valta ja hallinta vertautuu papin valtaan seurakuntansa paimenena. Paimen, seurankuntansa isäkahmo, johtaa ja kasvattaa seurakuntalaisiaan yksilöinä läpi näiden koko elämän. Paimen tuntee yksilön jokaisen salaisuuden ja ohjaa tätä keskittymään omaan sisimpäänsä. Paimenen

vallan keskeisimmät piirteet ovat yhtä aikaisesti yksilöllisyys ja totaalisuus, koska vallan puhe kohdistuu yksilöihin, mutta levittyy kuitenkin kaikkialle eikä jaottele yksilöitä yhteiskunnallisiin ryhmiin. Erillisten ryhmien puutteesta seuraa se, ettei yksilöitä jaotella myöskään voittajiin ja häviäjiin. Tällöin poliittisesta puheesta ja hallinnasta ”tulee kurinpitoa ja paimentamista, jossa poliittiset päättäjät eivät ole enää edustuksellisessa demokratiassa syntyneiden eri ryhmien edustajia”. Päättäjien moraalit muuttuu siis moralismiksi, joka ymmärtämisen sijaan tuomitsee muun yhteiskunnan. (Kantola 2002, 155–156, 159.)

Taluskriisissä perinteinen usko järkeen ja kommunikaatioon asioiden hoitamisessa horjuu ja murenee. Näin käy myös uskolle politiikkaan ja edustukselliseen demokratiaan. Huomio kääntyy pois yhteiskuntamoraalista ja tämän mukana yhteiskunnallisesta oikeudenmukaisuudesta. Yksilön sisimpään keskittyvä moralismi yhdistettynä taloudelliseen uusliberalismiin synnyttää paradoksin, jossa ”taloudellista vapautta ajavat ryhmät tuottavat samalla konservatiivista moralistista poliittista hallintaa”. (Mt., 159.)

Edustukselliselle demokratialle tästä aiheutuu suuria ongelmia. Markkinahallintaan liittyvä puhetapa näkee politiikan ja edustuksellisen demokratian prosessit uhkana järkevälle taloudenpidolle. Se kyseenalaistaa kansalaisten kyvyn käyttää järkeään ja osallistua vapaasti poliiksen toimintaan. Poliittinen, kansaa edustava eduskunta nähdään järjestömyyden ja tietämättömyyden työssijana. Markkinahallinnan pyrkimys vakioida ja rationalisoida politiikka hajottaa politiikan ytimen, sillä se kieltää vapaan valinnan mahdollisuuden ja erottaa vallankäytön vastuunkannosta. (Mt., 204, 291, 303, 298.)

Yhteiskunnallisten ryhmäintressien häivyttäminen vaikeuttaa huomattavasti demokraattista päätöksentekoa ja pahimmillaan tekee siitä mahdotonta. Jos ei ole tiedossa, kuka seisoo päätöksenteon takana, demokraattinen vastuunkanto ei toteudu. Vallasta tulee suunnatonta, kun se ei kohdistu mihinkään tiettyyn yhteiskuntaryhmään, vaan ulottuu kaikkialle. Päätöksenteosta kannettavan vastuun hämärtyminen tekee vallasta näkymätöntä. Tällä on tapana korostua erityisesti markkinahallinnan aikana. (Mt., 298-9.)

Parlamentarismi on ideaalina byrokratian vastapaino, koska parlamentaarinen järjestelmä pakottaa virkamiehet hallituksen ohella legitimoimaan omaa toimintaansa. Parlamentaarinen retoriikka on keino vastustaa ja kyseenalaistaa asiantuntijatietoa sekä sen retoriikkaa. Vastustamisen mahdollistaa parlamentaarikkojen niin sanottu matalan profiilin retoriikka⁴³, eli asioihin perehtymisen kautta

⁴³ Matalan profiilin retoriikka asettuu vastapariksi korkealle, epideiktiselle tyylille (Palonen 2012, 152). Tällöin matalan profiilin retoriikka lienee esimerkki deliberoivasta retoriikasta, mutta tätä Palonen ei sano ääneen.

hankittava retorinen kompetenssi. Erityisesti valiokuntatyö on tällöin tärkeässä roolissa. Asiatieto ei riitä yksinään poliittisten vaihtoehtojen poissulkemiseen, koska myös asiatieto on perspektiivisidonnaista. Parlamentaarisesta retoriikasta avulla tämä perspektiivisidonnaisuus voidaan tuoda esiin. Tällöin parlamentaarikkojen on helpompaa päästää irti asiantiedon kunnioituksesta ja irtautua siihen liittyvistä virkailijakunnan valtapyrkimyksistä. (Palonen 2012, 147, 152–154.)

Suomalaiset talouspolitiikan päättäjät suosivat sairauden käsitettä. Vanha sääntelytalous ja sen ominaisuudet nähdään sairaina, kun taas vapaa markkinatalous nähdään terveenä. Tämän kaltainen puhe on moraalisesti sävyttynyttä. Markkinat edustavat tervettä, oikeudenmukaista voimaa, kun taas entinen sääntelytalous on tuottanut henkistä sairautta tarjotessaan etuja, joihin ei ole varaa. 1990-luvun talouskriisi nähtiin tässä diskurssissa hetkenä, jolloin sairauden eli kriisin syyt paranevat, vaikka hoito ei ole mieluista. Lama nähtiin eräänlaisena opetuksena, jolla yhteiskuntaan saatiin uutta kuria ja järjestystä. Talouspolitiikan päättäjät kokivat 1990-luvulla olevansa pakon edessä, sillä he katsoivat maailmassa tapahtuneen suuren muutoksen, jolle kukaan ei mahtanut mitään. 1980-luvun lopulla aloitettu rahamarkkinoiden vapauttaminen nähtiin osana Neuvostoliiton kaatumisen jälkeistä länsimaistumista ja sitä pidettiin itsestään selvänä muutoksena. Muutamat päättäjät kokivat toimivansa pakon edessä, kun maailma oli jo muuttunut ja sitä oli seurattava (Kantola 2002, 138–140, 114–5)

1990-luvun talouskriisin aikana talouden realiteetit ja markkinavoimat veivät politiikalta vallan. Markkinat pakottivat politiikan lyhentämään aikajännettään ja päätökset oli tehtävä normaalia nopeammassa tahdissa. Markkinavoimien valta oli kasvotonta ja poliittisesti nimetöntä, ja poliittiset päättäjät tunsivat olevansa voimattomia vaikuttamaan talouden tapahtumiin. Voimakkainta markkinoiden ylivalta politiikkaan nähden oli akuutin kriisin aikana, jolloin poliittisten päättäjien tahto ja mahdollisuus valita katosivat. Huomattavan arvoista on, että laman jälkeen markkinoiden uhan katsottiin vakiintuneen politiikkaa ohjaavaksi voimaksi sekä hyvinä että huonoina aikoina. (Mt., 117–8.)

Epidemioittainen eli taputtava retoriikka ei tarjoa vaihtoehtoisia toimintatapoja tai suuntia politiikalle, vaan käsittelee ainoastaan yhtä vaihtoehtoa, jolle joko osoitetaan suosiota taputtamalla tai epäsuosiota olemalla taputtamatta. Tämä liittyy ajatukseen kansan tahdosta ja siitä, että parlamentin tarkoitus on edustaa kansaa. Ideaalina on minimoida ero puhtaan kansan tahdon ja epäpuhtaan edustuslaitoksen välillä. Parlamentaarisesta debattista nähdään ongelmallisena, koska asioista kiistely mahdollistaisi kansanedustajien mielipiteiden vertailun ja lisäisi riskiä siitä, että edustajat poikkeaisivat äänestyksissä kansan tahdosta. Parlamentissa äänestäminen nähdään siis kansan tahdon

rekisteröimisenä. Tällöin ainoa keino selvittää kansan tahto on tehdä yhden vaihtoehdon politiikkaa, jolle kansanedustajat joko taputtavat tai jättävät taputtamatta. (Palonen 2012, 36, 43, 45.)

Taputtavaa retoriikkaa esiintyy myös suomalaisessa kontekstissa. Suomalaisen parlamentarismien tilaa kuvaa parlamentin ”rajaaminen vaalituloksen ja hallitusohjelman ratifioijaksi”, jolloin parlamentti on vaarassa muuttua ”epideiktisen retoriikan mukaiseksi taputuslaitokseksi”. Parlamentti olisi tällöin enemmistön tahdon ratifioija eikä itsenäinen toimija. Parlamentin ymmärtäminen taputuslaitokseksi, jonka tehtävänä on ratifioida enemmistön tahto, rajoittaa parlamentin puhevallan kahteen asiaan. Debatti voi keskittyä ensinnäkin siihen, hyväksytäänkö vai estetäänkö hallituksen esitystä toteutumasta, ja toisekseen siihen, muutetaanko hyväksyttävän hallituksen esityksen yksityiskohtia. Kumpikaan vaihtoehto ei jätä eduskunnalle paljoa puhevaltaa. (Mt. 2012, 34-5, 176.)

Suomalaisen talouspoliittisen keskustelun katsotaan usein perustuvan niin sanottuun välttämättömyysretoriikkaan. Keskustelua vaikuttaa usein leimaavan vaihtoehdottomuus ja pakon edessä toimiminen. Tällaisen ”ainoan vaihtoehdon politiikan” tärkeimpiä retorisia välineitä ovat erinäiset taloudelliset realiteetit ja välttämättömyydet (Harald 1997, 263). Näiden välineiden avulla hallitus luo talouskeskustelusta hegemonisen diskurssin ja käyttää tätä diskurssia hallinnan välineenä (mt., 264). Myös silloin, kun hallitus puhuu vaihtoehtoisista toimintatavoista, vaihtoehdot voivat supistua tarkastelun myötä todellisista vaihtoehdoista pelkiksi uhkakuviksi (Heinonen & Kakkuri-Knuutila 1998, 296-7). Talouspoliittinen retoriikka on tyypillisesti asiantuntijamaista ja värikkäitä kielikuvia kaihtavaa. Erityisesti valtiovarainministerit pyrkivät puheessaan neutraaliin, objektiiviseen ja etäännyttävään puhetapaan. Ministerit välttelevät intressidonnaisuuden esiintuomista puheissaan, mutta usein korostavat taloudellisten asioiden olevan kaikille kansalaisille yhteisiä. Asiasisällöltään retoriikka on usein talouspoliittisten ongelmien teknistä luonnetta korostavaa. (Heinonen & Mykkänen & Pantzar & Roponen 1996, 68.)

Kennet Harald on analysoinut Iiro Viinasen budjettipuhetta vuodelta 1991. Hän toteaa pyrkivänsä määrittämään ”ne kielenkäytölliset strategiat, joiden avulla politiikan talouspuhe saa pakottavan luonteensa.” (Harald 1997, 264). Viinasen puhe sisältää Haraldin mukaan sekä toimijoita aktivoivia että passivoivia piirteitä. Toimijoina ovat ihmisten sijasta talouden käsitteet; ihmiset seuraavat talouden toimintaa passiivisena sivusta. Toisaalta, kun puhe kohdistuu budjettiehdotuksesta äänestäviin kansanedustajiin, puhe on toimintaan velvoittavaa, mutta tällöinkin toimijuus pelkistyy auktoriteetin tottelemiseksi. Totteleminen kuvataan rohkeutena toimia vaaditulla tavalla, jolloin se heijastaa toimijan autonomista ja rationaalista tahtoa. Toimijan on siis itse haluttava ja päätettävä toimia ulkoisen pakon, talouden, vaatimalla tavalla. (Harald 1997, 268–272.)

Talouspolitiikasta puhuttaessa kieli pysyy abstraktilla tasolla, ja sanasto rajautuu taloustieteen käsitteistöön. Tästä huolimatta Viinaseen puhe sisältää huomattavan paljon metaforia, joista lähes kaikki ovat mekaanisia ja jotka luovat mielikuvan ”taloudesta itsenäisesti toimivana koneistona.” Nämä mekaaniset metaforat vahvistavat ajatuksia taloudesta itsenäisesti toimivana järjestelmänä, joka perustuu vahvoihin kausaalisuhteisiin ja joka on nimenomaan maallinen, ei moraalinen, rakennelma. Tällaisen mekaanisen järjestelmän, koneen, ongelmat ovat luonteeltaan teknisiä, eivät moraalisia, jolloin puhuja välttyy ”kiusallisilta arvokeskusteluilta.” Mekaanisten metaforien lisäksi Viinaseen vetoaa puheessaan myös tarpeeseen korjata suomalaisen yhteiskunnan rakenteelliset ongelmat. Haraldin näkemyksen mukaan sekä kone-metafora että puhe rakenteista neutralisoivat talouspoliittista retoriikkaa. Tällöin budjettiehdotukseen sisältyvät toimenpiteet vaikuttavat ”annetuilta”, koska rakenteisiin perustuva kuvaus tilanteesta vaikuttaa neutraalilta kuvaukselta. Tämä myös vahvistaa tunnetta vaihtoehdottomuudesta: ”mitään moralisoivia uhkakuvia ei tarvita, koska rakenteiden sortuminen on tietenkin estettävä.” (Harald 1997, 268–270.)

5. AINEISTO, METODI JA TUTKIMUSKYSYMYKSET

5.1. Tutkimuskysymykset ja aineiston esittely

Tutkin suomalaista talouspoliittista retoriikkaa hobbesilaisen vaihtoehdottomuuden retoriikan näkökulmasta. Hobbesilaisella vaihtoehdottomuuden retoriikalla tarkoitan metodista runkoa, jonka rakennan seuraavassa luvussa. Runko koostuu kuudesta elementistä, jotka perustuvat Hobbesin hyökkäykselle klassisen retoriikan periaatteita vastaan. Tarkoitukseni on tutkia tämän metodisen rungon avulla vaihtoehdottoman retoriikan luonteenomaista pakottavuutta ja vaihtoehdottomuutta. Ensisijainen tutkimuskysymykseni liittyy tähän vaihtoehdottomaan retoriikkaan ja toissijainen sen erityiseen osaan eli pelkoon vetoamiseen. Ensisijaisena tutkimuskysymyksenäni on selvittää, kuvaako hobbesilainen vaihtoehdottomuuden retoriikka suomalaista talouspoliittista retoriikkaa. Tällöin tutkin, löytyykö valtiovarainministereiden eduskunnassa pitämistä valtion talousarvioesitysten esittelypuheenvuoroista vaihtoehdottomuuden retoriikan elementtejä. Jaottelen esittelypuheenvuoroista koostuvan aineistoni ajallisesti kolmeen eri osaan, joita vertaan keskenään. Tarkoitukseni on selvittää, käyttävätkö valtiovarainministerit johdonmukaisesti vaihtoehdottomuuden retoriikan elementtejä talouspolitiikasta puhuessaan vai vaihtelee vaihtoehdottomuuden retoriikan elementtien käyttäminen ministereiden tai tutkimusaikakausien välillä. Tällöin tarkoitukseni on selvittää, vaikuttaako taloudellinen konteksti, talouskriisi tai talouskasvu, siihen, käyttävätkö ministerit puheissaan vaihtoehdottomuuden elementtejä.

Toissijaiseksi tutkimuskysymykseksi nostan vaihtoehdottomuuden retoriikan elementeistä pelkoon vetoamisen. Tällöin tarkoitukseni on tutkia pelkoon vetoamisen retorista rakentumista eli sitä, millaisia uhkakuvia valtiovarainministerit esittävät ja miten he ne esittävät. Tarkastelen myös pelon kohteita ja aiheuttajia eli sitä, mihin uhat kohdistuvat ja mitkä asiat niitä aiheuttavat.

Aineistoni koostuu valtiovarainministerien eduskunnassa pitämistä niin sanotuista budjettipuheista eli valtion talousarvioesityksen esittelypuheista. Budjettipuheet edustavat ”yleisesti hyväksyty[ä] tapa[a] puhua ja argumentoida poliittisista ja taloudellisista valinnoista” (Harald 1997, 264). Aineisto jakautuu ajallisesti kolmeen osaan: 90-luvun lamaan, sitä seuranneeseen taloudelliseen nousukauteen sekä 2008 alkaneeseen globaaliin talouskriisiin eli kansainväliseen finanssikriisiin ja euroalueen velkakriisiin. 90-luvun laman ajalta aineistoon kuuluu kolme puhetta, jotka on pidetty vuosina 1991–1993 (talousarvioesitykset vuosille 1992–1994). Nämä puheet on pitänyt Iiro Viinanen (kok.). Laman jälkeiseltä taloudelliselta nousukaudesta aineistoon kuuluu myös kolme puhetta. Kaksi näistä on Sauli Niinistön (kok.) (vuosien 1999 ja 2003 talousarvioesitysten esittelypuheet) ja yksi Antti Kalliomäen (sd.) pitämä (vuoden 2006 talousarvioesityksen esittelypuhe). 2010-luvun vaihteen talouskriisin

ajalta, vuosilta 2009–2013 (talousarvioesitykset vuosille 2010–2014), aineistoon kuuluu yhteensä viisi puhetta. Näistä kaksi on Jyrki Kataisen (kok.), ja kolme muuta puhetta Jutta Urpilaisen pitämiä (sd.). Yhteensä puheita on koko aineistossa yksitoista kappaletta. Kaikki puheet ovat peräisin eduskunnan pöytäkirjoista. Vuosien 1991–1998 puheet ovat peräisin painetuista pöytäkirjoista. Vuosien 2002–2013 puheet löytyvät sähköisessä muodossa eduskunnan Internet-sivuilta.

5.2. Hobbesilainen vaihtoehdottomuuden retoriikka metodisena runkona

Puheiden analysoimiseen käyttämäni metodinen runko on minun kehittämäni. Perustan näkemykseni vaihtoehdottomuuden retoriikasta kuudelle väitteelle. Väitteiden teemat nousevat esille hobbesilaisesta klassisen retoriikan perusteiden kieltämisestä, mutta itse väitteet ovat minun muotoiluni tuotteita. Kuusi väitettä tai elementtiä, joiden varaan vaihtoehdottomuuden retoriikka perustuu, ovat seuraavat:

1. Argumentilla on vain yksi puoli
2. On olemassa yksi ainoa tyhjentävä määritelmä
3. On olemassa yksi ainoa moraalin lähde
4. Tieteellinen varmuus
5. Vastustajien naurettavuus
6. Kuulijan järjen epäily, josta seuraa pelkoon vetoaminen

Nämä väitteet ovat suoria kieltoja ja negaatioita klassisen retoriikan seuraavista periaatteista:

1. Argumentilla on aina kaksi puolta
2. On olemassa useita mahdollisia määritelmiä
3. On olemassa useita näkökulmia moraalikysymyksiin
4. Tieto ei ole varmaa, joten on toimittava todennäköisyyksien perusteella
5. Vastustajat ovat vakavasti otettavia
6. Kuulija on järkevä ja kykenee päätöksentekoon

Ensimmäinen vaihtoehdottomuuden retoriikan elementti perustuu klassisen retoriikan *in utramque partem*-ideaalin kiellolle. Kuten esittelin luvussa 4.1, tämä ideaali viittaa siihen, että moraalien ja politiikan kysymyksissä on aina mahdollista argumentoida uskottavasti sekä asian puolesta että sitä vastaan. Tämä tarkoittaa, että argumentilla on aina kaksi puolta. Hobbes hyökkäsi tätä ideaalia vastaan, kuten argumentoin luvussa 4.2, yhdistämällä moraalifilosofiaan luonnontieteistä kumpuavan metodin ja tieteellisen varmuuden. Tämän lisäksi Hobbes argumentoi, että hallitsijalla on oikeus päättää moraalitermien sisällöstä. Hobbesin mukaan hallitsija pystyi päättelemään moraalitermien oikeellisuuden tieteellisen testin avulla. Nämä asiat käsittelin luvussa 3.2.

Vaihtoehdottomuuden retoriikan elementit kaksi, kolme ja neljä liittyvät läheisesti ensimmäiseen elementtiin. Samalla tavoin klassisen retoriikan periaatteet kaksi, kolme ja neljä liittyvät ensimmäiseen. Klassisen retoriikan *in utramque partem*-ideaali perustuu näkemykselle siitä, että moraalialue koskeva tieto on epävarmaa, jolloin argumentaation on pohjaututtava todennäköisyyksille. Tämä mahdollistaa moraalialue koskevissa kysymyksissä sen, että puhujan on lähes aina mahdollista pyrkiä muuttamaan jonkin moraalitermin määritelmää ja siten kyseisen termin moraalista arvoa. Klassisen retoriikan tekniikka paradiastole eli retorinen uudelleenkuvaus, josta puhuin luvussa 2.2, perustuu tähän moraalitiedon epävarmuuteen. Moraalitiedon epävarmuudesta juontuvat siten periaatteet siitä, että on olemassa useita mahdollisia määritelmiä ja siitä, että on olemassa useita näkökulmia moraalikysymyksiin. Samoin neljäs periaate siitä, ettei ole olemassa varmaa tietoa, vaan on toimittava todennäköisyyksien perusteella, juontuu tuosta epävarmuudesta.

Hobbes sen sijaan kielsi näistä klassisen retoriikan periaatteista jokaisen. Vaihtoehdottomuuden retoriikan toinen elementti perustuu Hobbesin hyökkäykselle moraalitiedon epävarmuuden periaatetta vastaan. Esittelin tämän hyökkäyksen luvussa 4.2. Hobbes esitti oman moraalifilosofiansa luonnontieteiden tapaan demonstratiivisena tieteenä, jonka perusteella on mahdollista tehdä varmoja yleispäteviä johtopäätöksiä ja todistaa tietty määritelmä oikeaksi. Tästä johdin vaihtoehdottomuuden retoriikan toisen elementin eli väitteen siitä, että on olemassa yksi ainoa tyhjentävä määritelmä. Tästä juontuu myös neljäs elementti, eli tieteellinen varmuus. Vaihtoehdottomuuden retoriikan kolmas elementti puolestaan juontuu Hobbesin pyrkimyksestä keskittää moraalialueita koskeva harkintakyky ja päätösvalta yhteen lähteeseen. Tästä olen puhunut luvuissa 2.2, 3.2 ja 4.2. Hobbes katsoi, että suvereenilla hallitsijalla on poliittisessa yhteisössä ainoa oikeus päättää moraalialue sisällöstä. Tästä johdin vaihtoehdottomuuden retoriikan kolmannen elementin eli väitteen siitä, että on olemassa yksi ainoa moraalialue lähde. Viides elementti eli vastustajien naurettavuus perustuu Hobbesin säälimättömälle tavalle käyttää retoriikkaa poliittisten vastustajiensa vähättelyyn.

Vaihtoehdottomuuden retoriikan kuudennen elementin perustin Hobbesin myöhäisempää tuotantoa leimaavan ihmisjärjen riittämättömyyden teeman varaan. Ensimmäisissä poliittista teoriaa koskevissa teoksissaan Hobbes vaikuttaa luottavan ihmisten järkeen ja kykyyn toimia järkevästi kuolemanpelon motivoimana. Leviathanissa Hobbes selkeästi kyseenalaistaa yksittäisen ihmisen järjen riittävyuden, ja korostaa hallitsijan valtaa ohjata ihmisten pelkoa ja käyttäytymistä. Ihmisten suurin pelko on oltava fyysisen kuoleman pelko, jotta rauha ja poliittinen yhteisö säilyvät. Nämä teemat nostin esille erityisesti luvuissa 2.1 ja 3.3. Tähän liittyy myös Hobbesin pyrkimys eristää ihmiset taidokkaiden reattoreiden puheelta ja kansankiihotukselta keskittämällä kaikki poliittinen harkinta- ja päätösvalta hallitsijalle. Hallitsijasta kumpuava julkinen järki korvaa tällöin ihmisten yksityisen järjen ja harkintakyvyn, koska jokainen yksittäinen ihminen luovuttaa oman harkintakykynsä hallitsijalle

sitoutuessaan poliittiseen yhteisöön. Näistä teemoista puhuin luvuissa 3.1 ja 4.2. Tämän keskustelun lopputuloksena syntyy vaihtoehdottoman retoriikan viimeinen elementti: kuulijan järjen epäilyksestä seuraa pelkoon vetoaminen.

Näistä kuudesta elementistä rakentuu metodinen runko, jonka avulla analysoin valtiovarainministereiden puheita. Etsin jokaisesta puheesta merkkejä näistä kuudesta elementistä ja tutkin, sisältyivätkö kaikki kuusi tai osa niistä kuhunkin puheeseen. Aluksi kävin kaikki yksitoista puhetta tällä tavoin läpi. Tämän jälkeen jaottelin yksittäiset puheet kolmelle eri aikakaudelle ja vertasin jokaisen aikakauden puheita keskenään. Tässä vaiheessa tarkoituksena oli hahmottaa kullekin aikakaudelle tyypillinen puhetapa eli toisin sanoen tutkia, käyttivätkö ministerit tietyllä aikakaudella systemaattisesti vaihtoehdottomuuden retoriikan eri elementtejä. Viimeisessä analyysin vaiheessa vertasin näitä aikakausille tyypillisiä puhetapoja keskenään ja tutkin, kuvasivatko vaihtoehdottomuuden retoriikan elementit johdonmukaisesti suomalaista talouspoliittista retoriikkaa.

Seuraavaksi esittelen lyhyesti muutamia retorisia tekniikoita, joihin tulen viittaamaan analyysiluvuissa. Näitä ovat vertaus, metafora, antiteesi, retorinen toisto ja kysymys. Lisäksi puhun lyhyesti päätökseen perustuvasta argumentoinnista eli kuulijoiden tunteisiin vetoamisesta. Näistä tekniikoista nostan esille erityisesti ekphrasiksen ja hypotyposin. Vertaukset ja metaforat ovat retorisia kielikuvia. Retorisessa vertauksessa rinnastetaan avoimesti kaksi asiaa, jotka ovat keskenään erilaisia, mutta joilla silti jotain yhteistä. Metaforassa vertausta ei tehdä avoimesti, vaan asioiden samankaltaisuuteen ainoastaan vihjataan. Antiteesi viittaa vastakohtaisten asioiden rinnastamiseen. (Corbett 1965, 434–435, 430.) Tällöin tarkoituksena on useimmiten vastakohtaisuuksien esille tuominen ja eroavuuksien korostaminen (Vickers 1989, 492).

Retorinen toisto tarkoittaa jonkin sanan, sanojen ryhmän tai äänteen toistamista. Esimerkiksi anafora on retorisen toiston laji, jossa yhtä sanaa tai tiettyjä sanoja toistetaan peräkkäisten virkkeiden alussa. (Corbett 1965, 438.) Retorinen kysymys puolestaan tarkoittaa kysymystä, jonka vastaus on itsestäänselvä. Puhuja, joka esittää kysymyksen, ei odota siihen vastausta. Tällöin puhuja implikoi, että vastaus on niin itsestäänselvä, ettei sitä tarvitse sanallisesti esittää. (Vickers 1989, 386, 458.) Klassisessa merkityksessä retoristen kysymysten tarkoituksena on jonkin asian epäsuora puolustaminen tai kieltäminen. Sen suostuttelevuuden tehokkuus perustuu hienovaraiseen yleisön johdattelemiseen. Kysymyksen asettelu määrittelee sen, onko kysymyksen vastaus positiivinen vai negatiivinen. Yleisöä johdattelevat retoriset kysymykset voivat usein olla suoria väitteitä tehokkaampia keinoja suostutella yleisö puhujan puolelle. (Corbett 1965, 455.)

Mikäli puhuja halusi vedota kuulijoidensa tunteisiin, kielikuvien lisäksi puhuja saattoi vedota eri tunteisiin ilmaisella itse kyseisen tunteen (Vickers 1989, 79). Pelkoon vetoaminen on mahdollista rakentaa myös kahden klassisen retoriikan keinon, hypotypoosin ja ekphrasiksen, avulla. Ekphrasis on retorinen tekniikka, joka nostaa esiin kuvauksen visuaalisia eli näköön vetoavia elementtejä. Klassisessa retoriikassa näkö katsottiin ihmisen aisteista vahvimaksi ja ekphrasiksen avulla oli mahdollista vedota vahvasti kuulijoiden tunteisiin. Se on tyypillinen osa epideiktistä puhetapaa. Klassisen retoriikan ideaali kuvauksen värikkyudesta koski alun perin metaforia, mutta myöhemmin kuvauksen värikkyys yhdistettiin myös ekphrasikseen ja hypotypoosiin. Hypotypoosi voidaan määrittellä laajasti värikkääksi kuvaukseksi, joka vetoaa näköaistiin. (Vickers 1989, 291, 370, 495). Quintilianus määritteli hypotypoosin tavaksi kuvata faktat niin, että kuvaus vetoaa enemmän näköön kuin kuuloon. Tällaisten visuaalisuuteen vetoavien kuvausten tarkoituksena on vaikuttaa kuulijaan ja tuottaa tälle tunne vahvasta kokemuksesta. Kuvauksen sisältö on hypotypoosin kohdalla merkitykseltään toissijaista. Ekphrasis ja hypotypoosi voidaan erottaa toisistaan merkityssisältöjensä avulla. Ekphrasiksen avulla pyritään kuvaamaan sanojen kautta asia, joka on kuulijalle ennalta tuttu kuvana. Ekphrasis siis kuvaa asioita, jotka kuulija tuntee jo valmiiksi. Kuulija ymmärtää kuvatun asian merkityksen ja voi tehdä sitä koskevia ennako-oletuksia. Näillä asioilla on olemassa vakaa merkityssisältö. Sen sijaan hypotypoosi kuvaa sanojen avulla näköaistimusta, jolla ei ole olemassa valmista merkitystä. Hypotypoosi vihjaa, että merkitys voisi olla olemassa. Tällaiset kuvaukset pyrkivät kuvaamaan ja antamaan selityksen käsittämättömille asioille, joita ei pysty kuvailemaan sanoilla. Hypotypoottinen kuvaus liittyy sellaisiin asioihin ja tapahtumiin, joiden seurauksia ei tiedetä eikä ymmärretä, eli ne säilyvät faktuaalisen kuvauksen ulkopuolella (Toikkanen 2013, 40–41.)

6. 90-LUVUN LAMA: KANSALAISTEN PERUSTURVA ON UHATTUNA

6.1. Faktat kertovat, ettei vaihtoehtoja ole

Iiro Viinanen toi puheissaan esille taloudellisen kurin ja säästämisen pakottavuutta useilla eri keinoilla. Hän käytti pakottavuuden korostamiseen sekä asiatiedolla perustelemista että erinäisiä retorisia tekniikoita. Puheista välittyi vahvasti tieteellinen varmuus, jonka avulla puhujan oli mahdollista antaa kyseessä olevalle asialle yksi oikea määrittely. Puhujan määrittely oli ainoa oikea, tyhjentävä tapa rajata sekä ongelma että sen ratkaisu. Tämän kaltainen argumentaatio rajaa tehokkaasti ulos vaihtoehtoiset määrittelyt, jolloin kilpaileville ongelmanmäärittelyille tai ratkaisuille ei jää tilaa.

”On selvää, että tie lamasta ulos tulee olemaan joka tapauksessa pitkä ja kivinen. Se on kustannusten sopeuttamisen tie, työvoimakustannusten alentamisen tie, julkisten menojen supistamisen tie, kilpailun lisäämisen tie, tukiaisten purkamisen tie ja inflaation madaltamisen tie. Se ei ole helppo tie kuljettavaksi, mutta se on ainoa tie, joka johtaa pysyvästi nykyistä parempaan tilanteeseen. Vain sillä tiellä voidaan kilpailukyky taas saavuttaa.” (Viinanen 1991.)

Puhujan ensimmäiseksi tekemä huomautus ”on selvää, että” on jo antiikin aikana tunnettu retorinen tekniikka. Sen tarkoituksena on väittää, että jokin asia on yleisesti kaikkien tiedossa, jolloin kuulija todennäköisesti myöntää väitteen olevan totta. Tällöin puhuja käyttää sellaisia sananparsia kuten ”kaikki tietävät, että” tai ”tämä on yleisesti hyväksytty”. Mikäli kuulija kyseenalaistaisi väitteen, muut saattaisivat pitää häntä tietämättömänä. (Skinner 1996, 381-2.) Kyseisen tekniikan avulla puhujan on myös helppo sulkea ulos vaihtoehtoiset näkemykset. Puhujan väitteen pakottavuutta korostaa myös matkan metafora, johon yhdistyy vaihtoehdottomuutta korostavia sanavalintoja (”ainoa tie”, ”vain sillä tiellä”).

Viinanen käytti yllä mainittua yleiseen tietämykseen vetoamisen tekniikkaa muun muassa poliittisten vastustajien vähättelemiseen. ”Sokeakin näkee, ettei tällaista julkistalouden paisuttamista voida jatkaa samaan aikaan, kun kokonaistuotanto maassa supistuu” (Viinanen 1992). ”Pitäisi olla jo ilmiselvää, että korkoja ei nyky maailmassa ole mahdollista painaa alas hallinnollisilla ukaaseilla tai säännöstelyllä, valuuttavirtojen suunta ja valuuttavaranto kun kerran määräytyvät koroilla mitattavan valuuttaan sisältyvän riskin mukaan.” (Viinanen 1992.)

Viinanen käytti asiatiedon kiistämättömyyttä eräänlaisena lyömäaseena perustellessaan laman aikana tehtyjen leikkausten tarpeellisuutta.

”Valtion menoja on vuodesta 91 alkaen leikattu määrätietoisesti ja monilla suunnilla suuttumusta herättävällä tavalla. [...] Mitään vastuullista vaihtoehtoa tälle ei kuitenkaan ole ollut. Ne, joiden ei tarvitse kantaa vastuuta seurauksista, voivat esittää muunkinlaisia toimintamalleja. Tosiasioita *ei* kuitenkaan käy kiertäminen eikä niitä puhumalla muuksi muuteta.” (Viinanen 1994.)

Tässä tosiasiat ja puhe asettuvat lähes vastakohtaisiksi asioiksi. Väite, että puhujan vastustajat yrittävät muuttaa tosiasioita puheen avulla, arvottaa heidän puheensa negatiiviseksi asiaksi. Vastustajat yrittävät puheen avulla vastuuttomasti muuttaa taloudellisia tosiasioita itseä miellyttäväksi, eli vaikeat tosiasiat kielletään. Puhuja asettaa samalla vastakkain myös puheen ja toiminnan.⁴⁴ Vastustajien vastuuttomuuden ja moraalittomuuden alleviivaaminen auttaa puhujaa eetoksen luomisessa. Puhujan edustama hallitus on toiminut aktiivisesti, vastuullisesti ja määrätietoisesti tosiasioiden pohjalta. Se kykenee myös vaikeisiin päätöksiin, vaikka kyseiset päätökset aiheuttavat kansassa suuttumusta.

”Ymmärtämättä on jäänyt se, että tällaisessa tilanteessa Suomen Pankki joutuisi vastaavasti kiristämään pankkien maksuvalmiutta markkinaoperaatiollaan. Muutoinhan seurauksena likviditeetin lisäyksestä ja korkotason alenemisesta olisi valuuttojen ulosvirtaus ja ennen pitkää valuuttakriisi. Setelirahoitus onkin itse asiassa vain vanhan inflaatio – devalvaatio-mallin uusi naamio.” (Viinanen 1992.)

Tässä puhuja muuttaa puhetyyliään tavanomaisemmasta metaforisesta kielestä taloustieteen termistöä suosivaan halutessaan korostaa vastustajiensa ymmärtämättömyyttä talouden realiteeteista. Puhuja tuo esille oman asiantuntemuksensa määrittelemällä ongelman taloustieteen kautta ja samalla pakottaa mahdolliset vasta-argumentit pysymään taloustieteen saralla. Mikäli vastustajat eivät hallitse taloustieteen termistöä yhtä syvällisesti kuin puhuja ja siten pysty esittämään vasta-argumenttiaan samalla termistöllä, he näyttävät puhujaan verrattuna tietämättömiltä.

”Päätös ei merkitse muutosta siinä suhteessa, että hallitus olisi ryhtynyt uskomaan julkisten menojen lisäämisen tai velkaelvytyksen kautta tapahtuvaan työllistämiseen. Sellainen ei tuottaisi edes lyhyellä aikavälillä sanottavaa tulosta. Se olisi itsepetoksellista nappikauppaa ja pitkällä aikavälillä vaikutus kääntyisi negatiiviseksi.” (Viinanen 1993.)

”Setelirahoitus onkin itse asiassa vain vanhan inflaatio – devalvaatio-mallin uusi naamio. Joka siihen uskoo, voi käydä tutustumassa mallin mekaniikkaan ja dynamiikkaan Venäjällä, missä setelirahoitusta on kokeiltu varsin laajassa mittakaavassa. Setelirahoituksen kaltaiset temput saattoivat toimia entisaikoina, kun valtio ei voinut lainata ulkomailta ja kotimaassa luottoja säännösteltiin.” (Viinanen 1993.)

Faktatieto vertautui Viinasen puheissa usein uskoon. Usko näyttäytyi useimmiten tiedolle alisteisena toiminnan perusteena. Usko ja tieto olivat toisilleen antiteettisiä eli vastakohtaisia. Viinanen syytti

⁴⁴ Näkemys siitä, että hallitukset toimivat, kun taas parlamentit puhuvat ja jarruttavat toimintaa, on nykyään melko yleinen (Palonen 2012, 103).

vastustajiaan tiedon puutteesta tai esitti heidän tietonsa väärinä uskomuksina. Vastustajien uskosta puhuessaan Viinanen arvotti uskon negatiiviseksi asiaksi. Esimerkiksi yllä olevissa lainauksissa Viinanen linkitti uskon ”itsepetokselliseen nappikauppaan” ja ”setelirahoituksen kaltaisiin temppuihin”. Usko perustui tällöin temppuihin ja itsepetokseen eikä siten ollut kestäväällä pohjalla, vaan muuttui naurettavaksi. Toisaalta usko näyttäytyi arvoltaan positiivisena asiana silloin, kun se kohdistui oikeisiin asioihin eli hallituksen linjaan.

”Tällainen menojen kasvu on syntynyt siitäkin huolimatta, että tänä vuonna saatiin voimaan lähes 4 miljardin markan edestä säästölakeja. Hallitushan esitti edellisessä budjetissa säästöjä huomattavasti enemmän, mutta vanhan valtiosäännön voimassa ollessa niitä ei saatu voimaan. Silloin perin harvat vielä uskoivat säästöjen tarpeellisuuteen. Paremmiin asioihin olisivat, jos säästöt olisi tuolloin tehty täysmääräisinä.” (Viinanen 1992.)

”Valtion menojen taso ilman jo toteutettuja ja nyt esitettäviä säästötoimia olisi kestävä. Sen kanssa ei kunnialla enää selvitä. Jos jollakin on toisenlainen käsitys, sellaisen kannan tueksi on lupa odottaa yksityiskohtaiset, huolellisesti mietityt perusteet. En usko tällaisia perusteluja löytyvän. Säästölinja onkin ainoa mahdollinen.” (Viinanen 1992.)

Taloudellisen asiantiedon pohjalta Viinanen puheissa esiintyy neljä vaihtoehdottoman retoriikan elementtejä. Ensinnäkin puheissa esiintyy selkeä tieteellinen varmuus. Taloudelliset faktat esiintyvät varmoina vakioina, jotka tapahtuvat varmuudella, eivätkä jollain todennäköisyydellä. Toisekseen Viinanen esittämät määritelmät ovat tyhjentäviä. Faktojen avulla vaihtoehtoiset määritelmät rajautuvat ulos, jolloin klassisen retoriikan periaate väittelystä asian puolesta ja sitä vastaan hajoaa. Tässä täyttyy vaihtoehdottoman retoriikan kolmas elementti, jonka mukaan argumentilla on vain yksi puoli. Neljänneksi Viinanen puheissa ainoa oikea moraalinen juontaa taloudellisesta järkevyydestä ja taloustieteeseen perustuvasta asiantiedosta. Keskusteluun ei ole mahdollista tuoda kilpailevia näkökulmia, koska niiden nähdään perustuvan tiedon sijaan uskalle väriin asioihin.

6.2. Poppamiehet tarjoavat ihmelääkkeitä lamakipuihin

Kaikista viidestä puhujasta Viinanen käytti eniten vastustajiensa naurettavuutta korostavia retorisia tekniikoita. Hän käytti niitä usein, laajasti, värikkäästi ja armottomasti. Poliittiset vastustajansa Viinanen kuvasi vuoroin tietämättömiksi, ymmärtämättömiksi ja vastuuttomiksi. Silloin tällöin vastustajat olivat Viinaselle kaikkia näitä yhtä aikaa. Poliittikka näyttäytyykin Viinanen puheissa konfliktina, jossa vastustajat ja heidän esittämänsä poliittiset vaihtoehdot eivät ole vakavasti otettavia vaan naurettavia.

”Meidän talouspoliittiseen keskustelukulttuuriimme kuuluu merkillinen pyrkimys etsiä ihmetemppuja, joiden avulla voitaisiin kiertää tosiasioita ja välttää kipeitä mutta väistämättömiä ratkaisuja. Tuskin on markan arvon nakertajia saatu hetkeksi jäähyllä henkeä vetämään, kun jo ääntään nostivat sääntelykauden miehet. Viimeisin itsepetoksen muoto

näyttää olevan usko siihen, että talousongelmamme ratkeavat, kun setelipainon koneiden kierroslukua nostetaan.” (Viinanen 1992.)

Viinanen aloittaa säälimättömän vastustajiensa ruotimisen rakentamalla omaa eetostaan. Puhuja ihmettelee muiden toimijoiden ”merkillistä pyrkimystä etsiä ihmetempuja”. Sanavalinta ”ihmetemppu” on ensimmäinen viittaus vastustajien naurettavuuteen: ihmeitä ei ole olemassa, mutta silti vastustajat niitä etsivät. Ihmetemput vertautuvat tieteellisiin tosiasioihin, jolloin ihmeisiin uskovien vastustajien naurettavuus korostuu entisestään. Virke sisältää myös implikaation siitä, etteivät poliittiset vastustajat toimi, vaan odottelevat ihmettä, jota ei tule. Erotukseksi vastustajiensa naurettavuudesta puhuja itse kohoaa kaiken tämän yläpuolelle, sillä puhujalla on sekä tieto että halu toimia ja tehdä ratkaisuja. Puhujan eetoksessa korostuu tiedollinen valta ja moraalinen oikeutus. Hallituksella on tosiasiatieto, jonka nojalla se voi tehdä moraalisesti oikeita ratkaisuja. Nämä saattavat olla vaikeita, mutta ne ovat väistämättömiä. Hallitus siis tietää, mikä on kansakunnalle parhaaksi.

Lainauksessa on useita värikkäitä metaforia. Näistä ensimmäisessä puhujan poliittiset vastustajat vertautuvat jyrksijöihin, jotka ”nakertavat” markan arvoa. Tällä metaforalla on vahva negatiivinen lataus, koska jyrksijät nähdään yleisesti ei-toivottuina syöpäläisinä, joista täytyy päästä eroon. Markan arvon nakertajat näyttävät puhujalle eläiminä, ja siten ihmistä alempiarvoisina.⁴⁵ Jyrksijä–metafora yhdistyy epäloogisesti jääkiekko–metaforaan. ”Markan arvon nakertajat” asetetaan ”jäähyllille”, jolloin implikaationa on se, että markan arvon nakertajat toimivat yhteisiä pelisääntöjä vastaan ja saavat rikkeensä vuoksi rangaistuksen. Molemmat metaforat ovat helppoja ymmärtää ja visualisoida, koska niiden lähteet ovat tuttuja ja helposti tulkittavissa. Metaforat tekevät selväksi sen, että kuvaillun kaltainen toiminta, markan arvon nakertaminen, rikkoo yhteisiä pelisääntöjä. Kuulijan ei tarvitse ymmärtää talouden toimintaa ymmärtääkseen, että puhujan vastustajat toimivat väärin. Talouden toimintaan liittymättömät metaforat myös aiheuttavat myös sen, ettei puhujan tarvitse perustella loogisesti, miksi markan arvon aleneminen on taloudellisesti ei-toivottava asia.

Puhuja myös implikoi, että vastustajien puhe on vaarallista ja vastuutonta. ”Tuskin on markan arvon nakertajia saatu hetkeksi jäähyllä henkeä vetämään, kun jo ääntään nostivat sääntelykauden miehet.” Kuvaus puhujan poliittisista vastustajista sääntelykauden miehinä antaa ymmärtää, että vastustajat ovat jääneet kiinni menneeseen aikaan eli taloudellisen sääntelyn aikakaudelle, eivätkä tämän takia osaa sopeutua nykytilanteeseen. Puhuja myös implikoi kuvauksellaan, että vastustajat ovat ymmärtämättömiä, koska yrittävät soveltaa menneen ajan työkaluja nykyisiin ongelmiin uskoessaan, että maailma toimii yhä samoin kuin ennenkin. Ymmärtämättömyyttä ja järjettömyyttä alleviivaa

⁴⁵ Myös Hobbes (1968, 29.14) vertasi poliittisia vastustajiaan, parlamentaristeja, eläimiin. Hobbesin mukaan sellaiset ihmiset, jotka hyväksyvät kuninkaanmurhan, vertautuvat vaarallisiin vesikauhuisiin koiriin.

vastustajien syyttäminen itsepetoksesta. Tämän lisäksi puhuja toteaa vastustajiensa toimivan uskon, ei asiatiedon pohjalta. Asiatieto ja tieteellinen varmuus ovat talouspoliittisessa kontekstissa perusnormeja, joita ei tule kyseenalaistaa. Tällöin usko asettuu ikään kuin tiedon vastakohtaksi. Uskon perusteella toimivilla vastustajilla ei ole tietoa tosiasioista, kuten puhujalla ja hallituksella on. Tällöin vastustajien esittämä toimintavaihtoehto supistuu epätieteelliseksi ja epäuskottavaksi, eikä puhujan tarvitse argumentoida sitä vastaan loogisesti. Sen sijaan, että puhuja argumentoisi loogisesti, miksi lisärahan vapauttaminen markkinoille ei ratkaisisi Suomen taloudellisia ongelmia, puhuja vetoaa yksinkertaiseen metaforaan taloudesta koneena.

”Devalvaatiota on viime aikoina tarjottu merkilliseksi ihmeläkkeeksi talouden ongelmiin, ikään kuin markan arvon alentaminen avaisi teollisuudelle uusia vientimarkkinoita, voimistaisi näillä ilmenevää kysyntää ja loisi uusille markkinoille sopivia tuotteita. Ei ole haluttu nähdä, että perimmiltään kysymys maamme kilpailukyvyn heikentymisestä on rakenteellinen ja vain rakenteellisin keinoin tilannetta voidaan parantaa. Idänmarkkinat menettänyt kenkätehdas ei hevin käänny länsivetoiseksi korkean teknologian yritykseksi, olipa ihmeläkkeeksi mainostettu devalvaatio kuinka suuri tahansa.” (Viinanen 1991.)

”Setelirahoitusta on myös tarjottu poppakonstiksi lamakipuihin. Poppamiehet ovat ilmeisesti tarkoittaneet, että valtio rahoittaisi menojaan lainaamalla Suomen Pankilta, mikä kuvitellaan aiheuttavan likviditeetin lisäystä ja jopa korkotason alenemista. Ymmärtämättä on jäänyt se, että tällaisessa tilanteessa Suomen Pankki joutuisi vastaavasti kiristämään pankkien maksuvalmiutta markkinaoperaatiollaan. [...] Setelirahoituksen kaltaiset temput saattoivat toimia entisaikoina, kun valtio ei voinut lainata ulkomailta ja kotimaassa luottoja säännösteltiin. Silloin valtiovarainministeri saattoi kolkutella Aleksin pankkien ovia lainaa anomassa.” (Viinanen 1992.)

Lama ja sitä ympäröivät taloudelliset ongelmat nähdään sairautena⁴⁶, jonka oireita puhujan poliittiset vastustajat pyrkivät tietämättömyyttään, ja kenties epätoivoisuuttaan, hoitamaan ”ihmeläkkeiden” ja ”poppakonstien” avulla. Vastustajat itse vertautuvat poppamiehiin. Poppamiehet nähdään nykypäivänä länsimaissa joko typerinä ja ymmärtämättöminä, jos he itse uskovat omiin parannuskeinoihinsa, tai huijareina, jos he itse tietävät, etteivät poppakonstit paranna potilaan tautia. Poliittisten vastustajien vertaaminen poppamiehiin tekee näin ollen vastustajista naurettavia. Vastustajien keinot laman nujertamiseksi ovat yhtä epäuskottavia kuin huijareiden tarjoamat poppakonstit. Vertaus saa vastustajat näyttämään vähintäänkin epäuskottavilta ja ymmärtämättömiltä, mutta pahimmillaan myös vastuuttomilta, opportunistisilta huijareilta.

Vastustajien lisäksi myös vaihtoehtoiset taloudelliset ratkaisut näyttäytyvät epämairittelevassa valossa. Devalvaatio ja setelirahoitus vertautuvat ihmeläkkeisiin ja poppakonsteihin, jolloin ne eivät

⁴⁶ Sairauden metaforat ovat suomalaisessa talouspoliittisessa retoriikassa tavanomaisia. Yleensä vanha sääntelytalous ja sen ominaisuudet nähdään sairaina, kun taas vapaa markkinatalous nähdään terveenä. (Kantola 2002, 139–140.)

ole vakavasti otettavia ja uskottavia keinoja talouden ongelmien ratkaisuun.⁴⁷ Devalvaation arvottaminen negatiiviseksi ja jopa naurettavaksi asiaksi liittyy Ahon hallituksen omaksumaan linjaukseen vakaasta markasta. Linjauksen taustalla vaikuttivat ajatukset devalvaatioihin perustuneen politiikan ”turmiollisuudesta” ja valtion harjoittaman rahapolitiikan moraalittomuudesta (Kantola 2002, 98).

”Markan arvon peukaloimisen seuraukset olisivat sen sijaan kielteiset. [...] Lisäksi maamme ulkomainen velkaantumisen kasvaisi matemaattisen varmasti devalvaation määrällä, millä olisi sangen huomattava vaikutus yrityskenttään. Kasvava velkarasitus koituisi etenkin sellaisen pienen ja keski-suuren yritystoiminnan painolastiksi, jolla ei ole omia vientituloja, vaikka se osallistuisikin vientiin alihankintojen muodossa. Tätä painolastia on jo yllin kyllin lisätty vastuuttomilla devalvaatiopuheilla, joilla on nostatettu kotimaan korkotasoa.” (Viinanen 1991.)

Tässä puhuja esittää vastustajansa vastuuttomina ja moraalittomina toimijoina, jotka olisivat valmiita peukaloimaan markan arvoa seurauksista välittämättä. Puhuja toteaa devalvaation johtavan matemaattisen varmasti velkarasituksen ja siten ylimääräisen painolastin kasvuun, eli hän vetoaa asiatietoon ja mielikuvaan matematiikasta täsmällisenä ja luotettavana tiedon muotona. Vastustajat eivät tätä ymmärrä tai halua ymmärtää, vaan he sen sijaan lisäävät yritys-kentän painolastia *devalvaatiopuheillaan*. Tällöin vastustajien puhe on sekä vastuutonta että vaarallista, koska hallitsemattomalla puheella on negatiivisia seurauksia. Vastustajien puhe näyttäytyy vaarallisena ja hallitsemattomana myös Viinasen seuraavan vuoden budjettipuheessa. Tuolloin hän toteaa, että ”[t]oivoa sopii, ettei markkinoiden rauhattomuutta enää tässä salissa ruokittaisi harkitsemattomilla puheilla” (Viinanen 1992).

Vastustajien lisäksi myös politiikka saa eräässä Viinasen huomautuksessa naurettavia piirteitä.

”Valtiontalous ei mahdollista perinteistä kaupankäyntiä säästökohteista eikä suurten pakettien tekemisestä. Ne ovat aiemminkin tulleet sangen kalliiksi veronmaksajille. Yksityiskohdista ja mahdollisista vaihtoehtoisista säästökohteista voidaan toki neuvotella.” (Viinanen 1991.)

Politiikan ymmärtäminen kaupankäynniksi viittaa poliittisiin kompromisseihin ja niin sanottuihin poliittisiin lehmänkauppoihin⁴⁸. Poliitiikka nähdään pelinä, jossa jokainen saa jotain haluamaansa. Puhuja arvottaa tällaisen poliittisen kaupankäynnin negatiiviseksi asiaksi, koska se on menneisyydessä ”tullut veronmaksajille kalliiksi”. Väite ei erittele, miksi tai miten kaupankäynti olisi maksanut veronmaksajille muuta toimintatapaa enemmän. Sen tärkein tavoite lieneekin juuri puhujan paheksunnan ilmaiseminen ja siten eetoksen rakentaminen. Puhuja ei halua tuhjata veronmaksajien

⁴⁷ Huolimatta siitä, että Viinanen kielsi devalvaation mahdollisuuden sekä vuonna 1991 että vuonna 1992, hallitus päätyi toteuttamaan devalvaation sekä syksyllä 1991 että syksyllä 1992 (Kantola 2002, 101).

⁴⁸ Poliittiset lehmänkaupat tarkoittavat tilannetta, jossa poliittiset toimijat sopivat keskenään kannattavansa toinen toisensa aloitetta. Tämä on yleisesti nähty moraalisesti arveluttavana politikoinnin muotona. (Kts. esim. Paloheimo & Wiberg 1996, 307-9.)

rahoja. Väite tekee selväksi sen, ettei kaupankäynti ole nyt mahdollista, eli toisin sanoen hallituksen esityksen sisällöstä ei tingitä. Taloudellinen kuri ja säästäminen muodostuvat pakottavaksi ratkaisuksi, koska moraalien kannalta tärkeintä on säästää veronmaksajien rahoja.

6.3. Ilman säästöjä ei ole perusturvaa

Viinanen vetoaa valtiovarainministerikautensa ensimmäisessä budjettipuheessa vuodelta 1991 useita kertoja kuulijoiden pelkoon. Suurin ja suurin uhka, jonka hän puheessaan esittää, on suomalaisen hyvinvointivaltion hajoaminen ja kansalaisten perusturvan katoaminen. Uhat kohdistuvat suoraan yksittäisiin suomalaisiin, erityisesti yhteiskunnan heikoimmassa asemassa oleviin ihmisiin eli heihin, jotka elävät valtion tarjoaman perusturvan varassa. Nämä uhat vetoavat suoraan yksilön pelkoon omasta taloudellisesta selviytymisestään ja ovat siten luonteeltaan vakavia. Viinanen vetoaa perusturvaan kohdistuvan uhkaan kahteen otteeseen.

”Ellei avoimen sektorin ongelmia kyetä pian ratkaisemaan ja talouden syöksykierrettä katkaisemaan, putoaa pohja pois valtionalouden mahdollisuuksilta tarjota kansalaisille nykyisen kaltainen perusturva” (Viinanen 1991).

”Budjettiesitystä ovat kärkkäimmät arvostelleet epäsosiaalisiksi, koska monien sosiaalietuuksien taso ehdotetaan pidettäväksi ennallaan ja muutamia harvoja jopa hieman tarkastettaviksi alaspäin. Jos näin ajatellaan, jää näkemättä metsä puilta. Ellei nyt uskalleta puuttua julkisten menojen kasvukehitykseen sittenkin vielä melko vähäisin säästöehdotuksin, uhkaa valtiontalous ajautua tilanteeseen, jossa sen kyky turvata nykyisenlaajuinen perusturva kaikille kansalaisille häviää. Nyt on oltava rohkeutta luopua joistakin etujen korotuksista ja tasoittaa muutamien ansiosidonnaisten etuuksien tasoa, jotta meillä olisi jatkossa ylipäänsä edellytykset perusturvaan.” (Viinanen 1991.)

Talouden syöksykierre ja pohjan putoaminen ovat visuaalisia metaforia, jotka kuulijan on helppo kuvitella mielessään. Syöksykierre tarkoittaa liikettä, jossa ”lentokone pystysuorassa syöksyssä pyörii pituusakselinsa ympäri” (Kielitoimiston sanakirja 2015). Syöksykierre on hallitsemattomana vaarallista ja hallittunakin se on osattava pysäyttää ajoissa, jotta lentokone ei syöksy maahan. Metaforana syöksykierre viittaa siis hengenvaaralliseen tilanteeseen. Pohjan putoaminen taas viittaa perusteiden pettämiseen. Nämä uhat kohdistuvat suoraan hyvinvointivaltion olemassaoloon ja yksittäisiin kansalaisiin. Se, että Suomen valtio ei turvaisi kansalaisilleen vähimmäistoimeentuloa, on nykypäivän kuulijoille tuntematon skenaario. Kuulijat eivät voi päätellä uhan toteutumisesta johtuvia seurauksia kokemuksensa tai yleisen tiedon perusteella, koska maailmansotien jälkeen Suomessa ei ole ollut tilannetta, jolloin valtio ei olisi taannut jonkinlaista perusturvaa kansalaisilleen. Tällöin jokaisen kuulijan on itse kuviteltava nämä seuraukset, koska puhuja ei määrittele uhan seurauksia, vaan jättää ne avoimiksi.

Uhka on siis muotoa ”ellemme toteuta julkisen talouden säästöjä, kansalaisten perusturva katoaa”. Perusturvan katoaminen on hallitsematon uhka, jonka puhuja ottaa takaisin kontrolliin matkan metaforien ja kuulijoiden rohkeuteen vetoamisen avulla. Puhuja lupaa uhan väistyvän, mikäli toimimme rohkeasti puhujan ehdottamalla tavalla. Vaatimus rohkeudesta toteuttaa itselle haitallisia tai epämieluisia päätöksiä esiintyy yllä olevassa lainauksessa kaksi kertaa lähes peräkkäin toistettuna. Ensin puhuja vaatii, että on ”uskallet[tava] puuttua julkisten menojen kasvukehitykseen sittenkin vielä melko vähäisin säästöehdotuksin”, ja tämän jälkeen hän korostaa vaatimusta ”on oltava rohkeutta luopua joistakin etujen korotuksista ja tasoittaa muutamien ansiosidonnaisten etuuksien tasoa”.

Hyvinvointivaltion hajoamisen teema toistuu puheessa kerran myös hieman erilaisessa muodossa.

”Kaikki esitetyt säästötoimet huomioon ottaenkin valtion nettorahoitustarve kasvaa tänä ja ensi vuonna niin voimakkaasti, että valtionvelka kaksinkertaistuu kahdessa vuodessa. Velan kasvu lisää erittäin nopeasti korkomenoja, jotka ennen pitkää pakottavat karsimaan menoja valtion varsinaisilla tehtäväalueilla. Ensi oireet tästä on nähtävissä jo käsiteltävässä budjettiesityksessä, tosin vielä laimeina.” (Viinanen 1991.)

Tässä uhka muotoillaan aikaisempia täsmällisemmin: liian suuri valtionvelka johtaa leikkaamaan menoja valtion varsinaisilla tehtäväalueilla. Uhka esitetään tieteellisen varmana asiana, jolloin uhka muuttuu pakottavaksi todellisuudeksi. Valtionvelka kaksinkertaistuu varmasti, ei vain todennäköisesti ja pakottaa siten säästöihin. Ilmaisuu valtion ”varsinaisilla tehtäväalueilla” kertoo, mistä pitäisi säästää, mutta jättää määrittelemättä sen, mitä nuo tehtävät ovat. Tämä mahdollistaa sen, että kuulija voi itse kuvitella leikkauskohteet. Tämä lisää uhan pelottavuutta, koska kuulija voi päätellä, että säästöt kohdistuvat häntä itseään koskettaviin tehtäviin.

Jokaisessa kolmessa hyvinvointivaltion hajoamiseen ja kansalaisten perusturvan häviämiseen liittyvässä uhassa on samankaltaisia määrittelemättömyyden elementtejä. Puhuja käyttää näitä uhkakuvia pelon ja pakottavuuden tunteen korostamiseen. Uhkien laajuus ja tuntemattomuus vetoaa hypotypoosin kautta kuulijoiden pelkoon. Pakottavuus linkittyy uhkiin tieteellisen varmuuden avulla, sillä puhuja esittää uhat vakioina, jotka toteutuvat väistämättä ja täydellä varmuudella, mikäli tarvittavia säästötoimia ei toteuteta. Pakottavuutta korostaa myös puhujan viittaus poliittisten vastustajien ymmärtämättömyyteen (”[j]os näin ajatellaan, jää näkemättä metsä puilta”), jolloin he eivät voi tarjota vakavasti otettavia vaihtoehtoja hallituksen linjalle sekä viittaus julkisen talouden ongelmiin sairautena (”Ensi oireet tästä on nähtävissä jo käsiteltävässä budjettiesityksessä”).

Puhuja ottaa tuntemattomat uhat ja pelon dynamiikan takaisin kontrolliinsa tarjoamalla kuulijoille tuttuja, helposti ymmärrettäviä visuaalisuuteen vetoavia metaforia. Ratkaisuksi hyvinvointivaltion

hajoamisen uhkaan puhuja esittää valtiontalouden säästöjä. Säästöjen toteuttaminen vertautuu vaikeakulkuiseen tiehen, joka on kuljettava taloudellisten vaikeuksien voittamiseksi. Puhuja esittää matkanteon hankalana, rohkeutta vaativana toimintana, jolle ei kuitenkaan ole vaihtoehtoja.

”Emme voi ottaa iänkaiken uutta lainaa ja käyttää sitä kulutukseen. Se tie johtaa ennen pitkää umpikujaan. Lainanoton sijaan onkin uskallettava aloittaa talouden kustannus- ja menoautomaattien karsiminen.” (Viinanen 1991.)

”On selvää, että tie lamasta ulos tulee olemaan joka tapauksessa pitkä ja kivinen. Se on kustannusten sopeuttamisen tie, työvoimakustannusten alentamisen tie, julkisten menojen supistamisen tie, kilpailun lisäämisen tie, tukiaisten purkamisen tie ja inflaation madaltamisen tie. Se ei ole helppo tie kuljettavaksi, mutta se on ainoa tie, joka johtaa pysyvästi nykyistä parempaan tilanteeseen. Vain sillä tiellä voidaan kilpailukyky taas saavuttaa.” (Viinanen 1991.)

Retorinen toisto korostaa yhtäältä toiminnan vaihtoehdottomuutta ja toisaalta tarvetta kestävyydelle ja rohkeudelle vaikeuksien edessä. Vaihtoehdottomuutta lisää puhujan huomautus toisesta tiestä, lainanoton tiestä, joka johtaa ainoastaan umpikujaan. Umpikujassa toimintavaihtoehtoja ei enää ole, koska eteenpäin ei pääse. Toimintatilan supistuminen painottuu erityisen negatiiviseksi asiaksi, koska poliittisen pelivaran, toimintatilan ja eteenpäin liikkumisen teemat korostuivat Viinasen puheissa positiivisina asioina.

Viinanen korosti puheissaan vahvasti tulevaisuuden näkökulmaa ja vetosi useaan otteeseen sukupolvien väliseen oikeudenmukaisuuteen. Hän perusteli valtion velkaantumisen vastuuttomuutta erityisesti sillä, että kulutukseen käytettävä velkaraha on pois tulevilta sukupolvilta, jotka joutuvat tahtomattaan velan maksumiehiksi. Vuoden 1991 puheessaan Viinanen kuvailee valtion velkaa fyysisenä taakkana, joka kaatuu kansalaisten kannettavaksi.

”On omituista, että vielä nytkin esitetään vaatimuksia valtion lainanoton kasvattamisesta entisestään lisäelvytyksen rahoittamiseksi. Tällaiset vaatimukset ovat näissä oloissa uhkapeliä tulevaisuuden kustannuksella. Eikö vastuulliselle päätöksentekijälle pitäisi riittää, että valtionvelan määrä kasvaa ensi vuoden jokaisena työpäivänä yli 130 miljoonalla markalla? Vieläkö pitäisi lisätä tulevien vuosien korko- ja lyhennystaakkaa? Kaikki taakka kaatuu joka tapauksessa kansalaisten maksettavaksi, tavalla tai toisella.” (Viinanen 1991.)

Viinanen korostaa velkataakan uhkaavuutta velan maksamisen yksityiskohtien jättämisellä hämärän peittoon. Velka on maksettava ”joka tapauksessa, tavalla tai toisella”. Uhkaava loppukaneetti jättää kuulijan mielikuvituksen varaan päättää, mitä puhuja uhalla tarkoittaa. Uhka tulevaisuuden velkataakasta on osoitettu sekä puhetta kuunteleville kansalaisille että hallituksen poliittisille vastustajille oppositiossa. Elvytystä ja lisävelanottoa kannattavat poliitikot leimautuvat vastuuttomiksi (”vaatimukset ovat näissä oloissa uhkapeliä”, ”[e]ikö vastuulliselle päätöksentekijälle pitäisi riittää”) ja tietämättömiksi (”valtionvelan määrä kasvaa ensi vuoden jokaisena työpäivänä yli 130 miljoonalla markalla”). Tässä puhuja esittää yhtäaikaaisesti kaksi erillistä implikaatiota.

Ensinnäkin hän esittää kansalaisille väitteen siitä, että oppositio toimii vastuuttomasti vaatiessaan lisävelkaa, kun taas hallitus ymmärtää tekojensa seuraukset ja toimii kansalaisten parhaaksi. Toiseksi puhuja kiristää oppositiota ja pyrkii rajaamaan poliittisten vastustajiensa toimintavaihtoehtoja esittämällä hallituksen säästölinjan ainoana vastuullisena toimintatapana.

Viinanen korostaa uhkan vakavuutta ja poliittisten vastustajiensa vastuuttomuutta useilla retorisilla keinoilla. Hän aloittaa tuomalla esille oman yllättyneisyytensä muiden toimijoiden vastuuttomuudesta (”[o]n omituista, että vielä nytkin”), jolloin kuulijat voivat samaistua puhujan tunteeseen. Samalla puhuja rakentaa omaa eetostaan nostamalla itsensä muiden moraalittoman toiminnan yläpuolelle. Vastuuttomuutta korostavat myös metafora lisävelanotosta uhkapelinä ja peräkkäiset retoriset kysymykset, joihin on mahdollista vastata vain yhdellä tavalla. Molemmat kysymykset on muotoiltu niin, että niihin voi vastata vain yhdellä tavalla, mikäli vastaaja haluaa esittää itsensä vastuuntuntoisena toimijana.

Viinanen nosti sukupolvien välisen oikeudenmukaisuuden teeman selkeästi esille myös vuoden 1993 puheessaan.

”Olen yrittänyt kertoa sekä kaikille päättäjille että myös kaikille suomalaisille eräistä talouden perusasioista. Sanomani keskeisin sisältö on ollut ja on edelleenkin se, että me emme voi rakentaa jatkuvasti tulevaisuuttamme velkarahan varaan. Suu on pantava säkkiä myöten ja työllä on hankittava se lisäraha, jolla hyvinvointia voidaan säilyttää. Nyt tarvitaan määrätietoisuutta ja realismia ongelmiamme voittamiseksi. Olemme todella huonoja päättäjiä, jos sysäämme valtavat ongelmamme lastemme harteille.” (Viinanen 1993.)

Uhkana siis on, että ”meidän lapsemme” joutuvat epäoikeudenmukaisesti maksamaan ”meidän” velkamme. Tässä Viinanen käyttää mielenkiintoisesti sekä yksikön ensimmäistä persoonaa että monikon ensimmäistä. Minä-muodon avulla hän rakentaa omaa eetostaan ja korostaa omaa tietämystään (”[o]len yrittänyt kertoa”). Hän tietää, että velan ottaminen on väärin, ja on valmis vastuullisena poliitikkona kertomaan sen kaikille suomalaisille. Toisaalta hän myös vetoaa suomalaisten yhtenäisyyteen ja poliittisten vastustajien vastuuntuntoisuuteen käyttämällä ”me”-muotoa. Tässä Viinanen sisällyttää itsensä kuuluvaksi kollektiiviin, koska vaihtaa ”minä”-muodosta ”me”-muotoon. Muutos implikoi, että puhujan lailla myös poliittisten vastustajien ja kansalaisten tulee toimia vastuullisesti eli lopettaa velkaantuminen.

Viinanen toistaa metaforan velasta raskaana fyysisenä kantamuksena, mutta tällä kertaa yhdistää siihen kuulijoiden syyllisyyden tunteeseen vetoamisen. ”Me” ”sysäämme ongelmamme lastemme harteille” välittämättä siitä, että lapsilla ei ole ollut asiassa vaikutusvaltaa. Puhuja ei kuitenkaan nosta itseään moraalisesti muiden toimijoiden yläpuolelle, vaan päinvastoin korostaa kuuluvansa joukkoon toistamalla monikon ensimmäistä persoonaa. Näin puhuja voi vedota syyllisyyden tunteen lisäksi

kuulijoiden velvollisuuden tuntoon implikoimalla väitteen ”me emme ole huonoja päättäjiä, emmekä me sysää ongelmiamme lastemme harteille”. Vaihtoehtona olisi olla huono päättäjä. Tällöin kuulijoiden ainoaksi toimintavaihtoehdoksi jää olla hyvä päättäjä ja kannattaa hallituksen esitystä.

Yllä oleva lainaus sisältää myös toisen, epäsuoran uhan: ellei suuta panna säkkiä myöten, hyvinvointi ei säily. Sanonta ”suu säkkiä myöten” viittaa tässä lisävelanottoon, joka saa negatiiviset moraaliset konnotaatiot ja on siis paheksuttavaa. Viinanen korostaa tätä virkkeen toisessa päälauseessa ”työllä on hankittava se lisäraha”. Raha hyvinvoinnin säilyttämiseksi pitää ansaita työllä eikä vastuuttomasti otetulla lisävelalla. Tämä on hyvä esimerkki aineistossa vuosikymmeneltä toiselle jatkuvasta työn arvostuksen teemasta.

Kahdessa kolmesta Viinaseen puheesta esiintyy suoraan Suomen koko kansantalouteen kohdistuva uhka. Nämä uhat vetoavat kuulijoiden pelkoon. Ajatus kansantalouden romahtamisesta ja tuhoutumisesta on pelottava, koska tällaisten skenaarioiden lopputulos on ennalta tuntematon.

”Hallitus vetoaa eduskuntaryhmien vastuuntuntoon säästöjen toteuttamiseksi. Ellei säästöjä kyetä toteuttamaan, uhkaa valtiontalouden velanotto kasvaa ensi vuonna lähes kolmasosaan menojen loppusummasta. Sillä olisi aivan varmasti epävakautta ja rauhattomuutta lisäävä vaikutus rahamarkkinoihin ja sitä kautta koko kansantalouden toimintaan. Tällöinkin säästölait jouduttaisiin ottamaan käyttöön koko laajuudessaan vuonna 1993, minkä lisäksi ensi vuoden kuoppaa saatettaisiin joutua paikkaamaan veronkorotuksin.” (Viinanen 1991.)

”On kuitenkin muistettava, että velan kasvun vauhti on ollut hirvittävä. Vuoden 90 lopussa velan taso oli 55 miljardia [...], ja tämän vuoden lopussa sen ennakoitaan nousevan 255 miljardiin markkaan. Varsinainen uhka liittyykin velkaantumisvauhtiin ja sen taustalla nähtävissä oleviin rakenteellisiin tekijöihin. Nämä johtavat epäilyyn, että suhdanteiden parantuessaan julkistalouden alijäämäisyys ei korjaannu riittävästi velkaantumiskierteen katkaisemiseksi ja tällöin velkaantumiskehitys loisi yhä synkemmän varjon koko kansantalouden selviytymisedellytysten ylle.” (Viinanen 1993.)

Valtion velkaantuminen ei siis uhkaa ainoastaan kansalaisten perusturvan ja hyvinvointivaltion säilymistä, vaan myös koko Suomen kansantalouden olemassaoloa. Olemassaoloon uhka kohdistuu erityisesti jälkimmäisessä lainauksessa. Tässä puhuja esittää uhan valon ja pimeyden metaforan avulla: ”velkaantumiskehitys loisi yhä synkemmän varjon koko kansantalouden selviytymisedellytysten ylle”. Valon yhdistäminen retoriikassa hyviin ja pimeyden yhdistäminen pahoihin asioihin on klassinen kahtiajako⁴⁹. Velkaantumiskehitys esitetään valtavana fyysisenä entiteettinä, jonka varjo peittää kansantalouden selviytymisedellytykset pimeyteen. Myös sanavalinta

⁴⁹ Valo yhdistyy yleisesti tietoon ja hyvyyteen, kun taas pimeys yhdistyy tiedon puutteeseen ja pahuuteen. Antiteesit valosta ja pimeydestä ovat tyypillisiä kristillisille kulttuureille, mutta ne voidaan palauttaa myös universaaliin tapaan yhdistää valo elämään ja pimeys kuolemaan. (Charteris-Black 2005, 50–51.)

”selviytymisedellytykset” korostaa olemassaolollista vaaraa, sillä selviytyminen viittaa hengissä säilymiseen.

Kansalaisten perusturvaan ja kansantalouden selviytymiseen kohdistuvien uhkien lisäksi Suomeen kohdistuu tuntemattomia uhkia, joiden aiheuttajat tai seuraukset jäävät selittämättä. Nämä uhat vetoavat kuulijoiden pelkoon, koska uhkaava toimija tai toiminnan seuraukset jäävät kuulijan mielikuvituksen varaan.

”Eroa ulkomaisiin korkoihin lisää korkea velkaantuneisuutemme. Ulkomainen nettovelkamme on läntisten teollisuusmaiden korkeimpia ja julkisen sektorin velkaantuminen hyvin voimakkaassa kasvussa. Vaikka velanhoitokykyymme ei vielä olekaan kohdistunut vakavia epäilyjä, on kansainvälisten luottoluokitusten heikkeneminen varoitusmerkki. Ongelmamme on pantu merkille, ja lisää rahaa saadaan vain entistä korkeammalla korolla, sitä korkeammalla, mitä heikommaksi annamme tilanteemme ajautua.” (Viinanen 1992.)

”Toimiamme siitä, miten aiomme hoitaa talousongelmamme täällä Suomessa, seurataan ulkomailla edelleen hyvin tarkkaavaisesti. Olemme nyt talouskehityksen taitekohdassa ja meillä on kaikki mahdollisuudet voittaa ongelmamme, mutta myös pilata kaikki.” (Viinanen 1993.)

Ensimmäisessä lainauksessa uhkana on se, että Suomen valtionlainojen korot nousevat ja lainarahasta joudutaan maksamaan entistä enemmän. Tällöin myös uhan aiheuttaja on selkeä. Aikaisempaa heikommat luottoluokitukset johtavat korkeampiin korkoihin, jolloin uhan aiheuttajina ovat yhtäältä taloudelliset ongelmat ja toisaalta kansainväliset luottoluokittajat. Puhuja kuitenkin esittelee myös toisen uhan, joka jää avoimeksi ja selittämättä: ”yhä heikommaksi ajautuvan tilanteen”. Samalla puhuja vetoaa tarpeeseen toimia aktiivisesti kyseisen tuntemattoman uhan ehkäisemiseksi toteamalla ”mitä heikommaksi annamme tilanteemme ajautua”. Implikaationa syntyy kolmas uhka: ”ellemme toimi ja puutu asioihin, tilanne heikkenee”.

Molemmissa lainauksissa esiintyy tuntemattomaksi jäävä toimija. Molemmissa tuntematon toimija tai toimijat nousevat esille verbin passiivimuodon avulla. Ensimmäisessä tämä toimija tulee esille huomautuksissa ”[o]ngelmamme on pantu merkille”, ja ”[t]oimiamme [...] seurataan ulkomailla edelleen hyvin tarkkaavaisesti”. Molemmissa tämä tuntematon toimija yhdistyy määrittelemättömään taloudelliseen uhkaan (”yhä heikommaksi ajautuva tilanne”; ”mahdollisuus pilata kaikki”). Tuntemattoman uhat pakottavat meidät toimimaan oikein, ellemmme halua kohdata kyseisiä uhkia. Yhdessä nämä avoimiksi jäävät uhat ja tuntemattomiksi jäävät toimijat muodostavat kasvottoman uhan, joka tarkkailee toimintaamme, tuomitsee väärät taloudelliset päätöksemme ja rankaisee väärästä toiminnasta.

7. 2000-LUVUN NOUSUKAUSI: TALOUDELLINEN KURI ON TULLUT JÄÄDÄKSEEN

7.1. Talous ja asiatieto voittavat politiikan

Taloudellisen nousukauden ajalta puheita on kahdelta eri valtiovarainministeriltä, Sauli Niinistöltä (kok.) ja Antti Kalliomäeltä (sd.). Molemmat perustelivat puheissaan hallituksen linjan välttämättömyyttä taloudellisella asiatiedolla. Molempien puhujien puheista nousi selvästi esille se, miten taloudellinen kuri ja tarve julkisen talouden säästöille muotoutuivat normaaleiksi asioiksi talouspolitiikassa myös nousukauden aikana. Erityisesti Niinistö viittasi useaan otteeseen numeerisen tiedon varmuuteen ja itsestäänselvyyteen.

”Me olemme täällä aina silloin tällöin keskustelleet hallituksen saamasta perinnöstä ja tämän hallituksen tulevalle hallitukselle jättämästä perinnöstä. Annetaan tässä numerojen puhua puolestaan. Vuonna 1995 valtio velkaantui 53 miljardia markkaa vuodessa. Ensi vuonna tämän budjettiehdotuksen mukaan tuo on nolla markkaa. [...] Kaiken kaikkiaan tämä hallitus on jättämässä huomattavasti parempaa, parantunutta, perintöä seuraavalle hallitukselle, mitä seikkaa minusta on pidettävä varsin tarpeellisena.” (Niinistö 1998.)

”Kaikki nuo luvut, [...] antavat kuitenkin aiheen päätellä, että hallitus on onnistunut siinä, mikä minusta on hallituksen tärkein tehtävä: Se on ollut luoda suomalaisille uskoa tulevaisuuteen. Hallitus on onnistunut tukemaan tätä kehitystä.” (Niinistö 1998.)

”Valtiovarainministeriö uudistaa budjetin yhteydessä ennusteensa siitä, että talouskasvu ensi vuonna tulisi olemaan tuo 2,8 prosenttia, joka merkitsisi itse asiassa täysin normaalia talouskasvun aikaa. Minä puolestani joudun tässä yhteydessä toistamaan ensimmäistä kertaa ennusteen kyseessä ollen sen näkemyksen, että tuo ennustus sisältää kyllä nyt aikamoisen määrän toiveikkuutta myöskin.” (Niinistö 2002.)

Kahdessa ensimmäisessä lainauksessa Niinistö rakentaa hallituksen eetosta taloudellisen asiatiedon pohjalta. Puhujan mukaan julkinen talous on ”parantunut” ja hallitus on ”onnistunut luomaan” kansalaisille ”uskoa tulevaisuuteen”. Molemmat näistä argumenteista hän perustelee numeerisella asiatiedolla, joka kertoo objektiivisen totuuden. Kuitenkaan puhujan väite siitä, että numerot voisivat puhua puolestaan, ei ole totta, koska jonkun on aina ne tulkittava. Puhuja kuitenkin antaa ymmärtää, että lukuja ei tarvitsisi tulkita, vaan että ne olisivat absoluuttisia ja kertoisivat itsestään totuuden. Toisaalta Niinistö on selkeästi tietoinen tästä, sillä kahdessa muussa lainauksessa hän ei implikoi taloudellista toimintaa kuvaavien lukujen kertovan totuutta asiasta. Viimeisimmässä lainauksessa hän jopa nimenomaan epäilee esitettyjä lukuja sekä niiden tulkintaa. Kyseinen lainaus on myös siinä mielessä mielenkiintoinen, että se on aineiston ainoa puhe, jossa valtiovarainministeri avoimesti epäilee oman ministeriönsä tuottaman datan luotettavuutta.

Asiatiedon avulla molemmat puhujat myös toivat esille talouspolitiikan vaihtoehdottomuutta ja pakottavuutta. Talouden toimintaan liittyvä numeerinen data ja sen esittäminen varmana tosiasiana tekivät poliittisista kysymyksistä ja ongelmista yksipuolisia. Asiatiedon avulla puhujat toivat esille kolme vaihtoehdottoman retoriikan elementtiä: tieteellinen varmuus; argumentilla on vain yksi puoli; on olemassa yksi ainoa tyhjentävä määritelmä. Seuraavissa esimerkeissä Kalliomäki käyttää taloudellisia tosiasioita luodakseen kuulijoille mielikuvan politiikan pakottavuudesta ja vaihtoehdottomuudesta.

”Kyse on silloin muun muassa osaavan työvoiman saatavuudesta, työn tarjonnan ja kysynnän tasapainosta, siihen kannustavasta maahanmuuttopolitiikasta ja työvoiman liikkuvuudesta, asumisen hinnasta siellä, missä työpaikkoja on tarjolla, ja kyse on erityisesti työttömyyden keston lyhentämisestä, siis siitä tosiasista, että työttömyyden puolittaminen edellyttää sen keston puolittamista. Muuta tietä tähänkään tavoitteeseen ei ole.” (Kalliomäki 2005.)

”Hallitus ei esityksessään väistä sitä tosiasiaa, että talouden ja työllisyyden kriisiytymisen uhka on hyvästä kehityksestä huolimatta aina olemassa. Tämä uhka on tiedostettava ja ymmärrettävä täydellä painollaan. Se on haaste hallitukselle, eduskunnalle ja työmarkkinaosapuolille.” (Kalliomäki 2005.)

Ensimmäisessä lainauksessa Kalliomäki määrittelee ongelman ja sen ratkaisun tyhjentävästi ja pakottavasti tosiasioiden kautta ja korostaa vaihtoehdottomuutta matkan metaforalla (”[m]uuta tietä tähänkään tavoitteeseen ei ole”). Tosiasioita ovat myös taloudelliset uhat, jotka ovat ”aina olemassa”. Kriisin mahdollisuudesta eli ”kriisiytymisen uhasta” on tullut normaali tilanne, joka rajaa politiikan toimintatilaa. Kriisin mahdollisuus on otettava aina huomioon ja pahimpaan on aina varauduttava. Tällä puhuja korostaa tarvetta ylläpitää tiukka taloudellinen kuri, koska kurista lipsumisesta voisi seurata uusi kriisi.

Molemmat puhujat rajaavat taloudellisen asiatiedon avulla politiikan toimintavaihtoehtoja. Määritelmien tyhjentävyys ei jätä tilaa kilpaileville vaihtoehdoisille määritelmille ongelmista tai niiden mahdollisista ratkaisuista. Taloudellisina realiteetteina esitetty tosiasiatieto hajottaa mahdollisuuden klassiseen väittelyyn asian puolesta ja sitä vastaan, koska tosiasiat ovat itsessään tyhjentäviä ja varmoja faktoja, joita ei ole mahdollista kieltää. Tällöin taloudellinen järkevyytys ikään kuin ohittaa politiikan. Taloudelliset realiteetit ja tosiasiat näyttävät molempien puhujien puheissa neutraaleina tai positiivisina asioina, mutta poliittiset realiteetit näyttävät seuraavassa Niinistön puheessa taloudellista järkevyyttä uhkaavana tekijänä.

”Jos jonkin positiivisen odotuksen häivän tähän haluaa lausua, niin onneksi parin viikon sisällä Euroopan unionin alueella supervaalien vuosi ja supervaalivuosi on menossa ohitse Saksan vaalien myötä. Ehkä, tämä on hyvin painotettu ehkä, vaalien lopputuloksesta riippumatta silloin voisi olla mahdollisuus, että lähdetään tosissaan Euroopassakin etsimään uutta taloudellista otetta.” (Niinistö 2002.)

Yllä oleva lainaus on demokraattisen politiikan kannalta erikoinen ja huomionarvoinen. Niinistö lausuu suoraan ”onneksi supervaalien vuosi [...] on menossa ohitse”, jolloin vaalit saavat negatiivisia konnotaatiota. Vaalit ovat asioita, joiden ohimenoaminen on positiivista. Puhuja implikoi, että vaalivuosi on häirinnyt normaalia talouden toimintaa, koska ”taloudellista otetta” ei ole vaalivuonna ollut. Vaalit siis häiritsevät talouden normaalia toimintaa ja jättävät taloudellisten asioiden hoitamisen varjoonsa. Demokraattisen politiikan nouseminen asialistalla talouden ohi näyttäytyy epämiellyttävänä ja normaalista poikkeavana asiointilana. Vaalien jälkeen voidaan palata normaaliin asiointilaan ja etsiä tätä uutta otetta. Talous näyttäytyy tällöin politiikan ulkopuolisena voimana, jonka toimintaa politiikka haittaa. Tämän kaltainen näkemys on demokraattisen poliittisen järjestelmän kannalta ongelmallinen, mutta ei Suomen kontekstissa tuntematon.⁵⁰

7.2. Jakopoliitikoille ei ole vielä tilaa

Vastustajien naurettavuuteen vetoamisen määrä ja intensiteetti on vaihdellut valtiovarainministereiden välillä. Kuten edellä kävi ilmi, Viinanen käytti armotta laajaa retorista arsenaalia vastustajiensa vähättelemiseen. Vastakohtaisesti Kalliomäki ei juurikaan käyttänyt naurettavuuden tekniikoita. Niinistön puhetyyli puolestaan oli jokseenkin ristiriitaista, sillä hän saattoi samassa puheessa viitata poliittisiin vastustajiinsa sekä kunnioittavasti⁵¹ että vähätellen.

”Kun totesin, että edelleenkin tiukka ja kurinalainen budjettipolitiikka on johtotähtenä myös seuraavalla hallituksella, se merkitsee myös sitä, että jakopoliitikoille ei nyt ole tilaa. He joutuvat odottamaan tällä velkojen kuolemusvauhdilla vielä joitakin satoja vuosia ennen kuin lisätoivomuksia voidaan kovinkaan paljon esittää.” (Niinistö 1998.)

”Minkälaista sitten pitäisi olla valtiontalouden hoidon ja budjettipolitiikan tällaisissa olosuhteissa? Ministeriön vastaus on hyvin yksiselitteinen. Budjetin pitää heijastaa vakautta tällaisena aikana, kun epävarmuus muutoin on suurta luokkaa. Edes jonkin asian pitäisi olla paikallaan, ja olkoon se sitten valtiontalous. Minkälainen tempoilu tahansa elvytyksen tai muun opin nimissä johtaisi tällaisissa tilanteissa vain epävarmuuden lisääntymiseen ja mitä todennäköisimmin suurempiin vaikeuksiin jatkossa.” (Niinistö 2002.)

Niinistön poliittiset vastustajat eivät ymmärrä, että heidän tavastaan toimia seuraisi vain entistä suurempia ongelmia. Puhuja korostaa taloudellisia ongelmia ja niiden suurenemisen uhkaa, vaikka puheensa lopuksi toteaa Suomen elävän ”täysin normaalia kasvun aikaa” (Niinistö 2002). Ongelmien korostaminen mahdollistaa poliittisten vastustajien leimaamisen ymmärtämättömiksi.

⁵⁰ Suomalaisten finanssipolitiikan päättäjien, mukaan luettuna valtioneuvosto, keskuudessa vaalit ovat näyttäneet uhkana normaalille taloudenpidolle. Erityisesti 1990-luvun laman aikana politiikka nähtiin perässähiittäjänä, joka ei pysy talouden mukana eikä pysty sitä ohjaamaan. (Kantola 2002, 201, 205.)

⁵¹ Niinistö oli viidestä ministeristä ainoa, joka käytti puheissaan muodollista viittausta ”arvoisat kansanedustajat”. Kalliomäki sen sijaan käytti viittausta ”hyvät edustajakollegat”. Muut eivät viittaneet muihin kansanedustajiin tällä tavoin positiivisessa merkityksessä. Toisaalta muodollinen tervehdys ”arvoisa puhemies” oli äärimmäisen yleinen ja sitä käyttivät kaikki ministerit.

Vastakohtaisesti puhujalla ja hallituksella on faktoihin nojaava tieto ja ymmärrys taloudellisista realiteeteista. Hallituksen tiedollista valtaa alleviivaa puhujan vastaus esittämäänsä retoriseen kysymykseen (”vastaus on hyvin yksiselitteinen”). Yksiselitteisyys viittaa myös siihen, että puhuja pitää asiaa helppona ymmärtää ja itsestään selvänä, jolloin asiaa ymmärtämättömien vastustajien typeryys korostuu. Lisäksi tämä on tapa ilmaista määritelmän pakottavuus: ”budjetin pitää heijastaa vakautta”.

Niinistön poliittiset vastustajat ovat ”jakopoliitikkoja”, jotka eivät ymmärrä, ettei ylimääräistä jaettavaa ole. Vastustajien naurettavuuden puhuja tuo toteamalla, että he ”joutuvat odottamaan [...] vielä joitakin satoja vuosia”, jotta olisi jotain mitä jakaa. Yksikään ihminen ei tietenkään voi odottaa satoja vuosia, mutta puhujan vastustajat eivät tätä ymmärrä. Toisaalta vastustajat ovat myös dogmaattisia, koska he ”tempoilevat [...] elvytyksen tai muun opin nimissä”. Dogmaattinen ihminen on ahdasmielinen eikä näe tai ei halua nähdä totuutta oman oppinsa ulkopuolelta. Hänen tietonsa ja mielipiteensä eivät siten ole objektiivisia vaan ne määräytyvät opin mukaan. Verbi ”tempoilla” puolestaan implikoi, etteivät puhujan vastustajat liikkuisi asiassa luotettavasti ja määrätietoisesti eteenpäin, kuten puhujan edustama hallitus, vaan tempoilisivat edestakaisin. Tämä on liitettävissä aineistosta esille nousevaan liikkeen teemaan. Kaikilla kolmella ajanjaksolla 90-luvulta 2010-luvun vaihteeseen tärkeä osa valtiovarainmistereiden eetoksesta rakentui päättäväisen eteenpäin liikkumisen varaan. Määrätietoinen liike eteenpäin arvottui säännönmukaisesti positiiviseksi asiaksi, kun taas paikallaan pysyminen ja taaksepäin liikkuminen saivat yleensä negatiivisia konnotaatiota.

”Kaiken kaikkiaan, vaikka talouden näkymät eivät ole parhaat mahdolliset, niin sillä edellytyksellä, että tuo ennuste, jonka valtiovarainministeriö on antanut ensi vuoden talouskasvusta, siis 2,8 prosenttia, sillä edellytyksellä, että se todella myöskin toteutuu eli tuo toiveikkuuskin toteutuu, me elämme kuitenkin täysin normaalia kasvun aikaa. Pitää vaan kerta kaikkiaan ymmärtää se, että lottovoittojen aika on toistaiseksi ohi. Saattaa olla, että vasta seuraava sukupolvi uudelleen täyttää sellaisen kupongin, mutta kyllä tällaisellakin kasvulla pärjätään. Se vaan tarkoittaa sitä, että ymmärretään, että tässä ei nyt asuteta mitään upporikasta maata.” (Niinistö 2002.)

Puhuja implikoi, että kuulijat eivät ymmärrä tai eivät halua ymmärtää, että taloudellisen kurin ja säästämisen linja on ainoa mahdollinen. He ovat siis ymmärtämättömiä tai vastuuttomia, koska kieltävät tosiasioiden olemassaolon ja haluavat uskoa asiaan, jolle ei ole tosiasiallista pohjaa. Tämä on eräänlaista paimenen puhetta, koska puhuja tietää ja ymmärtää taloudellisen säästämisen tarpeen sellaisessakin tilanteessa, jossa kuulijat eivät halua tätä tarvetta nähdä. Puhuja myös esittää tunteisiin vetoavan metaforan lottovoitosta. Huolimatta siitä, että Suomen talous kasvaa, puhuja korostaa taloudellisen kurin tärkeyttä sillä, ettei äkkirikastuminen ole mahdollista. Talouskuri on pidettävä, vaikka sen kontekstina on ”täysin normaali kasvun aika”. Taloudellinen kuri on siis tullut jäädäkseen.

Antti Kalliomäen puhe on aineiston ainoa puhe, jossa puhuja ei varsinaisesti vetoa vastustajiensa naurettavuuteen. Kerran hän kuitenkin tekee niin pilaillemalla hallituksen ja opposition välisestä eduskunnassa käytävästä ”sähköisestä riidasta”:

”Kyllä ovat hyvin [pullat] uunissa, mutta ovatko niin hyvin, että, kuten sanotaan, eduskuntakauden tärkeimmät päätökset voitaisiin todeta tehdyiksi tai esimerkiksi että budjetin lähetekeskustelu täällä eduskunnassa ensi viikolla voisi edetä tutun rutiinin ja kaavan mukaan, siis sillä tavalla, että oppositio haukkuu hallituksen pataluhaksi, ed. Zyskowitz vielä erikseen nostaa tikun nokkaan keskustan menneet synnit ministerikohtaisesti ja vasemmistoliitto puolestaan tekee saman sosialidemokraateille muistuttaen muun muassa varallisuusveron pahuudesta? (Ed. Gustafsson: Ette erehtynyt tällä kertaa!) Ja minä sitten vastapainoksi keuhon hallituksen mittaamattomia saavutuksia. (Naurua) Tällä me saamme aikaan sähköisen riidan, mutta sitäkö kansalaiset meiltä odottavat? (Ed. Jaakonsaari: Ei kun kissat pöydälle!) En usko, eivät varmasti odota, ja niin hyvin pullat muuten eivät olekaan uunissa. Sen haluan tässä sanoa.” (Kalliomäki 2005.)

Yllä oleva lainaus on koko aineiston ainoa selkeästi ja avoimesti humoristinen puheenpätkä, jossa puhuja tekee pilaa sekä vastustajistaan että itsestään. Kalliomäki esittää karikatyyrin perinteisestä eduskunnassa käydystä lähetekeskustelusta ja vaatii opposition jäseniä ottamaan keskustelun vakavissaan. Hän myös vetoaa vastustajiensa velvollisuudentuntoon tuomalla esille keskustelua kuuntelevan yleisön, kansalaisten, odotukset. Puhuja esittää itsensä vakavasti otettavana poliitikkona, vaikka käyttääkin huumoria tämän esille tuomisessa. Huumorin avulla puhuja voi virkistää kuulijoitaan, ja kuten Kalliomäki asian ilmaisee, rikkoa ”tuttu rutiini ja kaava” sekä samalla suostutella mahdollisesti vihamieliset kuulijat puhujan puolelle.⁵² Huumorin takana kuitenkin piilee vastustajia kohtaan esitetty pilkka: nämä eivät ota lähetekeskustelua tai hallituksen esitystä tosissaan, vaikka kansalaiset sitä heiltä odottavat.

Poliittisten vastustajien lisäksi myös käytännön politiikka näyttyy naurettavana. Viittaus politiikan absurdiuteen löytyy Niinistön myöhemmästä budjettipuheesta.

”Nyt on valitettavasti käynyt [...] niin [...], että kaikkein suosituimmassa asemassa tämän eduskuntavaalikauden aikana ovat olleet ne eläkeläiset, joiden eläketulo on kaksinkertainen tai sitä suurempi verrattuna keskieläkkeeseen. [...] Minusta tätä politiikkaa on erittäin voimakkaasti juuri eduskunnassa ja, yllättävää kyllä, hallituspuolueiden taholta ajettu, yllättävää siinä mielessä, että kukaan ei ole vielä kertonut tai uskaltanut tunnustamaan, että se olisi ollut jonkun tavoite. Se oli ilmeisesti lopputulos, joka ei ollut kenenkään tavoite; kaikkien tavoitteet olivat erilaisia, mutta tähän sitten päädyttiin, niin kuin sanotaan, poliittisen realismin nimissä. [...] Näinkin politiikassa saattaa näköjään käydä.” (Niinistö 2002.)

⁵² Puutuneiden ja tylsistyneiden kuulijoiden virkistäminen naurun avulla oli jo antiikin aikana tunnettu retorinen tekniikka. Huumorilla nähtiin olevan yllä esitettyjen päämäärien lisäksi myös muita tarkoituksia: sen avulla puhuja saattoi harhauttaa kuulijansa huomion pois käsiteltävän tapauksen tosiasioista tai peitellä oman argumenttinsa heikkouksia. Tärkeimmäksi tavoitteeksi ymmärrettiin kuitenkin vastustajien esittäminen naurettavana. (Skinner 1996, 198-9.)

Tässä puhuja tekee poikkeuksellisen erottelun itsensä ja edustamansa hallituksen välille. Niinistö pyrkii selkeästi rakentamaan omaa eetostaan edustamansa hallituksen eetoksesta erillisenä. Yksikön ensimmäisen persoonapronominin eli minä-muodon käyttäminen oli koko aineistossa melko vähäistä, ja se liittyi kaikissa puheissa puhujan oman eetoksen ja poliittisen profiilin rakentamiseen.⁵³ Yllä oleva lainaus on näistä erikoisin, sillä Niinistö tuomitsee opposition edustajien lisäksi vahvoilla sanankäännteillä myös hallituskumppaninsa.

Niinistö aloittaa oman eetoksensa rakentamisen ilmaisemalla kuulijoilleen olevansa negatiivisessa mielessä yllätynyt (”[n]yt on valitettavasti käynyt niin”, ”yllättävää kyllä”, ”yllättävää siinä mielessä, että”). Puhujan omien tunteiden ilmaiseminen on klassinen keino välittää yleisölle puhujan tunnetila. Samalla tunteen ilmaiseminen antaa kuulijoille mahdollisuuden nähdä mielessään puhujan kuvailema tilanne, jolloin kuulijoista tulee myös katsojia. Yllättyneisyyden korostaminen implikoi puhujan paheksuvan muiden toiminnan laatua. Paheksunta tulee esille myös huomautuksesta ”nyt on valitettavasti käynyt niin”. Muiden toimijoiden toiminnan arvottaminen negatiiviseksi implikoi, ettei puhujalla itsellään ole ollut roolia kyseisessä poliittisessä farssissa. Kyseessä on todellakin poliittinen farssi, koska itse politiikka näyttäytyy naurettavana ”poliittisena realismina”, jonka lopputulosta ei kukaan ole halunnut. Jättäytymällä paheksuttavan toiminnan ulkopuolelle puhuja voi tuomita muut ja samalla rakentaa omaa eetostaan muita moraalisempaan toimijana. Muiden toimijoiden moraalittomuus liittyy myös poliittisista tavoitteista vaikenemiseen. Muut eivät ”kerro” tai ”uskalla tunnustaa”, mikä heidän tavoitteenaan todellisuudessa oli. Tällä puhuja viittaa epäsuorasti siihen, että muut toimijat ovat joko valehtelijoita tai pelkureita ja siten moraalittomia ja epäluotettavia.

7.3. Talouden uhka kuplii pinnan alla

Taloudellisen nousukauden ajan puheissa pelkoon vetoamisen määrä ja intensiteetti vaihteli. Sauli Niinistön puheesta vuodelta 1998 ei löydy yhtään suoraa tai epäsuoraa uhkaa. Tämä on ainoa puhe, jossa pelkoon ei vedota edes epäsuorasti. Niinistö korostaa kyseisessä puheessaan kuitenkin voimakkaasti tarvetta pitää julkinen talous kurissa ja nuhteessa, vaikka kuvaa taloustilanteen Euroopan osalta positiiviseksi. Niinistön toisessa puheessa vuodelta 2002 on yksi viittaus taloudelliseen uhkaan:

”Kaikki tämä kertoo tietysti sitä, että valtio on ottanut huomattavasti suuremman osuuden siitä riskistä, joka suhdanneherkkyyden myötä myöskin julkiseen talouteen on tullut, hiipinyt nopeasti ja hiipinyt voimakkaasti. Tästä eteenpäin on myöskin varauduttava siihen, että julkisen sektorin talous, niin kuntien kuin erityisesti valtion, tulee olemaan äärettömän suhdanneherkkää, ja ei liene ollenkaan tarpeellista vielä kerran painottaa sitä, että sellaisen toimijan, joka elää

⁵³ Esimerkiksi Urpilainen käytti minä-muotoa tässä oman eetoksensa ja poliittisen profiilinsa rakentamisessa. Ks. luku 8.1.

korkeimman suhdanteen mukaan ja mitoitaa kulunsa sen mukaan, käy kyllä tässä leikissä ennemmin tai myöhemmin hivenen huonosti.” (Niinistö 2002.)

Taloudelliset riskit vertautuvat hiipivään eläimeen, joka osaa liikkua äänettömästi ja huomaamattomasti. Tämä luo mielikuvan vaarallisesta petoeläimestä, jonka saapumista saaliseläin ei huomaa. Abstrakti taloudellinen riski saa fyysisen olemuksen, kun se kuvataan vaarallisena ja hallitsemattomana. Riskiä vastaan on kuitenkin mahdollista suojautua, mikäli toimijat ymmärtävät olla varuillaan ja ”varautua” talouden suhdanneherkkyyteen. Niinistö toteaa, että ”ei liene ollenkaan tarpeellista vielä kerran painottaa”, jonka jälkeen hän nimenomaisesti painottaa ja korostaa uhkaa. Taloudellinen riskinotto kuvataan leikkinä, jonka seurauksia leikkiin osallistuvat toimijat eivät ymmärrä. Tämä implikoi, että optimistiset arviot julkisen talouden kehittymisestä ja menojen mitoittamisesta korkeasuhdanteen tulojen mukaan on vastuutonta ja lapsellista toimintaa, leikkiä. Taloudellisen vastuuttomuuden negatiivisten seurausten esille tuominen korostaa moralistista taloudellisen kurin teemaa. Uhan kohdeyleisönä lienevät muut kansanedustajat ja erityisesti oppositio, koska puheessa viitataan opposition edustajien naurettavuuteen.

Antti Kalliomäen puheesta vuodelta 2005 sen sijaan löytyy kaksi suoranaista uhkaa, joissa vedotaan suoraan hyvinvointivaltion hajoamisen pelkoon. Pelkoon vetoaminen vaikuttaa erikoiselta retoriselta strategialta, kun otetaan huomioon puhujan esittelemä taloudellinen konteksti. Puheensa alussa Kalliomäki esittelee julkisen talouden positiivisen tilan ja toteaa tulevan vuoden talouskasvun olevan ”mukavaa”. Hän tuo esille talouden positiivisia näkymiä myös värikkäillä, helposti ymmärrettävillä kielikuvilla, kuten ”[l]asi on enemmän kuin puoliksi täynnä” ja [p]ullat [ovat] siis hyvin uunissa”. (Kalliomäki 2005.) Hän myös vetoaa yleisönsä huumorin avulla, ja puheen alun retorinen tyyli on kepeä ja iloinen. Esiteltyään tämän positiivisen taloudellisen kasvun kontekstin budjettiesitykselle Kalliomäki vaihtaa tyyliä radikaalisti ja vetoaa suoraan kuulijoidensa pelkoon:

”Viime keväänä, siis ennen kuin hallitus oli tehnyt omat budjettipäätöksensä, Oecd ja eräät muut instituutiot arvioivat Suomen taloutta, sen näkymiä, maakatsauksissaan. Oecd päätyi siihen, että viisivuotiskaudella Suomen talous kasvaa noin 1-1,5 prosenttia, siis ei enempää. Mitä tästä seuraisi? Vastaus on erittäin ikävä: pitkän päälle tällainen kasvu johtaa väistämättä hyvinvointivaltion perusteiden murtumiseen, sen hiipumiseen ja alasajoon pala palalta, sosiaaliturvan, koulutuksen, palveluitten leikkaamiseen. Silloin johtopäätös hallituksen puolelta tämän näkymän edessä on se, että hyvinvointivaltion henkivakuutus on vahva talouden kasvu ja työllisyyskasvun ura, joka johtaa asetettuihin tavoitteisiin, ja että valtiontaloutta kyetään tässä näkymässä hoitamaan vakaasti.” (Kalliomäki 2005.)

Liian pieni taloudellinen kasvu⁵⁴ tarkoittaa sitä, että hyvinvointivaltio hajoaa. Uhka esitetään faktana, joka tapahtuu varmasti, mikäli taloudellinen kasvu on liian pientä liian kauan. Hyvinvointivaltion

⁵⁴ Liian pieni taloudellinen kasvu käsitetään tässä puheessa 1-1,5 prosentin kasvuksi, kun taas ”mukava” kasvu sijoittuu 3-4 prosentin välille.

hajoaminen ei ole siis ole vain todennäköistä, vaan se on täysin varmaa. Minkäänlaisia perusteluja tai todisteita tälle deterministiselle kehitykselle ei anneta. Todisteiden poisjättämisen mahdollistaa puhujan käyttämä retorisen kysymyksen dynamiikka. Puhuja esittää itselleen kysymyksen, johon hänen jälkeen esittää vastauksen. Puhuja määrittelee kysymyksen asettelussa vastauksensa rajat ja sisällön. Tämän takia kysymys ”mitä tästä seuraisi” rajaa ulos rinnakkaisen kysymyksen ”miksi näin seuraisi”. Puhujan ei tarvitse esitellä väitteelleen perusteluita vaan hänen tarvitsee esittää ainoastaan väite.

Varsinainen uhka, hyvinvointivaltion hajoaminen, kuvataan kolmen erillisen metaforan avulla ”näkymänä”, kuten Kalliomäki itse huomauttaa. Tarkoituksena on siis kuvailla yleisölle näkymä eli kuva hyvinvointivaltion hajoamisesta ja siten vedota enemmän yleisön näköön kuin kuuloon. Käsitteenä hyvinvointivaltio tarkoittaa abstraktia, laajaa entiteettiä, jolla ei ole fyysistä olemusta. Puhuja kuitenkin kuvaa hyvinvointivaltion metaforilla, jotka muuttavat sen abstraktista fyysiseksi. Fyysinen olemus puolestaan tarkoittaa sitä, että kuuliija voi kuvitella hajoamisen mielessään kuvana. Näistä ensimmäinen, ”hyvinvointivaltion perusteiden murtuminen”, luo mielikuvan fyysisten rakenteiden äkillisestä tuhoutumisesta. Toinen metafora, hyvinvointivaltion ”hiipuminen”, puolestaan viittaa liekin sammumiseen ja poikkeaa ensimmäisestä metaforasta, koska hiipuminen tapahtuu hitaasti ja vähitellen. Molemmat näistä tuovat esille uhan määrittelemättömyyden, sillä kumpikaan ei kerro, mitä uhat käytännössä tarkoittaisivat suomalaiselle hyvinvoinnille. Kolmas metafora eroaa tässä suhteessa kahdesta edellisestä. Se tuo pelkoa luovan uhkakuvan takaisin puhujan hallintaan esittelemällä uhan tutuna ja helposti ymmärrettävänä metaforana. Hyvinvointivaltion ”alasajo” on kone-metafora: alasajo viittaa koneen, tuotannon tai tehtaan toimintojen vähittäiseen pysäyttämiseen. Tämä metafora kertoo uhan seuraukset kuulijoille tutulla tavalla: kone ei alasajon jälkeen enää toimi. Kone-metaforan jälkeen puhuja kertoo, mitä uhat tarkoittaisivat käytännön tasolla – valtio leikkaisi koulutuksesta, palveluista ja sosiaaliturvasta.

Uhka kohdistuu suoraan kaikkiin kansalaisiin. Kalliomäen termi ”sosiaaliturva” on synonyymi Viinasen käyttämälle termille ”perusturva”. Nämä uhat kohdistuvat ihmisiin, jotka ovat yhteiskunnassa kaikista heikoimmassa asemassa eli elävät valtion tulonsiirtojen varassa. Koulutuksesta ja palveluista leikkaaminen puolestaan koskee koko kansaa. Tämä tarkoittaa, että pelkoon vetoamisen yleisönä ovat kaikki suomalaiset.

Ratkaisuksi hyvinvointivaltion hajoamisen uhkaan Kalliomäki esittää henkivakuutuksen metaforaa. Loogiselta kannalta katsottuna metafora epäonnistuu tavoitteessaan⁵⁵, mutta kuvainnollisesti

⁵⁵ Henkivakuutuksen ottaja maksaa vakuutusyhtiölleen vakuutusmaksuja vakuutetun henkilön kuoleman varalta ja vakuutetun kuollessa vakuutusyhtiö maksaa sopimuksessa nimetylle henkilölle sovittun summan rahaa. Loogisesti

sisältönsä puolesta se onnistuu välittämään yleisölle väitteen siitä, että vahva talouskasvu suojaa hyvinvointia. Toisaalta henkivakuutuksen metafora implikoi myös käänteisen väitteen siitä, että ilman vahvaa talouskasvua ei ole hyvinvointia. Metaforan avulla puhuja myös rakentaa hallituksen eetosta, koska hallitus toimii oikein ja vastuullisesti vakuuttaessaan kansalaisille arvokkaan asian eli hyvinvointivaltion.

Kalliomäki palaa hyvinvointivaltion hajoamisen uhkaan kaksi kertaa puheensa aikana. Myös näillä kerroilla hän rakentaa hallituksen eetosta uhan esittämisen yhteydessä.

”Samanlainen momentum sisältyy tietenkin myöskin kuntapuolella kunta- ja palvelurakennemuutokseen, jossa hallitus on liikkeellä. Sillä on vahva työryhmä [...]. Tämä työ jatkuu, ja keväällä teemme päätöksiä. [...] Nämä rakennepoliittisten kysymykset, sillä niitä ne ovat, eivät ehkä ole niin sanottuja pehmeitä, hyviä asioita, joita politiikassa on mieluisinta ja helpointa edistää, mutta ilman näiden etenemistä kuihtuvat myös hyvät asiat, yhteiset palvelut etunenässä.” (Kalliomäki 2005.)

”Rohkeus ja ennakkoluulottomuus viisaaseen harkintaan yhtyneinä ovat oikeat aseet juuri nyt taistelussa suomalaisen hyvinvoinnin puolesta. Suomella on hyvinvointivaltion turvaamisessa, ja se on hyvä asia, pieni etumatka moniin kilpailijamaihin nähden [...].” (Kalliomäki 2005.)

Molemmissa lainauksissa Kalliomäki esittää hyvinvointivaltion olemassaoloon kohdistuvan uhan. Ensimmäisessä uhka kohdistuu hyvinvointivaltion keskeiseen toiminta-alueeseen eli julkisiin palveluihin, jotka ”kuihtuvat” ensimmäisinä ilman rakennepoliittisten kysymysten ratkaisemista. Kuihtumisen metafora viittaa kasviin, joka kuihtuu ja kuolee ilman vettä. Toinen uhka on ensimmäistä huomattavasti aggressiivisemmin muotoiltu taistelun metafora. Suomalaisen ”hyvinvoinnin puolesta” täytyy ”taistella oikeilla aseilla” ja suomalainen hyvinvointivaltio täytyy ”turvata”. Puhuja katsoo hyvinvoinnin puolesta käytävän taistelun olevan meneillään ”juuri nyt” eli taistelu on paraikaa käynnissä. Jos otetaan huomioon se, että puhuja itse on aiemmin samassa puheessaan todennut julkisen taloudentilan olevan hyvä ja talouskasvun olevan ”mukavaa”, herää kysymys siitä, ketä tai mitä vastaan hallitus taistelee.

Puhuja korostaa uhkien ohella myös hallituksen eetosta. Esille tulee jälleen liikkeen tema. Ensimmäisessä lainauksessa puhuja toistaa eteenpäin liikkumisen tarvetta ja yhdistää sen positiivisiin konnotaatioihin. Kunta- ja palvelurakennemuutoksessa on ”momentumia” eli vauhtia; ”hallitus on liikkeellä” tekemässä uudistusta; hallitus ”edistää” oikeita asioita, vaikka ne olisivat vaikeita. Kaikki näistä sanavalinnoista korostavat puhujan väitettä siitä, että hallitus toimii aktiivisesti ja liikkuu eteenpäin. Myös toisessa lainauksessa eteenpäin liikkuminen arvottuu positiivisesti, kun puhuja

ajateltuna henkivakuutuksesta voi hyötyä ainoastaan siinä tilanteessa, että vakuutettu kuolee. Muulloin vakuutuksesta voi ainoastaan menettää rahaa. Tällä logiikalla hyvinvointivaltion tulisi kuolla, jotta kansalaiset hyötyisivät henkivakuutuksesta.

toteaa Suomella olevan ”pieni etumatka” verrattuna kilpailijoihin. Jälkimmäisen lainauksen tärkein eetos rakennuselementti on kuitenkin itse uhka. Hallitus käy taistelua suomalaisen hyvinvoinnin puolesta, joten hallitus uhmaa vaaraa urhoollisesti oikean asian puolesta.

8. 2008 ALKANUT TALOUSKRIISI: GLOBAALI TALOUS UHKAA SUOMALAISTA HYVINVOINTIA

8.1. Tieteellinen varmuus ja asiatieto pakottavat

Valtiovarainministerit nojautuivat perusteluissaan usein asiatietoon, tieteelliseen varmuuteen ja tarvittaessa taloustieteen sanastoon. Viimeisimmän taloudellisen kriisin aikana valtiovarainministereinä olleet Jyrki Katainen (kok.) ja Jutta Urpilainen (sd.) molemmat tukeutuivat tosiasiatietoon. Taloudellisista faktoista muodostui varmasti tapahtuvia vakioita, jotka toivat esille tilanteen vaihtoehdottomuuden ja oikean valinnan tekemisen pakottavuuden. Talouteen liittyvä asiatieto ei siis ollut sidoksissa tilastolliseen todennäköisyyteen, eli siihen, että asia tapahtuu tietyllä todennäköisyydellä jonkin todennäköisyysjakauman mukaisesti. Asiatiedon ja varmuuden avulla ministerit myös rajasivat ulos vaihtoehtoisia määritelmiä. Tiedon varmuus ei antanut tilaa poliittisten näkemysten ja vaihtoehtojen kirjolle. Varmuus liittyi erityisesti taloudellisiin uhkiin, mutta sen avulla perusteltiin myös uudistusten tarpeellisuutta. Tällöin varmuus korosti pakottavuuden sijaan välttämättömyyttä.

”Tällaisessa epävarmuudessa ei kannata olla sen paremmin optimisti kuin pessimistikään. Sen sijaan kannattaa olla realisti. Nyt kannattaa tehdä sellaisia rakenteellisia uudistuksia, jotka kannattavat joka tapauksessa ja joilla rakennetaan tulevaisuutta.” (Katainen 2010.)

”Julkisessa keskustelussa on usein todettu, että ei 44 prosentin velkaosuus bkt:stä ole paha, meillä olisi varaa vielä velkaantua enemmänkin. Tätä ei kannata toivoa, sillä se toteutuu itsestään [...]. Eli ilman mitään suurempia uusia päätöksiä velkamäärä kasvaa sille rajalle, joka ei ole enää kestävä.” (Katainen 2009.)

Yllä olevissa lainauksissa taloudellinen tieto näyttäytyy varmana ja erehtymättömänä. Ensimmäisessä lainauksessa Katainen väittää, että on olemassa sellaisia rakenteellisia uudistuksia, joiden kaikki seuraukset ovat tiedossa ja ne ovat varmasti ”kannattavia”. Jälkimmäisessä lainauksessa hän puolestaan antaa velan suhteellisen määrän kasvulle deterministisiä piirteitä toteamalla, että velkamäärä kasvaa tiettyyn pisteeseen ”itsestään” aivan varmasti.⁵⁶

”Jotkut ovat ilmoittaneet vastustavansa vihreää verouudistusta. Se tarkoittaisi kireämpää työn verotusta sekä kevyempiä ympäristöveroja. Tämä puolestaan tarkoittaisi huonompaa työllisyyttä ja heikompaan hyvinvointiyhteiskuntaa.” (Katainen 2010.)

Tässä Katainen maalaa asiatiedon avulla vastustajansa ymmärtämättömiksi, koska he tietämättömyyttään kannattavat sellaista poliittista ratkaisua, joka heikentäisi

⁵⁶ Katainen oli kuitenkin oikeassa sanoessaan, että näin tapahtuu. Tilastokeskuksen (2015) mukaan Suomen velka suhteessa bruttokansantuotteeseen nousi vuoden 2008 34 prosentista 44 prosenttiin vuonna 2009.

hyvinvointiyhteiskuntaa. Näin ollen vastustajat ovat paitsi ymmärtämättömiä, myös vaarallisia, koska eivät piittaa tekojensa vakavista seurauksista. Kyseessä on kuitenkin väärä looginen johtopäätös, jonka puhuja silti esittää varmasti tapahtuvana kausaalisuhteena. Johtopäätökseen päästäkseen puhuja linkittää kausaaliketjuun neljä erillistä premissiä. Puhuja ilmaisee kausaalisuhteen avulla vihreän verouudistuksen vastustaminen tarkoittavan heikompaan hyvinvointiyhteiskuntaan. Näin hän pyrkii esittämään verouudistuksen vaihtoehdottomana ja pakottavana asiana.

Asiatiedon avulla puhujat myös rakensivat eetosta sekä hallitukselle että itselleen. Tiedon hallinta liittyi läheisesti siihen, että puhuja kykeni esittämään oman toimintansa harkittuna ja hallittuna. Seuraavassa lainauksessa Urpilainen käyttää asiatiedon hallitsemisen ohella ministeriasemaansa eetoksen luomiseen.

”Valtion taloudellinen tutkimuskeskus Vatt on pyynnöstäni laskenut ensi vuoden talousarvion tulonjakovaiikutuksia hyödyntäen mittareina niin sanottua Gini-kerrointa ja köyhyysastetta. [...] Hallituksen esittämän perusturvan tasokorotuksen ja välittömään verotukseen eli esimerkiksi pääomatuloverotukseen tehtyjen kiristysten yhteisseurauksena tuloerot supistuvat Gini-kertoimella mitattuna 0,4 prosenttiyksikköä ja suhteellinen köyhyysaste pienenee samoin 0,4 prosenttiyksikköä lähtötilanteeseen verrattuna. Tuloerot siis pienenevät ja köyhyysaste laskee.” (Urpilainen 2011.)

Tässä Urpilainen pyrkii profiloitumaan taloustieteen erityisasiantuntijana, joka voi esittää Valtion taloudelliselle tutkimuskeskukselle oman tietotaitonsa nojalla pyyntöjä. Tässä hän tuo esille myös oman erityisen asemansa ministerinä, jolla on oikeus esittää valtion virastoille pyyntöjä. Urpilainen korostaa eetostaan esittämällä lopuksi tilastollisten analyysien tulokset kuulijoille yksinkertaisesti. Hän toteaa, että ”[t]uloerot siis pienenevät ja köyhyysaste laskee”. Tällä hän kertoo kuulijoilleen kannattavansa ja tekevänsä sellaista talouspolitiikkaa, jonka seurauksena yhteiskunnan eri ryhmien väliset tuloerot pienenevät.

Myös Katainen käytti minä–muotoa eetoksensa rakentamiseen. Samalla hän toi esille politiikan pakottavuuden ja vaihtoehdottomuuden luomalla väärän dikotomian:

”Politiikka on aina täynnä vaihtoehtoja: voimme esimerkiksi valita, teemmekö reilun 15–20 vuoden päästä keskimäärin pari vuotta pidemmät työurat vai leikkaammeko tarpeettomasti muutamalla ylimääräisellä miljardilla julkisia menoja. Heikoimpien turvaan ei silloinkaan saisi koskea. Itse valitsisin nykyistä pidemmät työurat terveille työntekijöille.” (Katainen 2010.)

Tässä Katainen antaa kuulijoille näennäisen valinnanvapauden ja näennäisesti toisensa poissulkevat vaihtoehdot. Hän esittää ainoana ja toisensa poissulkevinä vaihtoehtoina valinnan siitä ”teemmekö [...] pari vuotta pidemmät työurat” vai ”leikkaammeko [...] muutamalla ylimääräisellä miljardilla”. Tämä on näennäinen vastapari eli looginen väärä dikotomia. Tosiasiassa nämä kaksi vaihtoehtoa eivät ole ainoat vaihtoehdot, vaikka puhuja näin väittääkin. Hän myös arvottaa vaihtoehdot toisilleen

vastakkaisiksi käyttämällä jälkimmäisen vaihtoehdon kuvailuissa negatiivisesti latautuneita sanoja ”tarpeettomasti” ja ”ylimääräisellä”. Tällöin ensimmäinen vaihtoehto, jota puhuja itse kannattaa, vaikuttaa epämurheen vaihtoehdon rinnalla näistä kahdesta paremmalta. Todellisuudessa vaihtoehtoa puhujan kannattamalle työurien pidentämiselle ei ole, sillä vaihtoehtoinen toimintatapa supistuu uhkakuvaksi ”ylimääräisistä, tarpeettomista leikkauksista”, joilla saatettaisiin ”koskea” ”heikoimpien turvaan”. Väärän dikotomian esittämisen ohessa Katainen rakentaa omaa eetostaan korostamalla sitä, että hän itse kannattaa ”keskimäärin pari vuotta pidempiä työuria” ”terveille työntekijöille”, eikä halua leikata kansalaisilta ”tarpeettomasti”. Myös huomautus siitä, ettei ”heikoimpien turvaan” saisi kajota leikkauksilla, korostaa puhujan eetosta oikeudenmukaisena poliitikkona, joka haluaa suojella yhteiskunnan ”heikoimpia”.

Taloudellisen asiantiedon erittäin vahva asema näkyi Kataisen puheissa erityisesti tavassa, jolla hän puhui työttömistä ihmisistä. Työttömät muuttuivat numeeriseksi dataksi, jolloin puhetavasta tuli kylmää siitä huolimatta, että Katainen totesi samassa puheenpätkässä työttömien ”huolenpidon” olevan prioriteetti. Vertailun vuoksi sijoitin välittömästi Kataisen lainauksen alapuolelle lainauksen Urpilaiselta.

”Työllisyyspolitiikassa, siis työpaikkojen luomisen lisäksi, työttömäksi jääneiden ihmisten huolenpitoon tähdätyt toimenpiteet on toinen prioriteetti. Tähän kohdennetaan noin 84 miljoonaa euroa enemmän kuin tämän vuoden varsinaisessa talousarviossa tarkoittaen sitä, että ensi vuonna työllisyyspoliittisissa toimenpiteissä on 89 500 henkeä. [...] Kun katsotaan pelkästään työ- ja elinkeinoministeriön työvoimapolitiittisten toimenpiteiden vaikutus, niin ensi vuonna aktiivointiaste eli erilaisissa toimenpiteissä olevien ihmisten suhde kokonaiskysyntään on 21 prosenttia.” (Katainen 2009.)

”Budjetissa otetaan nyt konkreettisesti käyttöön nuorten yhteiskuntatakuu ja nuorten aikuisten osaamisohjelma. Nuorissa piilee valtava potentiaali, jota Suomella ei todellakaan ole varaa hukata, ei sen enempää inhimillisesti kuin kansantaloudellisestikaan. Yhteiskuntatakuun rahoitus on kokonaisuudessaan noin 60 miljoonaa euroa vuonna 2013. Pureudumme myös toiseen työttömyyden keskeiseen ongelmakohtaan eli pitkäaikaistyöttömyyteen. Toteutamme pitkäaikaistyöttömien aktivoimiseksi kuntakokeilun. [...] Työllisyysmäärärahoja lisätään aktiivitoimien tarjoamiseksi yhteensä 32 miljoonalla eurolla. Suomi tarvitsee kaikki käsiparit töihin.” (Urpilainen 2012.)

Näissä lainauksissa aiheina ovat siis työttömyys ja työttömät ihmiset, mutta puhutavat eroavat toisistaan huomattavasti. Yhdennukaisesti molemmat puhujat viittaavat tarpeeseen ”aktivoida” työttömiä ihmisiä. Tämä implikoi, että työttömät ihmiset ovat jollain tavalla passiivisia ja tämä on negatiivinen asia. Tähän yhtäläisyydet loppuvat. Kataisen puhe on sisäisesti ristiriitaista, sillä hän toteaa ensin ”työttömäksi jääneiden ihmisten huolenpidon” olevan hallitukselle prioriteetti, mutta viittaa sen jälkeen ”työllisyyspoliittisissa toimenpiteissä” oleviin ihmisiin numeerisena datana, jonka avulla voidaan laskea ”aktiivointiaste”. Aktiivointiasteesta puhuminen häivyttää kokonaan sen, että

kyse on oikeista, elävistä ihmisistä. Puhetyyli jatkuu taloudellisena asiatietona, jonka dataa työttömät ovat. Katainen kertoo yleisölleen, että seuraavana vuonna tämä aktivointiaste ”eli erilaisissa toimenpiteissä olevien ihmisten suhde kokonaiskysyntään on 21 prosenttia”.

Urpilaisen puhetyyli on sen sijaan tunteisiin vetoavaa ja eetosta rakentavaa. Hän toteaa nuorissa ihmisissä ”piilevän valtavan potentiaalin”, jota Suomella ei ”todellakaan ole varaa hukata” vaan ”kaikki käsiparit tarvitaan töihin”. Asiatietoa Urpilainen käyttää eetoksen tukemisessa, kun hän kertoo, montako miljoonaa hallitus on budjetoanut asioiden korjaamiseksi.

8.2. **Oppositio koostuu vastarannankiiskistä**

Katainen ei juurikaan viitannut poliittisten vastustajiensa naurettavuuteen, mutta kuten edellisessä luvussa kävi ilmi, hän esitti vastustajansa ymmärtämättöminä. Myöskään Urpilainen ei suurissa määrin vedonnut vastustajiensa naurettavuuteen, mutta esitti heidät vähintäänkin epäilyttävässä valossa. Alla oleva lainaus on Urpilaisen suoranaisiin viittaus vastustajien naurettavuuteen.

”Pääomatuloverosta tehdään progressiivinen eli maksukyvyyn mukaan määräytyvä, suurten perintöjen verotusta kiristetään ja eniten suurituloisille kohdistuvia verovähennyksiä karsitaan. Selvitys budjetin tulojakovaikutuksista kertoo nyt kaikille epäileville tuomaille ja vastarannankiiskille, että hallituksen esitysten tulojakovaikutukset ovat kokonaisuudessaan selvästi tuloeroja vähentäviä.” (Urpilainen 2011.)

Urpilainen myös nostaa esille perinteistä hallituksen ja opposition välistä kahtiajakoa ja sen avulla yhtä aikaisesti rakentaa hallituksen eetosta ja esittää vastustajat naurettavina. Hallituksen eetoksen kohdalla hän korostaa tietoa, näkemystä ja moraalisuutta. Hallitus esittäytyy vastuullisena ja oikeudenmukaisena toimijana. Vastakohtaisesti oppositio ja poliittiset vastustajat näyttävät tietämättöminä, vastuuttomina ja moraalittomina. Huomautus siitä, että hallitus ”ei halua toimillaan pahentaa taantumaa” antaa ymmärtää, etteivät poliittiset vastustajat ole näin vastuuntuntoisia. Vastustajat ovatkin ”epäileviä tuomaita” ja ”vastarannankiiskiä”. ”Epäilevä tuomas” viittaa epäuskoiseen ihmiseen. Alun perin sanonta on lähtöisin Raamatusta.⁵⁷ Vastarannankiiski puolestaan tarkoittaa uppiniskaista, vastaan hangoittelevaa ihmistä (Kielitoimiston sanakirja 2015). Puhuja pyrkii esittämään vastustajansa tietämättöminä ja ymmärtämättöminä, koska nämä eivät usko hallituksen selvitykseen budjetin tulojakovaikutuksista.⁵⁸

⁵⁷ Tuomas oli opetuslapsi, joka epäili Jeesuksen ylösnousemusta eikä uskonut ylösnousemukseen ennen kuin näki Jeesuksen (Joh. 20:24–29).

⁵⁸ Puhe valtion harjoittamasta tulojaosta, sen esittäminen positiivisessa valossa ja tähän nojaava eetoksen rakentaminen liittyy selvästi puhujan puoluekantaan. Urpilainen ilmeisesti koki tarpeelliseksi korostaa hallituksen harjoittaman tulojaon oikeudenmukaisuutta, koska tämä teema nousi laajasti esille Urpilaisen puheissa useaan otteeseen. Vertailun vuoksi Katainen viittasi valtion harjoittamaan tulojakoon yhden kerran.

”Otamme ensi vuonna uutta velkaa noin 7 miljardia euroa. [...] Iso laiva kääntyy hitaasti. Velanottoakin on pysäytettävä vaihteittain. Äkkipysäytyksellä olisi arvaamattomat seuraukset. Jos sitä korttia heiluttelee, niin pitää myös avoimesti kertoa, mitä äkkipysähdys tarkoittaisi tavallisille suomalaisille: valtavia lisäleikkauksia. Tämä on fakta. Hallituksen tapa vaihteittain taittaa velkaantumisen pitää kaikki suomalaiset mukana kyydissä.” (Urpilainen 2012.)

Urpilainen yhdistää asiatietoon vetoamisen kahteen erilliseen, jokseenkin huonosti yhteen sopivaan, metaforaan. Ensin hän kuvaa valtiontalouden suurena laivana, jonka kurssia ei voida muuttaa nopeasti, mutta vaihtaa sen jälkeen uhkapelimetaphoraan. Puhujan vastustajat ovat ymmärtämättömiä ja uhkarohkeita halutessaan kääntää laivaa liian jyrkästi pois kurssilta. Laivametaforaan yhdistyy myös siihen sopimaton vertaus äkkipysäytyksestä, jota laivalla on mahdotonta tehdä. Vertauksen avulla puhuja korostaa vastustajien vastuuttomuutta. Äkkipysäys on matkustajalle aina epämiellyttävä kokemus. Tämä viittaa siihen, että matkustajien matka on mukavaa ja tasaista, jos kuskina on hallitus, mutta epämiellyttävää, jos kuskina ovat puhujan vastustajat. Vertaus on helposti ymmärrettävissä. Se säästää puhujan tarpeelta perustella loogisesti, miksi velanoton lopettaminen kerralla olisi taloudellisesti ei-toivottava asia. Loogisen perustelun sijaan puhuja vetoaa katastrofaaliseen lopputulokseen eli valtaviin lisäleikkauksiin. Vastustajien toiminta vertautuu näin uhkapeliin, jonka todennäköisestä lopputuloksesta vastustajat eivät halua kansalaisille kertoa.

Poliittisten vastustajien lisäksi tietämättömiksi ja ymmärtämättömiksi leimautuivat myös budjettikehyksiä koskevaan julkiseen keskusteluun osallistujat.

”Eli kun olemme lehdistöstäkin saaneet seurata keskustelua, pitääkö kehysten pitää, eivätkö kehykset voisi joustaa, meillä kehyksen ulkopuoliset menot joustavat ja rankasti ja runsaasti, sekä päätösperäisesti että automaattisten vakauttajien toimesta.” (Katainen 2009.)

Puhuja vähättelee julkisen keskustelun järkevyyttä ja rationaalisuutta, ja saa keskusteluun osallistujat vaikuttamaan naiiveilta. Puhuja ilmaisee huomauttamalla ”kun olemme lehdistöstäkin saaneet seurata keskustelua”, ettei ole itse osallistunut kyseiseen keskusteluun. Esittämällä itsensä keskustelun sivustaseuraajaksi puhuja voi leimata keskusteluun osallistujat irrationaalisiksi tahraamalla omaa moraalista eetostaan. Hallituksen budjettikehyksen arvostelijoiden ymmärtämättömyys ja tietämättömyys korostuu, kun puhuja vastaa itse asettamaansa kysymykseen ”eivätkö kehykset voisi joustaa” sanomalla ”menot joustavat ja rankasti ja runsaasti”.

8.3. Markkinat rankaisevat väärästä käytöksestä

Kaikki nykyisen talouskriisin aikana pidetyt budjettipuheet alkoivat samalla tavalla. Sekä Katainen että Urpilainen aloittivat puheensa säännönmukaisesti esittelemällä uhkaavan taloudellisen kontekstin talousarvioesitykselle. Yleisimmät esiin nostetut teemat olivat taloudellinen epävarmuus ja taloudessa vallitsevat riskit.

”Hallituksen suuri linja on ollut talouspolitiikallaan ylläpitää talouskehitystä ja parempaa työllisyyttä sekä näin suojata suomalaisia ihmisiä, työntekijöitä ja perheitä kansainvälisen talouden myllerryksiltä. Selvisimme varsin hyvin suurimmasta pudotuksesta.” (Katainen 2010.)

”Lamaa torjuttiin valtavalla elvytyksellä. Välitilinpäätöksenä voisi todeta, että olemme onnistuneet vaikeina aikoina hyvin.” (Katainen 2010.)

”Kansainvälisen talouskehityksen merkitys Suomelle on suuri. Pienenä vientiriippuvaisena ja avoimena taloutena emme pääse karkuun ulkoisia vaikutuksia. (Urpilainen 2012.)

”Globaali finanssikriisi ja siitä seurannut talouden taantuma ovat jatkuneet kuluvana vuonna ennakoitua pahempina. Euroalueen kasvu on tänä vuonna jäänyt vaimeaksi eurokriisin takia. Maailmantaloukseen ei vedä, ja maailmankaupan kasvu jatkuu ensi vuonnakin poikkeuksellisen hitaana. Tämä kaikki heijastuu suoraan ja armotta myös kotimaan talouteemme.” (Urpilainen 2013.)

Globaali finanssikriisi on uhkaava, pelottava voima, jota Suomi ”ei pääse karkuun”, vaan kriisin seuraukset ”heijastuvat suoraan ja armotta” suomalaiseen talouteen. Kansainvälinen talous on ollut ”myllerryksessä”, jonka mukana suomalaisetkin ovat joutuneet ”suureen pudotukseen”. Kriisin seurauksena syntynyt ”lama” muodostui hyökkääväksi viholliseksi, joka ”torjuttiin valtavalla elvytyksellä”. Nämä ovat kaikki hallitsemattomuuteen viittaavia kuvauksia talouskriisistä. Talouden ongelmista muodostuu tuntematon, kontrolloimaton ja armoton vihollinen, jota vastaan on jouduttu puolustautumaan. Tällaiseen kontekstiin ja hypotyyppiseen kuvaukseen nojaten molemmat puhujat perustelivat tarvetta suojella uhattua suomalaista hyvinvointia.

Talouskriisin aikana puheissa suomalaisen hyvinvoinnin uhattu asema painottui selvästi. Hyvinvointi näyttäytyi koko kansakunnalle arvokkaana perintökalleutena, joka halutaan säilyttää ja antaa eteenpäin tuleville sukupolville. Hyvinvointi täytyi ”turvata” sairaan talouden siihen kohdistamilta uhilta. Hyvinvoinnin uhatulla asemalla perustellaan poliittisia valintoja ja taloudellisen kurin ja säästämisen tarvetta.

”Kun talouskasvu lähtee jälleen käyntiin maailmalla ja Suomessa, on meidän tehtävä ne toimenpiteet, jotka turvaavat hyvinvointiyhteiskunnan tulevaisuuden. Pohjoismaiseen hyvinvointimalliin on aina kuulunut se, että talouskriisin jälkeen jäljet korjataan. Täällä on aina rakastettu hyvinvointiyhteiskuntaa niin paljon, että talous on laitettu kriisin jälkeen kuntoon. Sellaista ihmettä ei ole vielä nähty, että olisi hyvinvointiyhteiskunta, tasa-arvoa tuottava hyvinvointiyhteiskunta, ja heikko julkinen talous.” (Katainen 2009.)

”Kuuden puolueen sateenkaarihallituksen ensimmäinen budjetti on vaativien aikojen budjetti. Hallitus on sitoutunut kääntämään valtionvelan laskuun suhteessa bruttokansantuotteeseen. Edessämme on vaativia ratkaisuja, ja vaakakupissa on hyvinvointivaltion tulevaisuus.” (Urpilainen 2011.)

”On määrätietoisesti harjoitettava talouspolitiikkaa, joka tähtää julkisen talouden tervehdyttämiseen. Suomi on tässä tilanteessa valinnut toimintamallin, ”Suomen mallin”, joka

yhdistää julkisen talouden sopeutustoimet, kasvupanostukset sekä rakenteelliset uudistukset. Kaikkia toimenpiteitä tarvitaan, jotta hyvinvointivaltion palvelujen, kuten koulun, vanhustenhuollon ja terveydenhuollon, tulevaisuus kyetään turvaamaan.” (Urpilainen 2012.)

Molemmat korostavat suomalaisen hyvinvoinnin uhattua asemaa; hallituksen on taisteltava, jotta hyvinvointi voidaan turvata. Käsitteellisellä tasolla ”hyvinvointi” on määrittelemätön, erittäin laaja abstrakti ilmaisu, joka kuitenkin koskee kaikkia suomalaisia. Hyvinvointiin kohdistuva uhka vetoaa siten jokaisen kuulijan pelkoon yksilöllisellä tasolla. On huomattavaa, että Kataisen ja Urpilaisen käyttämissä termeissä on oletettavasti puoluekannasta johtuvia eroja. Katainen viittaa säännönmukaisesti ”hyvinvointiyhteiskuntaan”, eikä kertaakaan käytä termiä ”hyvinvointivaltio”, josta Urpilainen puhuu. Kumpikaan puhujista ei varsinaisesti määrittele, mitä hyvinvointi itse asiassa on. Urpilainen viittaa hyvinvointivaltion yhdessä useimmiten julkisiin palveluihin, kun taas Katainen linkittää hyvinvoinnin riippuvaiseksi terveestä ja vahvasta julkisesta taloudesta.

Sekä Katainen että Urpilainen vetoavat kuulijoidensa pelkoon samankaltaisilla argumenteilla. Katainen toteaa, että ”meidän tehtävä ne toimenpiteet, jotka turvaavat hyvinvointiyhteiskunnan tulevaisuuden”. Urpilainen puolestaan viittaa siihen, että ”[k]aikkia toimenpiteitä tarvitaan, jotta hyvinvointivaltion palvelujen [...] tulevaisuus kyetään turvaamaan”. Tällaiset argumentit vetoavat kuulijoiden pelkoon siitä, että asiat ovat tulevaisuudessa huonommin. Katainen jättää omassa argumentissaan pelon kohteen avoimeksi, koska ei kerro kuulijoilleen, mitä hyvinvointiyhteiskunnan hajoaminen tarkoittaisi. Tällöin kuulijat voivat itse kuvitella uhan seuraukset. Pelon kohde muodostuu siten subjektiivisesti kuulijan omien arvojen, kokemusten ja mielikuvituksen pohjalta, jolloin se voi tarkoittaa eri kuulijoille eri asioita. Urpilainen taas kertoo kuulijoilleen suoraan, mihin uhka kohdistuu: koulutukseen, vanhustenhuoltoon ja terveydenhuoltoon. Nämä palvelut koskettavat jollain tavalla jokaista suomalaista, joten jokaisella kuulijalla on syytä pelätä palvelujen puolesta. Erityisesti koulutukseen ja vanhustenhuoltoon liittyvät uhat nostattanevat esille vahvoja tunteita kuulijoissaan, koska uhat kohdistuvat epäsuorasti lapsiin ja vanhuksiin.

Molemmat argumentit implikoivat pakottavan väitteen ”ellemme toteuta esitettyjä toimenpiteitä, hyvinvointia ei tulevaisuudessa ole”. Tähän viittaa etenkin Kataisen puheenpätjän uhkaava loppukaneetti ”[s]ellaista ihmettä ei ole vielä nähty, että olisi hyvinvointiyhteiskunta [...] ja heikko julkinen talous”. Hyvinvointiyhteiskunta, joka perustuisi heikolle julkiselle taloudelle, olisi ihme, ja kaikki tietävät, ettei ihmeitä ole olemassa. Tämä tarkoittaa sitä, että julkisen talouden heikentyessä hyvinvoinnin asema muuttuu uhatuksi, ja kun talous on tarpeeksi heikko, hyvinvointia ei enää ole. Myös molempien puhujien käyttämä sanavalinta hyvinvoinnin tulevaisuuden ”turvaamisesta” viittaa olemassaoloa koskevaan uhkaan. Urpilaisen huomautus ”vaakakupissa on hyvinvointivaltion tulevaisuus” puolestaan viitanee hyvinvointivaltion kohtaloon. Huomautus

liittynee antiikin mytologioiden kuvastoon oikeudenmukaisuuden jumalattaresta⁵⁹. Jumalatar on usein kuvattu pitelemässä käsissään vaakaa, jolla tämä punnitsee ihmisen synnit ja hyveet, ja tuomitsee ihmisen näiden perusteella viattomaksi tai syylliseksi. Lopputuloksena on tuomion perusteella vapautus tai rangaistus. Urpilainen pyrkinee vertauksellaan välittämään kuulijoilleen sen, että hyvinvointivaltion kohtalo riippuu esitettyjen taloudellisten toimenpiteiden toteuttamisesta. Kaikki nämä argumentit implikoivat, että hallituksen esittämien toimenpiteiden eli säästämisen toteuttaminen on pakottavaa ja välttämätöntä, sillä muuten suomalainen hyvinvointi häviää.

Katainen perustelee taloudellisen kurin ja säästämisen moraalista oikeutusta hyvinvoinnin turvaamisella. Hän viittaa siihen, että ”aina” ennenkin talouskriisin ”jäljet on korjattu ja talous on laitettu kriisin jälkeen kuntoon”. Tämä implikoi, että talous on rikki, toimimaton ja siivoton. Huomautus ”sellaista ihmettä ei ole vielä nähty” puolestaan implikoi, että olisi vastuutonta olla korjaamatta asiaa. Taloudellinen kuri on siis moraalin kannalta hyve. Kurin avulla saavutetaan vahva julkinen talous, joka on edellytys hyvinvoinnille. Näin ollen puhuja linkittää talouden ja hyvinvoinnin tavalla, joka tekee hyvinvoinnin alisteiseksi talouden vaatimuksille. Väite ”ilman vahvaa julkista taloutta ei ole hyvinvointia” viittaa siihen, että julkisen talouden hoitaminen nousee tärkeysjärjestyksessä ensimmäiseksi, ja vasta tämän jälkeen voidaan keskittyä hyvinvointiyhteiskunnan tarpeisiin. Toisaalta taloudellinen kuri turvaa ja suojelee hyvinvointia, jolloin se näyttäytyy oikeudenmukaisuuden voimana.

”Maksamme ensi vuoden budjetissa ensimmäisen erän laman laskusta. Jos oikaisisimme talouttamme samaan tahtiin kolme seuraavaakin budjettia, niin tekisimme jälleen ylijäämää julkisessa taloudessa samaa suuruusluokkaa kuin ennen maailman talouspysähdystä. Tämä kertoo siis siitä tahdistista, millä sopeutustyö on aloitettu. Työtä riittää meille. Työtä riittää vielä tuleville hallituksille, mutta työtä pitää tehdä, jotta säilytämme suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan perustan terveenä eli terveen julkisen talouden.” (Katainen 2010.)

Tässä uhka kohdistuu ”hyvinvointiyhteiskunnan perustaan”. Puhuja esittää julkisen talouden hyvinvoinnin perustana ja asettaa siten talouden korjaamisen tärkeysjärjestyksessä ensimmäiseksi. Vinoutunut talous on korjattava ja uuteen taloudelliseen tilanteeseen on sopeuduttava. Katainen myös esittää metaforan laman maksamisesta osamaksulla. Nämä kaikki linkittyvät tarpeeseen tehdä työtä, jolle puhuja antaa positiivisen moraalisen arvotuksen. Hän korostaa työntöön tärkeyttä toiston avulla. Työnteko näyttäytyi moraalin kannalta äärimmäisen positiivisena ja tarpeellisena asiana läpi koko aineiston.

⁵⁹ Kreikan jumaltarustossa oikeudenmukaisuuden jumalattaren nimi oli Themis. Roomalaiset nimittivät oikeudenmukaisuuden jumalatarta Justitiaksi.

Katainen toistaa hyvinvointiyhteiskunnan perustaan kohdistuvan uhan samassa puheessa vielä kaksi kertaa. ”Yksiselitteinen päämäärä on, että Suomi on hyvinvointiyhteiskunta myös tulevina vuosina. Se edellyttää, että julkinen talous on kunnossa” (Katainen 2010). ”[H]yvinvointiyhteiskunnan rahoituspohjan turvaaminen edellyttää elvytyshanojen vääntämistä niukempaan suuntaan” (Katainen 2010). Teema on Kataiselle selkeästi erittäin tärkeä, sillä hän viittaa erinäisiin hyvinvoinnin ”rahoituspohjaan” kohdistuviin uhkiin useammin kuin itse hyvinvointiyhteiskuntaan kohdistuviin uhkiin. Kuitenkin nämä ”rahoituspohjaan” ja ”perustaan” kohdistuvat uhat koskevat oleellisella tavalla hyvinvointia itseään. Sanat ”pohja” ja ”perusta” viittaavat perustavanlaatuisiin alusrakenteisiin, joita ilman niille rakennettu asia sortuu. Tällä logiikalla rahoituspohjan eli julkisen talouden heikkeneminen johtaa rakenteiden hajoamiseen, jolloin pohjan päälle rakennettu hyvinvointiyhteiskunta hajoaa myös. Julkisen talouden hajoamista koskevat uhat nostattavat siten pelkoa hyvinvointiyhteiskunnan hajoamisesta.

”Päinvastoin, pankkiveron kaltaisilla ratkaisuilla hallitus haluaa varautua tuleviin kriiseihin ja puolustaa veronmaksajia. Kysymyksessä ei tietenkään ole mikään helppo harjoitus. Matka on pitkä, ja se voi olla myös kivinen, mutta suuntamme on selvä. Mistä tässä työssä on sitten pohjimmiltaan kysymys? Kysymys on hyvinvointivaltion turvaamisesta tuleville sukupolville. Nälkämaan laulua lainatakseni: meidän on uudesti luotava tämä maa.” (Urpilainen 2013.)

Tässä hyvinvointivaltion ”turvaamisen” tarve nousee taas esille. Tällä kertaa turvaaminen yhdistyy taistelun metaforiin: hallitus ”varautuu kriiseihin” ja ”puolustaa” veronmaksajia, mutta tiedostaa, ettei kyseessä ole helppo ”harjoitus”. Taloudelliset ongelmat näyttäytyvät tämän kaltaisten kielikuvien valossa aggressiivisena ja vaarallisena vihollisena, jonka hyökkäykseltä joudutaan puolustautumaan. Taloudelliset ongelmat ja kriisit uhkaavat siten suomalaisen hyvinvointivaltion olemassaoloa. Tämän kaltaiset sotakuvastoon ja konfliktiin viittaavat uhkakuvat vetoavat suoraan kuulijoiden pelkoon.

Urpilainen rakentaa uhan esittelyllä samanaikaisesti hallituksen eetosta. Taloudellisten ongelmien muodostama viholliskuva mahdollistaa sankarieetoksen. Hallituksella on tieto, taito ja kyky puolustaa veronmaksajia tulevilta kriiseiltä. Puhuja tuo matkan metaforan kautta esille hallituksen kestävyys- ja määrätietoisuuden, ja painottaa retorisen kysymyksen avulla hallituksen moraalisuutta ja oikeudenmukaisuutta. Myös puhujan esittämä viittaus Nälkämaan lauluun⁶⁰ korostaa sankarillista oikeudenmukaisuuden eetosta.

Sekä Urpilainen että Katainen vetosivat puheissaan kuulijoidensa pelkoon esittämällä suomalaisen hyvinvoinnin tulevaisuuden uhattuna. Hyvinvointivaltioon ja hyvinvointiyhteiskuntaan kohdistuvat

⁶⁰ Nälkämaan laulu on Kainuun maakuntalaulu, jonka on sanoittanut Ilmari Kianto ja säveltänyt Oskar Merikanto (Kainuun liitto 2015). Urpilaisen lainaus viittaa laulun viimeiseen säkeistöön. ”Nosta jo rintaasi maausko uus / taannuta taika ja vanhoillisuus! / Maamies, muista, miss' onnesi on, / riihesi rikkaus riippumaton! / Kainuhun kansa, ah arpasi lyö! / Missä on ryhtisi, kunniatyö? / Meidän on uudesta luotava maa, / raukat vaan menköhöt merten taa!”

uhat olivat molemmille puhujille olemassaoloa koskevia uhkia. Toisin sanoen pelkoon vetoavat uhkakuvat perustuivat väitteelle ”ellemme toteuta esitettyjä toimenpiteitä, suomalainen hyvinvointi häviää”. Urpilaisen puheissa pelottavat uhat kohdistuivat hyvinvointivaltioon eli julkiseen palvelurakenteeseen. Erityisesti koulutus, terveydenhoito ja vanhustenhuolto näyttäytyivät haavoittuvaisina palveluina, joiden puolustamiselle säästämisen pakottavuus perustui. Kataisen puheissa uhattuna oli julkinen talous, joka muodosti pohjan ja perustan hyvinvointiyhteiskunnalle. Toisin sanoen talous oli hyvinvoinnin kantava rakenne. Mikäli tuo rakenne sortuisi, hajoaisi myös hyvinvointiyhteiskunta.

Katainen ja Urpilainen myös esittivät uhista selviämiseksi samankaltaisia ratkaisuja. Molemmat painottivat Suomen selviävän uhista tekemällä työtä, elämällä säästeliäästi ja noudattamalla taloudellista kuria. Ratkaisut esitettiin pakottavina, koska muita keinoja selvitä uhista ei ollut. Myös uhkakuvien rakenne korosti toiminnan pakottavuutta ja välttämättömyyttä. Esitetyt toimenpiteet on toteutettava, ellemmme halua kohdata pelottavaa skenaariota hyvinvoinnin hajoamisesta. Taloudelliset realiteetit rajasivat politiikan toimintavaihtoehdot minimiin, koska valinta oli tehtävä esitettyjen toimenpiteiden ja pelottavan uhkakuvan välillä. Tällöin ainoa oikea moraalinen toimintatapa perustui taloudelliselle pakottavuudelle, joka esitettiin pelkoon vetoamisen kautta.

Taloudesta muotoutui lähes itsevaltainen toimija, joka on yhtä aikaisesti uhka ja ratkaisu. Yhtäältä talous muodostui uhaksi ja riskiksi silloin, kun taloudellisessa toiminnassa koettiin ongelmia. Nämä ongelmat olivat kahtiajakoisia: joko uhat ja riskit tulivat Suomen ulkopuolelta kansainvälisestä taloudesta, tai ne johtuivat kotikutoisista vääristyneistä rakenteista. Ulkoa tulevat uhat olivat hallitsemattomia, arvaamattomia eivätkä suomalaiset toimijat voineet vaikuttaa näihin uhkiin suoraan omalla toiminnallaan. Sisältäpäin tulevat uhat, vääristyneet ja sairaat rakenteet, puolestaan olivat korjattavissa, vaikka korjaaminen nähtiin usein vaikeaksi ja kivuliaaksi prosessiksi. Rakenteelliset ongelmat saivat usein negatiivisen arvotuksen ja puhe oli moralisoivaa. Toisaalta talous muodostui myös uhkien ratkaisuksi. Mikäli talouden vaatimuksiin sopeuduttaisiin ja sen asettamat toiminnanehdot täyttyisivät, talous palkitsisi työn ja säästeliäisyyden talouskasvulla, joka suojaaisi hyvinvointia.

9. JOHTOPÄÄTÖKSET

9.1. Vaihtoehdottomuus jatkuu lamasta toiseen

Olen tarkastellut suomalaista talouspoliittista retoriikkaa Thomas Hobbesin poliittisesta teoriasta ja retoriikan vastaisesta retoriikasta kumpuavan vaihtoehdottomuuden retoriikan näkökulmasta. Perustin ymmärrykseni vaihtoehdottomuuden retoriikasta kuuteen toisiinsa nivoutuvaan elementtiin. Nämä olivat seuraavat: argumentilla on vain yksi puoli, on olemassa yksi tyhjentävä määritelmä, on olemassa yksi moraalinen lähde, tieteellinen varmuus, vastustajien naurettavuus ja kuulijan järjen epäily, josta seuraa pelkoon vetoaminen. Tarkoitukseni oli tutkia, kuvaako hobbesilainen vaihtoehdottomuuden retoriikka suomalaista talouspoliittista retoriikkaa. Tarkemmin ottaen tutkin sitä, muuttuuko retoriikan vaihtoehdoton luonne taloudellisen kontekstin mukana. Jaottelin tutkimusaineistoni kolmelle eri aikakaudelle, joista kahta leimaavat taloudelliset ongelmat (1990-luvun lama ja vuonna 2008 alkanut kansainvälinen finanssikriisi, jota seurasi euroalueen velkakriisi ja taantuma), ja yhtä taloudellinen kasvu (2000-luvun taloudellinen nousukausi). Aineistoni muodostui yhteensä yhdestätoista niin sanotusta budjettipuheesta, joita oli pitämässä viisi eri valtiovarainministeriä. Etsin näistä puheista viitteitä vaihtoehdottomuuden kuudesta elementistä.

Vaihtoehdottomuuden retoriikan elementit nousivat puheista esille, vaikka puhujat ja taloudelliset tilanteet muuttuivat. Aineiston ajallisen ja määrällisen suppeuden takia en voi tehdä yleispäteviä väitteitä siitä, että suomalaista talousretoriikkaa määrittäisi nimenomaisesti esittelemäni vaihtoehdottomuus, mutta viitteitä tämän suuntaisesta trendistä aineistosta nousee esille. Erityisesti asiatiedon ja tieteellisen varmuuden ympärille rakentuva pakottavuus ja vaihtoehdottomuus jatkuvat systemaattisesti läpi koko aineiston. Asiatietoon nojautuminen on osittain selitettävissä sillä, että kyseessä ovat talousarvioesitykset, jolloin taloudellisella ja matemaattisella asiatiedolla on puheessa luonnollinen rooli. Asiatiedon rooli ei kuitenkaan ollut puheissa neutraali ja puhtaasti informatiivinen, vaan asiatietoa käytettiin retorisesti puhujan omien poliittisten tavoitteiden tukemiseen. Asiatieto liitettiin jokaisella vuosikymmenellä tieteelliseen varmuuteen, jolloin puhujan esittämät faktat eivät olleet sidoksissa todennäköisyyteen vaan ne olivat täysin varmoja vakioita. Tällaisen varman tiedon avulla puhujat esittivät omat määritelmänsä tyhjentävinä ja pakottavina, jolloin kilpaileville määritelmille ei jäänyt tilaa. Tämä on päinvastaista klassisen retoriikan idealille siitä, asian puolesta ja vastaan väittelemineen on paras tapa asian tyhjentävään käsittelyyn. Kilpailevien määrittelyjen ja toimintatapojen ulosrajaaminen varman asiatiedon nojalla myös rikkoo klassisen retoriikan näkemyksen siitä, että erityisesti politiikan alueella objektiivista totuutta ei ole, jolloin on aina mahdollista rakentaa uskottava argumentti vaihtoehdoiselle toimintatavalle.

Vaihtoehdottomuuden retoriikan ensimmäiset neljä elementtiä löytyivät kaikilta kolmelta ajanjaksolta ja valtiovarainministerit käyttivät niitä puheissaan samankaltaisesti.

Talousretoriikalle on tyypillistä, että puhujat käyttävät asiatietoon, faktuaalisuuteen ja tieteelliseen varmuuteen vetoamista mutta samalla kieli on hyvin pitkälle metaforisoitunutta (Harald 1997, 268). Aineistosta kävi selvästi ilmi se, miten vahvasti metaforisoitunutta suomalainen talousretoriikka onkaan. Samat metaforatyyppit ja yksittäiset metaforat löytyivät kaikilta kolmelta ajanjaksolta. Tiettyjen metaforien jatkuvuus vuosikymmeneltä toiselle ja niiden käytön määrällinen suuruus tekivät näistä metaforista tavanomaista puhetta. Niiden mieltäminen metaforiksi alkoi vaikuttaa kyseenalaiselta, koska ne eivät enää olleet tavanomaisesta poikkeavia tai yllättäviä. Metaforien kuitenkin kuuluisi toimia juuri näin: puhujan täytyy etsiä metaforan lähde tarpeeksi kaukaa ja niin epätodennäköisestä paikasta, että kuulija yllättyy metaforan kuullessaan (Skinner 1996, 188–190). Tällaisia tavanomaiseksi puheeksi muuttuneita metaforia aineistosta löytyi paljon. Tyypillisiä tavanomaistuneita metaforia ovat esimerkiksi talouden supistuminen, elpyminen tai kasvaminen; inflaation hitaus tai nopeus sekä julkisen talouden heikentyminen, vahvistuminen tai tasapainottaminen.

Tiedon politisointi ja oikean tiedon pohjalta toimimisen tärkeys korostuivat aineistossa vuosikymmeneltä toiselle. Kolme viidestä puhujasta käytti oikean asiatiedon hallitsemista vastustajien vähättelyyn ja naurettavaksi tekemiseen. Antti Kalliomäki oli puhujista ainoa, joka ei korostanut poliittisten vastustajiensa tietämättömyyttä ja naurettavuutta asiatietoon nojaten.⁶¹ Jyrki Katainen puolestaan esitti vastustajansa asiatiedon nojalla tietämättöminä, mutta ei kuvannut näitä naurettaviksi. Toisaalta asiatiedon vahva rooli ministereiden oman eetoksen luomisessa viittaa siihen, että asiatietoa hallitsemattomat eli tietämättömät vastustajat eivät ole vakavasti otettavia. Tätä vastoin Iiro Viinanen käytti asiatietoa ja taloustieteen termistöä armotta ja hyvin laajasti poliittisten vastustajiensa vähättelyyn. 1990-luvun lama erottui Viinasen ansiosta muista aikakausista selvästi. Kahdella jälkimmäisellä aikakaudella ministerit eivät käyttäneet vastustajiensa naurettavuuteen vetoamista poliittisena aseena läheskään siinä määrin tai niin usein kuin Viinanen. Vastustajat näyttäytyivät Viinasen puheissa typerinä, tietämättöminä, saamattomina ja vastuuttomina, ja Viinanen käyttikin vastustajiensa naurettavuuden esille tuomista poliittisena aseena kaikista puhujista eniten. Hän myös käytti laajinta retorista arsenaalia naurettavuuden luomiseen. Yleensä ottaen puhujat vetosivat vastustajiensa naurettavuuteen esittämällä nämä vastuuttomina ja moraalittomina. Vuosikymmeneltä toiselle politiikka näyttäytyi moralistisena konfliktina, jossa poliittiset vastustajat

⁶¹ Toisaalta aineistossani oli Kalliomäeltä vain yksi puhe vuodelta 2005. Yksin Kalliomäen osalta pitävien johtopäätösten tekeminen hänen retorisesta tyylistään on yhden puheen perusteella mahdotonta.

on tuhottava saattamalla nämä naurettaviksi ja siten epäuskottaviksi. Yleisin tähän tarkoitukseen käytetty retorinen keino oli metafora. Huomionarvoista on, että poliittisten vastustajien lisäksi naurettavia piirteitä saivat myös käytännön tason politiikka ja talouspolitiikasta käytävä julkinen keskustelu.

Pelkoon vetoaminen rakentui puheissa kaikkina aikakausina retorisesti melko yhtenäisellä tavalla. Hyvinvointivaltion hajoamisen uhka toistui jokaisella vuosikymmenellä, vaikka puhujien käyttämät termit erosivatkin toisistaan jossain määrin. Määrittelin hyvinvointivaltioon kohdistuviksi uhat, jotka koskettivat kansalaisten perusturvaa (Viinanen), sosiaaliturvaa (Kalliomäki), hyvinvointivaltiota (Kalliomäki, Urpilainen) tai hyvinvointiyhteiskuntaa (Katainen). Toinen toistuva pelkoon vetoava uhkakuva oli uhka Suomen kansantalouden romahtamisesta. Kansantalouteen kohdistuvia uhkia esiintyi molempien talouskriisien aikana, mutta ei taloudellisella nousukaudella. Sekä hyvinvointivaltioon että kansantalouteen kohdistuvat uhkakuvat rakentuivat samankaltaisesti. Ensin puhuja esitti hypotypoosin avulla visuaalisuuteen vetovia uhkia, joiden seuraukset olivat kuulijoille ennalta tuntemattomia ja ne jäivät määrittelemättömiksi. Näitä uhkia kuvasi myös niiden hallitsemattomuus. Tämän jälkeen puhuja esitti kuulijoille ratkaisun uhkaan tarjoamalla toimintavaihtoehdon ja kuvaamalla tämän ekphrasiksen avulla. Tällöin puhujan käyttämät kielikuvat olivat kuulijoille tuttuja sekä helposti ymmärrettävissä. Näistä kielikuvista yleisin oli matkan metafora, jonka avulla puhuja kuvasi toimintatavan vaikeaksi mutta ainoaksi mahdolliseksi.

Taloudellisen nousukauden puheiden suhteesta pelkoon vetoamiseen voi vetää kaksi johtopäätöstä. Ensinnäkin pelkoon vetoaminen väheni huomattavasti taloudellisen nousukauden aikana suhteessa 1990-luvun lamaan. Myös suhteessa uudempaan talouskriisiin nousukaudella esiintyi vähemmän pelkoon vetoamista. Yhdessä kolmesta puheesta pelkoon ei vedottu kertaakaan (Niinistön puhe vuodelta 1998) ja toisessa siihen vedottiin vain laimeasti (Niinistön puhe vuodelta 2002). Toisena johtopäätöksenä voi sanoa, että silloin kun nousukaudella esiintyi pelkoon vetoamista, pelkoon vetoaminen rakentui samankaltaisesti kuin talouskriisien aikaisissa puheissa.

Tämä perustuu siihen, että kolmannessa nousukauden puheessa Kalliomäki vetosi pelkoon suoraan ja vahvasti, vaikka hän itsekin totesi talouskasvun olevan ”mukavaa”. Kalliomäen puheessa pelkoon vetoaminen rakentui pitkälti samankaltaisesti kuin molempien lamojen aikaisissa puheissa. Varmaa kuitenkin on, että 1990-luvun lamasta 2000-luvun taloudelliselle nousukaudelle siirtyi ajatus taloudellisen säästämisen ja kurin tarpeellisuudesta. Nousukauden puheista kävi selkeästi ilmi se, että säästeliäisyys ja budjettikuri olivat tulleet jäädäkseen, vaikka talouskasvu määriteltiin normaaliksi. Myös talouden kriisiytymisen mahdollisuus muuttui normaaliksi tilaksi, joka määritteli politiikan toimintavaihtoehtoja myös taloudellisen kasvun aikana.

Kaikki vaihtoehdottomuuden kuusi elementtiä löytyivät kaikilta kolmelta ajanjaksolta. Erityisen hyvin hobbesilainen vaihtoehdottomuuden retoriikka kuvaa Iiro Viinasen 1990-luvun laman aikana pitämiä puheenvuoroja. Viinasen puheissa esiintyivät kaikki kuusi vaihtoehdottomuuden elementtiä selkeällä ja vahvalla tavalla. Myös 2000-luvun taloudellisen nousukauden puheenvuoroista löytyvät kaikki kuusi vaihtoehdottomuuden elementtiä. Näissä puheissa eri elementtien välistä vaihtelua oli 1990-lukua enemmän. Nousukauden valtiovarainministerit Sauli Niinistö ja Antti Kalliomäki eivät käyttäneet yhtä laajasti ja vahvasti pelkoon ja vastustajien naurettavuuteen vetoamista kuin Viinanen. Sen sijaan neljä ensimmäistä vaihtoehdottomuuden elementtiä olivat nousukaudella yhtä vahvasti esillä kuin 1990-luvullakin. Samaa voi sanoa myös 2008 alkaneen taloudellisen kriisin puheenvuoroista. Näistä puheenvuoroista löytyivät kaikki kuusi vaihtoehdottomuuden elementtiä, mutta niiden välillä oli nousukauden kanssa samankaltaista vaihtelua. Valtiovarainministerit Jyrki Katainen ja Jutta Urpilainen käyttivät laajasti ja vahvasti vaihtoehdottomuuden neljää ensimmäistä elementtiä. Pelkoon ja vastustajien naurettavuuteen vetoaminen eivät näyttäneet heidän puheenvuoroissaan yhtä vahvoina kuin 1990-luvulla. Molemmat elementit kuitenkin nousivat esille. Johtopäätöksenä voin todeta, että hobbesilainen vaihtoehdottomuuden retoriikka kuvaa valtiovarainministereiden budjettipuheita. Kuvaus ei ole täydellinen, mutta se on kattava.

9.2. Suomalainen talousretoriikka hobbesilaisessa valossa

Talouden valta suomalaisessa talouspoliittisessa retoriikassa vertautuu hobbesilaisen absoluuttisen hallitsijan, Leviathanin, valtaan. Talous näyttäytyi valtiovarainministereiden puheissa itsevaltaisena toimijana, jolla oli valta uhata, valta palkita ja valta rangaista. Talous oli voima, joka sijaitsi politiikan ulkopuolella asettamassa poliittiselle toiminnalle reunaehdoja. Poliittisten toimijoiden tuli totella taloudellisia tosiasioita ja realiteetteja, jolloin palkintona oli talouskasvu ja sen myötä hyvinvoinnin säilyminen. Uhkana talous esiintyi silloin, kun taloudellinen toiminta ei ollut normaalia, vaan siinä oli ongelmia. Tällöin talous muuttui hallitsemattomaksi, arvaamattomaksi voimaksi, joka rankaisi väärästä, moraalittomasta toiminnasta.

Leviathaniin talouden valta vertautuu erityisesti moraalialue koskevissa kysymyksissä. Leviathanilla on valta ja oikeus määrittellä moraalitermien sisältö ja päättää siitä, mitä argumentteja julkisessa keskustelussa on luvallista esittää. Ainoa oikea moraalitermi on siten lähtöihin hallitsijasta. Samoin suomalaisessa talouspoliittisessa retoriikassa oikea moraalitermi kumpuaa yhdestä hallitsevasta lähteestä, taloudesta. Valtiovarainministerit määrittelivät puheissaan sen, mikä on oikea ja hyvä moraalitermi. Tämä oli politiikkaa rajoittava taloudesta kumpuava moraalitermi, jonka avulla kuulijoille kerrottiin, mitä valita, miten toimia ja mitä pelätä. Talouden moraalitermi oli ainoa moraalitermin lähde eikä sitä kyseenalaistettu. Taloudellisen asiantiedon avulla valtiovarainministerit määrittelivät moraalitermiä oikean

käyttäytymistavan ja eräissä tapauksissa moraalitermien sisällön. Esimerkiksi talouskasvu määriteltiin moraalisesti positiiviseksi asiaksi, jonka avulla suomalainen hyvinvointi voitiin turvata. Määrittely oli tyhjentävä, sillä aineistosta ei noussut kertaakaan esille negatiivisesti latautunutta määrittelyä talouskasvulle. Toinen esimerkki moraalitermin johdonmukaisesta määrittelystä liittyy valtion velkaantumiseen. Valtion velanotto määriteltiin moraalisesti negatiiviseksi asiaksi. Myös tämä määrittely oli tyhjentävä, koska yksikään valtiovarainministereistä ei kuvannut velanottoa moraalin kannalta myönteiseksi asiaksi.

Hobbes piti sanallista riitelyä ja keskenään kilpailevien mielipiteiden julkista esittämistä rauhan ja poliittisten yhteisön kannalta vaarallisena. Sanallinen riitely voi lopulta johtaa merkitysten anarkiaan ja avoimeen sotaan, joten hallitsijan on voitava määrätä julkisen keskustelun sisällöstä. Myös suomalaisessa talouspoliittisessa retoriikassa hallituksen linjan kanssa kilpailevat mielipiteet ja vastustajien poliittinen puhe nähtiin vaarallisena. Vastustajien puhe näyttäytyi useimmiten vastuuttomana ja moraalittomana, joten sitä oli kontrolloitava. Valtiovarainministereiden valtaoikeuksiin ei tietenkään kuulu sensuuri, kuten hobbesilaiselle hallitsijalle kuuluu, mutta molemmat pyrkivät kontrolloimaan poliittisten vastustajien puhetta varman asiatiedon ja määritelmien tyhjentävyyden avulla. Ministerit pyrkivät kuitenkin kontrolloimaan eduskunnassa käytävää keskustelua määrittelemällä ongelmat usein tiukasti taloustieteen terminologialla tai vähintäänkin taloudelliseen asiatietoon nojautuen, jolloin kilpaileville määritelmille ja mahdollisille vasta-argumenteille jäi vain vähän tilaa. Taloudellinen asiatieto näyttäytyi läpi aineiston tieteellisen varmana tietona, joka ei perustunut tilastollisille todennäköisyyksille. Tiedon varmuuden avulla ministerit korostivat politiikan vaihtoehdotonta luonnetta. Myös Hobbes nojautui tieteelliseen varmaan tietoon pyrkiessään todistamaan poliittisen teoriansa oikeaksi. Hobbes katsoi, että moraalifilosofiassa on tieteellisen metodin avulla mahdollista tuottaa varmoja, yleispäteviä määritelmiä ja johtopäätöksiä.

Suomalaisessa talouspoliittisessa retoriikassa talouden valta vertautuu Leviathanin valtaan myös siinä mielessä, että on mahdollista tulkita molempien ohjaavan kansalaisten pelkoa. Hobbesilainen poliittinen järjestelmä pohjautuu ihmisten rationaaliselle kuolemanpelolle, jonka avulla Leviathan pystyy ylläpitämään rauhaa poliittisessa yhteisössä. Alamaisten on pelättävä hallitsijansa rangaistusta kaikkia muita asioita enemmän. Mikäli ihmiset eivät pelkäisi oikeaa asiaa, omaa fyysistä kuolemaansa, enemmän kuin mitään muuta, järjestelmän perusta hajoaisi. Tämän takia hobbesilaisen hallitsijalla on oltava valta päättää kielestä, koska kielen avulla pelko on mahdollista ohjata oikeaan kohteeseen. Leviathanilla on siten vahva tarve ja intressi ohjata ja kontrolloida alamaistensa pelkoa. Paradoksaalisesti myös suomalaisessa talouspoliittisessa retoriikassa valtiovarainministerit pyrkivät ohjaamaan kuulijoidensa pelkoa esittämällä pelkoon vetoavia uhkakuvia. Uhkakuvat perustuvat

useimmiten talouden valtaan palkita ja rangaista: taloudellinen säästäväisyys palkitaan hyvinvoinnin säilymisellä, mutta väärästä toiminnasta rangaistaan hyvinvoinnin hajoamisella.

Valtiovarainministereiden puheissa koroistui kerta toisensa jälkeen valinnanvapauden tema. Valinnan tekemisen moraalista tärkeyttä painotettiin myös tilanteissa, joissa valinta oli tehtävä pakon edessä, ja joissa vaihtoehtoja oli vain yksi. Tällaisissa tilanteisissa valinnan tekeminen esitettiin positiivisessa valossa moraalin kannalta oikeana urheana tekona. Omien valintojen pohjalta toimiminen nähtiin systemaattisesti hyvänä ja toivottavana asiana silloin, kun toiminta oli hallituksen linjan mukaista. Tällöin valinta ja toiminta perustuivat oikealle asiatiedolle. Ahkera ja aktiivinen työnteke sekä säästeliäisyys määriteltiin moraaliseksi hyveiksi. Nämä hyveet esitettiin ainoana keinoina pelastaa suomalainen hyvinvointi. Toisaalta hallituksen linjan vastaisten valintojen tekeminen ja niiden pohjalta toimiminen leimattiin vastuuttomaksi toiminnaksi, joka perustui väärään tietoon, ymmärtämättömyyteen tai faktojen kieltämiseen. Tämä johti todellisen valinnanvapauden puutteeseen talouspolitiikassa. Ainoa todellinen vaihtoehto, jonka pohjalta oli mahdollista toimia moraalisesti oikein, oli hallituksen linja. Valtiovarainministerit korostivat moraalista tarvetta tehdä oikeita valintoja, mutta valintatilannetta määrittivät talouden asettamat pakot ja pelkoon vetoaminen. Valinta tuli siten tehdä hallituksen esittämän vaihtoehdon ja pelkoa herättävän vaihtoehdon eli uhkakuvan välillä. Uhkien ja pelkoon vetoamisen avulla poliittisten vaihtoehtojen joukko rajattiin yhteen ja näin kuulijat ohjattiin tekemään oikea valinta.

Valinnan tekemisen tärkeyden ja toisaalta vaihtoehdottomuudesta johtuvan välttämättömyyden yhtäaikainen korostaminen samalla, kun retoriikalla vedotaan kuulijoiden pelkoon, lähestyy hämmästyttävällä tavalla Hobbesin näkemystä ihmisen vapaudesta. Kuten aiemmin luvussa 2.1 esittelin, Hobbes katsoi sekä pelon ja vapauden että vapauden ja välttämättömyyden olevan toistensa kanssa yhteensopivia. Pelosta tehty teko on aina vapaaehtoinen päätös, koska toimija tahtoo tehdä tekonsa, eli valitsee haluamansa vaihtoehdon. Teon tekee vapaaehtoiseksi se, että toimija olisi voinut halutessaan jättää teon tekemättä. Ulkoisten seurausten uhkaavuus ja pelottavuus eivät siis tee ihmisen teosta vastentahtoista. Tällöin vapaaehtoisuuden määrittää ainoastaan ihmisen sisäinen tahto, eivät ihmisen ulkopuolella sijaitsevat mahdollisesti tulevaisuudessa toteutuvat uhat. Valtiovarainministereiden puheista nousi esille samansuuntaista logiikkaa. Kuulijoiden valinnanvapaus säilyi, vaikka valittavana oli tukea hallituksen esitystä tai kohdata pelottava uhka. Pelosta tehty päätös tukea puhujan esittämää hallituksen linjaa näyttäytyi puheissa oikeana, omasta tahdosta vapaaehtoisesti tehtynä päätöksenä. Pinnallisesti katsoen kuulijan valinnanvapauden määrittäminen tärkeäksi arvoksi viittaisi siihen, että puhuja uskoo kuulijan kykenevän järkevään harkintaan ja päätöksentekoon. Käytännössä usko kuulijan järkeen ei kuitenkaan toteudu, vaan siihen liittyy suuri epäluottamus. Tämä ihmisen järkeen ja yksityiseen harkintakykyyn kohdistuva

epäluottamus näkyy erityisesti siinä, ettei todellista valintatilannetta sallita, jolloin kuulijan tekemä valinta ei voi olla väärä.

9.3. Mahdollisuudet jatkotutkimukseen

Talouspoliittisen retoriikan ymmärtäminen vaihtoehdottomuuden retoriikkana avaisi useita mahdollisuuksia jatkotutkimukselle. Ensinnäkin olisi mielenkiintoista tutkia laajemmassa mittakaavassa vaihtoehdotonta retoriikkaa. Tutkimus voisi ulottua esimerkiksi Suomen poliittiseen historiaan, jos tutkimuksen tavoitteena olisi määrittää, milloin talouspoliittisesta retoriikasta on tullut vaihtoehdottomuuteen nojaavaa. Tutkimusta voisi myös laajentaa muille politiikan osa-alueille ja keskittyä siihen, esiintyykö muilla politiikan sektoreilla samankaltaista pakottavaa puhetapaa.

Tutkimuskohteena voisivat retoriikan sijasta olla myös kansalaiset tai muut poliittiset toimijat. Esimerkiksi olisi mielenkiintoista tutkia, miten vaihtoehdottomuuteen nojaava puhetapa politiikasta ja taloudesta vaikuttaa kansalaisten asenteisiin. Poliittisten vaihtoehtojen puute, poliittisten päätösten esittäminen pakottavina ja uhkiin perustuva argumentointi vaikuttanevat kansalaisten näkemyksiin politiikasta ja poliittisesta järjestelmästä. Uskovatko kansalaiset hallituksen puheisiin siitä, ettei vaihtoehtoja ole? Vaikuttaako pakottava, vaihtoehdoton puhetapa kansalaisten kokemuksiin omasta vaikutusvallastaan tai kansalaisten kiinnostukseen politiikkaa kohtaan? Poliitiikan esittäminen pakkojen ja vaihtoehdottomuuden tyyssijana vuosikymmenestä toiseen voisi kuvitella vaikuttavan kansalaisten näkemyksiin politiikasta. Tämän kaltaisissa tutkimuksissa tutkimuskohde olisi kahtiajakautunut, sillä ensin olisi todistettava, että puhetapa jonakin ajanjaksona on todella ollut vaihtoehdottomuuden kriteerit täyttävää, ja vasta tämän jälkeen olisi mahdollista tutkia kansalaisten asenteita. Asenteita ja asenteiden muutoksia olisi mahdollista tutkia usealla tavalla laadullisten, tilastollisten tai näitä yhdistävien menetelmien avulla.

Mahdollisuutena olisi myös tutkia poliittisten toimijoiden näkemyksiä ja asenteita. Onko vaihtoehdottomuuteen nojaava puhetapa koettu normaaliksi tavaksi puhua talouspolitiikasta? Olisi erittäin mielenkiintoista tutkia eri toimijoiden, kuten poliitikkojen, puheen kirjoittajien, virkamiesten tai kansalaisten, näkemyksiä siitä, miksi talouspoliittista puhetta värittää niin vahvasti pakko, pelko ja vaihtoehdottomuus. Tämän kaltaista tutkimusta varten täytyisi kylläkin hankkia huomattava määrä haastatteluja, joiden hankkiminen saattaisi olla huomattavan hankalaa. Mielenkiintoisinta olisi haastatella päivän politiikassa mukana olevia toimijoita, mutta näitä henkilöitä saattaisi olla vaikea saada puhumaan aiheesta. Vaihtoehtona voisi olla historiallinen näkökulma aiheeseen, jolloin haastateltavina olisi politiikan jo jättäneitä toimijoita. Tältä kohderyhmältä haastatteluja voisi olla helpompi hankkia.

Eniten itseäni kiinnostava jatkotutkimuskohde olisi kuitenkin poliittista vaihtoehdottomuutta korostavan puhutavan ja demokraattisen järjestelmän keskinäisen suhteen tarkasteleminen. Tämä jännite on kiehtonut minua gradu-prosessin alusta alkaen. On mielestäni hyvin erikoista, että demokraattiseen järjestelmään, joka perustuu vapaiden, yhdenvertaisten kansalaisten oikeudelle päättää poliittisista edustajistaan, yhdistyy absolutismia heijasteleva puhutapa. Nämä kaksi poliittista järjestelmää, demokratia ja absolutismi, ovat arvopohjiltaan toisilleen vastakohtaisia.

LÄHDELUETTELO

Primääriaineisto

- Viinanen, Iiro (1991): Esittelypuheenvuoro hallituksen esitykselle valtion tulo- ja menoarvioksi vuodelle 1992. Eduskunnan täysistunnon pöytäkirja (PTK 50/1991 vp.).
- Viinanen, Iiro (1992): Esittelypuheenvuoro hallituksen esitykselle valtion tulo- ja menoarvioksi vuodelle 1993. Eduskunnan täysistunnon pöytäkirja (PTK 97/1992 vp.).
- Viinanen, Iiro (1993): Esittelypuheenvuoro hallituksen esitykselle valtion talousarvioksi vuodelle 1994. Eduskunnan täysistunnon pöytäkirja (PTK 92/1993 vp.).
- Niinistö, Sauli (1998): Esittelypuheenvuoro hallituksen esitykselle valtion talousarvioksi vuodelle 1999. Eduskunnan täysistunnon pöytäkirja (PTK 95/1998 vp.).
- Niinistö, Sauli (2002): Esittelypuheenvuoro hallituksen esitykselle valtion talousarvioksi vuodelle 2003. Eduskunnan täysistunnon pöytäkirja (PTK 97/2002 vp.).
- Kalliomäki, Antti (2005): Esittelypuheenvuoro hallituksen esitykselle valtion talousarvioksi vuodelle 2006. Eduskunnan täysistunnon pöytäkirja (PTK 90/2005 vp.).
- Katainen, Jyrki (2009): Esittelypuheenvuoro hallituksen esitykselle valtion talousarvioksi vuodelle 2010. Eduskunnan täysistunnon pöytäkirja (PTK 79/2009 vp.).
- Katainen, Jyrki (2010): Esittelypuheenvuoro hallituksen esitykselle valtion talousarvioksi vuodelle 2011. Eduskunnan täysistunnon pöytäkirja (PTK 82/2010 vp.).
- Urpilainen, Jutta (2011): Esittelypuheenvuoro hallituksen esitykselle valtion talousarvioksi vuodelle 2012. Eduskunnan täysistunnon pöytäkirja (PTK 49/2011 vp.).
- Urpilainen, Jutta (2011): Esittelypuheenvuoro hallituksen esitykselle valtion talousarvioksi vuodelle 2013. Eduskunnan täysistunnon pöytäkirja (PTK 81/2012 vp.).
- Urpilainen, Jutta (2011): Esittelypuheenvuoro hallituksen esitykselle valtion talousarvioksi vuodelle 2014. Eduskunnan täysistunnon pöytäkirja (PTK 83/2013 vp.).

Kirjallisuus

- Abosch, Yishaiya (2009): "Hope, fear, and the mollification of the vanquished in Hobbes's *behemoth of the long parliament*", *Political Research Quarterly* 62 (1), 16-28.
- Blits, Jan H. (1989): "Hobbesian fear", *Political Theory* 17 (3), 417-431.
- Bunce, R.E.R. & Meadowcroft, John (2009): *Major conservative and libertarian thinkers: Thomas Hobbes*, New York: Continuum International Publishing.
- Cicero, Marcus Tullius (1968): *Cicero in twenty-eight volumes. 2: De inventione, de optimo genere oratorum, Topica / With an English translation by H.M. Hubbell*, uusintapainos, Lontoo: Heinemann.
- Charteris-Black, Jonathan (2005): *Politicians and rhetoric: the persuasive power of metaphor*, New York: Palgrave macmillan.
- Corbett, Edward P.J. (1965): *Classical rhetoric for the modern student*, New York: Oxford University Press.
- Dahl, Robert A. (1989): *Democracy and its critics*, New Haven: Yale University Press.

- Fortenbaugh, W. W. (1975): *Aristotle on emotion: a contribution to philosophical psychology, rhetoric, poetics, politics and ethics*. London: Duckworth.
- Garsten, Bryan (2006): *Saving persuasion: a defence of rhetoric and judgement*, Cambridge: Harvard University Press.
- Gauthier, David P. (1979): *The logic of leviathan: the moral and political theory of Thomas Hobbes*, uusintapainos, Oxford: Clarendon Press.
- Harald, Kennet (1997): "Pakottava talouspuhe". Teoksessa Sulkunen, Pekka & Jukka Törrönen (toim.), *Semioottisen sosiologian näkökulmia: sosiaalisen todellisuuden rakentuminen ja ymmärrettävyys*, 263–279. Helsinki: Gaudeamus.
- Heinonen, Visa, Jari Mykkänen, Mika Pantzar & Seppo Roponen (1996): *Suomalaisen talouspolitiikan ajattelumallit valtiovarainministerien budjettiesitelmissä 1974–1994*. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.
- Heinonen, Visa & Marja-Leena Kakkuri-Knuutila (1998): "Talouspolitiikan retoriikka", teoksessa Kaakkuri-Knuutila, Marja-Leena (toim.), *Argumentti ja kritiikki: lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot*, 273–301. Helsinki: Gaudeamus.
- Hobbes, Thomas (1968): *Leviathan, or the matter, forme & power of a common-wealth ecclesiasticall and civill*, toim. C. B. Mapherson, uusintapainos 1985, Lontoo: Penguin Books.
- Hobbes, Thomas (1982): *De cive, or, the citizen*, toim. Sterling P. Lambrecht, Westport (Conn.): Greenwood Press.
- Hobbes, Thomas (1999): *Leviathan eli kirkollisen ja valtiollisen yhteiskunnan aines, muoto ja valta*, suomentanut Tuomo Aho, Tampere: Vastapaino.
- Hobbes, Thomas (2015): *The elements of law natural and politic*, <http://oregonstate.edu/instruct/phl302/texts/hobbes/elelaw.html>. Luettu 15.4.2015.
- Hobbes, Thomas (2015): *Behemoth: the history of the causes of the civil wars of England, and of the counsels and artifices by which they were carried on from the year 1640 to the year 1660*, <http://oll.libertyfund.org/titles/770>. Luettu 6.5.2015.
- Johnston, David (1986): *The rhetoric of Leviathan: Thomas Hobbes and the politics of cultural transformation*, Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Kainuun liitto (2015): <http://www.kainuunliitto.fi/nalkamaan-laulu>. Luettu 12.3.2015.
- Kantola, Anu (2002): *Markkinakuri ja managerivalta: poliittinen hallinta Suomen 1990-luvun talouskriisissä*, toinen painos 2006. Julkaistu sarjassa Viestinnän julkaisuja 6, viestinnän laitos, Helsingin yliopisto. Helsinki: Loki-kirjat.
- Kettunen, Pauli (2003): "Yhteiskunta", teoksessa Hyvärinen, Matti, Jussi Kurunmäki, Kari Palonen, Tuija Pulkkinen & Henrik Stenius (toim.), *Käsitteet liikkeessä: Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*, 167–212. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino oy.
- Kielitoimiston sanakirja (2015): <http://www.kielitoimistonsanakirja.fi/netmot.exe?motportal=80>. Luettu 20.3.2015. Kotimaisten kielten keskus.
- Lambrecht, Sterling P. (1982): "Introduction", teoksessa *De cive, or, the citizen*, Sterling P. Lambrecht, Westport (Conn.): Greenwood Press.
- Leiwo, Matti & Sari Pietikäinen (1996): "Kieli vuorovaikutuksen ja vallankäytön välineenä", teoksessa Palonen, Kari & Hilikka Summa (toim.), *Pelkkää retoriikkaa*, 85–108. Tampere: Vastapaino.
- Locke, John (1960): *Two treatises of government*, toim. Peter Laslett, Cambridge: Cambridge University Press.

Neuman, W. Russell & Ann N. Crigler & George E. Marcus & Michael Mackuen (2007): "Theorizing affect's effects" teoksessa Neuman, W. Russell & Ann N. Crigler & George E. Marcus & Michael Mackuen. (toim.), *Affect effect: dynamics of emotion in political thinking and behavior*, 1-20. Chicago: University of Chicago Press.

Neuman, W. Russell & Ann N. Crigler & George E. Marcus (2007): "Macro models", teoksessa Neuman, W. Russell & Ann N. Crigler & George E. Marcus & Michael Mackuen. (toim.), *Affect effect: dynamics of emotion in political thinking and behavior*, 261–264. Chicago: University of Chicago Press.

Oxford English Dictionary (OED) (2015a): <http://helios.uta.fi:2267/view/Entry/37260#eid8767594>. Luettu 30.4.2015.

Oxford English Dictionary (OED) (2015b): <http://helios.uta.fi:2267/view/Entry/37261?redirectedFrom=commonwealth#eid>. Luettu 30.4.2015.

Oxford English Dictionary (OED) (2015c): <http://www.oed.com/view/Entry/214779?redirectedFrom=unity#eid>. Luettu 20.1.2015.

Oxford English Dictionary (OED) (2015d): <http://helios.uta.fi:2171/view/Entry/43328?rskey=HnlKjK&result=1&isAdvanced=false#eid>. Luettu 3.3.2015.

Paloheimo, Heikki & Matti Wiberg (1996): *Politiikan perusteet*, 1.-3. painos, Helsinki: WSOY.

Palonen, Kari (2012): *Parlamentarismi retorisena politiikkana*, Tampere: Vastapaino.

Palonen, Kari & Hilikka Summa (1996): "Johdanto: retorinen käänne?", teoksessa Palonen, Kari & Hilikka Summa (toim.), *Pelkkää retoriikkaa*, 7-22. Tampere: Vastapaino.

Pettit, Philip (2008): *Made with words: Hobbes on language, mind, and politics*, Princeton: Princeton University Press.

Pekonen, Kyösti (2011): *Puhe eduskunnassa*, Tampere: Vastapaino.

Raamattu (1992): <http://www.evl.fi/raamattu/>. Luettu 17.3.2015.

Rogers, G.A.J. & Karl Schuhmann (2003): *Leviathan; a critical edition, volume 1: Introduction*, Bristol: Thoemmes Continuum.

Saastamoinen, Kari (2003): "Johdatus poliittisiin käsitteisiin uuden ajan alun Ruotsissa", teoksessa Hyvärinen, Matti, Jussi Kurunmäki, Kari Palonen, Tuija Pulkkinen & Henrik Stenius (toim.), *Käsitteet liikkeessä: Suomen poliittisen kulttuurin käsittehistoria*, 19–62. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino oy.

Skinner, Quentin (1996): *Reason and rhetoric in the philosophy of Hobbes*, Cambridge: Cambridge University Press.

Skinner, Quentin (2007): "Hobbes on persons, authors and representatives", teoksessa Springborg, Patricia (toim.), *The Cambridge Companion to Hobbes's Leviathan*, 157-180, Cambridge: Cambridge University Press.

Skinner, Quentin (2008): *Hobbes and republican liberty*, Cambridge: Cambridge University Press.

Stillman, Robert E. (1995): "Hobbes's 'Leviathan': Monsters, metaphors and magic", *ELH* (62) 4: 791-819.

The British Monarchy (2015a): <http://www.royal.gov.uk/historyofthemonarchy/kingsandqueensofengland/thetudors/elizabethi.aspx>, luettu 27.4.2015.

The British Monarchy (2015b):

<http://www.royal.gov.uk/HistoryoftheMonarchy/KingsandQueensoftheUnitedKingdom/TheStuarts/JamesI.aspx>, luettu 27.4.2015.

The British Monarchy (2015c):

<http://www.royal.gov.uk/HistoryoftheMonarchy/KingsandQueensoftheUnitedKingdom/TheStuarts/CharlesI.aspx>, luettu 27.4.2015.

The British Monarchy (2015d):

<http://www.royal.gov.uk/HistoryoftheMonarchy/KingsandQueensoftheUnitedKingdom/TheStuarts/CharlesII.aspx>, luettu 27.4.2015.

Tilastokeskus (2015): http://www.stat.fi/til/jali/2009/jali_2009_2010-03-01_kat_001_fi.html. Luettu 8.4.2015.

Toikkanen, Jarkko (2013): *The intermedial experience of horror: suspended failures*, New York: Palgrave Macmillan.

Tuck, Richard (1989): *Hobbes*. Oxford: Oxford University Press.

Tuman, Joseph S. (2003): *Communicating terror: the rhetorical dimensions of terrorism*, Thousand Oaks (Calif.): Sage.

Vickers, Brian (1989): *In defence of rhetoric*, uusintapainos 1990, Oxford, Clarendon Press.

Whelan, Frederick G. (1981): "Language and its abuses in Hobbes' political theory" *The American Political Science Review* 75 (1), 59-75.

Wolin, Sheldon S. (1961): *Politics and vision: Continuity and innovation in western political thought*, Lontoo: Allen & Unwin.

Quintilianus, Marcus Fabius (2014): *Puhujan kasvatus, I-IV kirja*, suom. Aulikki Vuola, Turku: Faros.